

ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLLENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ahsen FINDIK

Kütahya – 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLERİ

Danışman:
Prof. Dr. Gökhan COŞKUN

Hazırlayan:
Ahsen FINDIK

Kütahya-2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

(İmza)

Prof. Dr. Gökhan COŞKUN

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Figen ÇEVİRİCİ COŞKUN

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Ümüt Emrah KURT

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "Antik Yunan'da Mezar İşaretlenmesi" adlı çalışmamın, öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Ahsen FINDIK

Özgeçmiş

Ahsen FINDIK, 26.06.1990 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 2010 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. Lisans eğitimi süresinde 2014 yılında bahar döneminde Erasmus programı aracılığı ile Polonya'nın Torun kentinde bulunan Nicolaus Copernicus University'de bir dönem eğitim gördü. 2015 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

Lisans eğitimi sırasında 2012 yılında Kütahya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından yürütülen Çiledir Höyüğü Kurtarma Kazısı'nda görev aldı. 2015 yılında Prof. Dr. Remzi YAĞCI başkanlığında yürütülen Soli Pompeiopolis kazılarında görev aldı. 2016, 2017, 2018 kazı sezonları boyunca Prof. Dr. Yaşar E. ERSOY başkanlığında yürütülen Klazomenai Antik Kenti kazı çalışmalarında görev aldı. 2017, 2018, 2019 yıllarında Prof. Dr. Gökhan COŞKUN başkanlığında yürütülen Lebedos Territoryumu Yüzey Araştırması'nda görev aldı.

ÖZET

ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLENMESİ

FINDIK, Ahsen

Yüksek Lisans Tezi, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gökhan COŞKUN

Eylül, 2019, 205 sayfa

Bu çalışmada Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemler boyunca Antik Yunan'da kullanılan mezar işaretleme yöntemleri incelenmiştir. Kullanılan mezar tipleri ve mezar işaretleme yöntemleri belirlenerek, tipolojik ayrımları yapılmış, kronolojik sıra ile açıklanarak örneklendirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda ölü gömme gelenekleri konusunu kapsayan ve bu konu içerisinde alt başlıklar halinde yapılan çalışmalardan yararlanılarak bir bütün halinde Antik Yunan mezar işaretleme yöntemleri çalışma içerisinde bir araya getirilerek derleme yapılmıştır.

Araştırma sırasında, mezar işaretleme yöntemlerinin geçirmiş olduğu ilk başlangıç ve gelişme süreçleri değerlendirilmiştir. Bu süreçler kapsamında yaklaşık olarak MÖ 1100'den başlayıp ve MÖ 30 yılına kadar geçen zaman diliminde Yunan anakarası, adalar ve Batı Anadolu kıyılarında yer alan Yunan kentlerinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler ışığında örneklendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölü Gömme Gelenekleri, Mezar İşaretleri, Mezar Steli, Tümülüs, Anıt Mezar.

ABSTRACT**FUNERARY MARKERS IN ANCIENT GREEK****FINDIK, Ahsen****Master's Thesis, Department of Archaeology****Thesis Advisor: Prof. Dr. Gökhan COŞKUN****September, 2019, 205 pages**

In this study, grave marking methods used in Ancient Greece during Protogeometric, Geometric, Archaic, Classical and Hellenistic periods were investigated. The grave types and grave marking methods used were determined and typological distinctions were made and explained in chronological order. As a result of the researches, the subject of burial customs and the studies on the subject of sub-titles in this subject by making use of the work as a whole Ancient Greek grave marking methods were brought together in the study was compiled.

During the research, the beginning and development processes of grave marking methods were evaluated. Within the scope of these processes approximately starting at 1100 B.C. and during the time period until 30 B.C., the Greek mainland, the islands and the Greek cities located on the coasts of Western Anatolia have been exemplified in the light of the information obtained from archaeological excavation.

Keywords: Burial Customs, Funerary Markers, Grave Stele, Tumuli, Monumental Tomb.

ÖNSÖZ

Antik Yunan'da Mezar İşaretlenmesi konulu tez çalışması ile Antik Yunan dünyasının Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemler boyunca Yunan ana karası, adalar ve batı Anadolu kıyılarında kullanmış oldukları mezar işaretleme yöntemlerini, araştırmalar ve incelemeler sonucunda elde etmiş olduğum bilgiler ile dikkatinize sunmaktayım.

Tez konumun belirlenmesinde ve bu süreç boyunca desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Gökhan COŞKUN' a, yöntemlerin belirlenmesi aşamasında çalışmama katkıda bulunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Figen ÇEVİRİCİ COŞKUN' a, kütüphanesinden yararlanmamı sağlayan değerli hocam Arş. Gör. Dr. Kudret SEZGİN' e, bu süreç boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, sevgili eşim Öğr. Gör. Onur FINDIK' a, değerli arkadaşlarım Arkeolog Tuğba SAYGIN SEZGİN' e, Arkeolog Hüseyin USTA' ya, Arkeolog Ergin AKIN'a, Arkeolog Mert Hüseyin DOĞAN' a, Arkeolog Okan ÖZDEMİR'e ve Arkeolog Güneş IŞIK'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÖLÜM OLGUSU

1.1. ÖLÜMÜN ANLAMı.....	4
1.2. ÖLÜM VE DİN	5

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZAR VE MEZAR İŞARETLENMESİ

2.1. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZARIN TARİHÇESİ.....	9
2.2. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZARLARIN YERİ VE KONUMU	11
2.3. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZAR İŞARETLENMESİNİN YERİ.....	14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLENMESİ

3.1. ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLENMESİ.....	18
3.2. ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLEME YÖNTEMLERİ.....	19
3.2.1. Toprak Yığma Tepecikler	19
3.2.2. Vazolar	20
3.2.3. Steller.....	25
3.2.4. Heykeller ve Herme Formlu Steller	31
3.2.5. Küp ve Prizma Şekilli Bloklar ve Diskler	33
3.2.6. Sütunlar	34
3.2.7. Anıtsal Mezarlar	36
3.2.7.1. Tümülüsler	36
3.2.7.2. Periboloslu Mezar Alanları	37
3.2.7.3. Anıt Mezarlar ve Heroonlar	37
3.2.7.4. Sunak Mezarlar	37
3.2.7.5. Oda Mezarlar.....	38
3.2.7.6. Kaya Mezarlar	38

3.2.7.7. Kenotaflar.....	38
3.2.7.8. Toprak Üzerinde Yer Alan Lahit Mezarlar	39

3.3. ANTİK YUNAN’DA ÇEŞİTLİ DÖNEMLERDE KULLANILAN MEZAR İŞARETLEMELERİ41

3.3.1. Protogeometrik Dönem (MÖ 1100 - 1000).....	41
3.3.1.1. Topraktan Yığıma Tepecikler ve Vazolar	41
3.3.2. Geometrik Dönem (MÖ 1050 - 700).....	42
3.3.2.1. Topraktan Yığıma Tepecik Mezarlar	43
3.3.2.2. Tümülüsler	43
3.3.2.3. Vazolar	44
3.3.3. Arkaik Dönem (MÖ 700 – 480)	45
3.3.3.1. Topraktan Yığıma Tepecikler	46
3.3.3.2. Vazolar	48
3.3.3.3. Steller	48
3.3.3.4. Heykeller ve Herme Formlu Steller	51
3.3.3.5. Diskler	53
3.3.3.6. Tümülüsler	53
3.3.3.7. Peribolos Mezar Alanları	56
3.3.3.8. Anıt Mezarlar	57
3.3.3.9. Kaya Mezarlar	59
3.3.4. Klasik Dönem (MÖ 480 – 330).....	60
3.3.4.1. Topraktan Yığıma Tepecikler	61
3.3.4.2. Vazolar	62
3.3.4.3. Steller	64
3.3.4.4. Herme Formlu Steller.....	66
3.3.4.5. Küp ve Prizma Şekilli Bloklar	67
3.3.4.6. Sütunlar	67
3.3.4.7. Tümülüsler	67
3.3.4.8. Peribolos Mezar Alanları	68
3.3.4.9. Anıt Mezarlar ve Heroonlar	69
3.3.4.10. Sunak Mezarlar	72
3.3.4.11. Oda Mezarlar.....	73
3.3.4.12. Kaya Mezarlar	74
3.3.4.13. Kenotaflar.....	76
3.3.4.14. Toprak Üzerinde Yer Alan Lahit Mezarlar	77
3.3.5. Hellenistik Dönem (MÖ 330 – 30).....	79
3.3.5.1. Steller	80
3.3.5.2. Küp ve Prizma Şekilli Bloklar	81
3.3.5.3. Sütunlar	82
3.3.5.4. Tümülüsler	82
3.3.5.5. Peribolos Mezar Alanları	83
3.3.5.6. Anıt Mezarlar	83
3.3.5.7. Sunak Mezarlar	84
3.3.5.8. Oda Mezarlar.....	85
3.3.5.9. Kaya Mezarlar	88
3.3.5.10. Kenotaflar.....	89

3.3.5.11. Toprak Üzerinde Yer Alan Lahit Mezarlar	89
SONUÇ	90
EKLER	92
KAYNAKÇA	93
DİZİN	204

TEZ METNİ

GİRİŞ

Mezar işaretleme yöntemlerinin anlaşılabilmesi için öncelikle ölü gömme geleneklerinin sahip olduğu bütün yöntemlerin yanı sıra konunun özü olan ölüm bilincine değinmemiz gerekmektedir. İnsanoğlunu, dünyadaki diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği bir gün öleceği bilgisine sahip olmasıdır. Bu farkındalık eski çağlardan beri dikkatlerin bu olgu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuş ve pek çok düşünürün ölüm olgusu hakkında çeşitli görüşler sunmalarını sağlamıştır. Ölümün bu yıkıcı gücü karşısında hissettikleri korku, hüznün ve saygı gibi duygular ile çeşitli ritüeller geliştirerek ölü gömme geleneğinin temellerini atmışlardır.

Ölü gömme geleneklerinin temelinde yer alan ölüm, ölü gömme ve din gibi unsurları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu üç unsurun birbiri ile olan bağlantısını incelediğimizde insan, ölen bir bireyin fiziksel olmayan varlığının yani ruhunun yaşamaya devam etmesi fikri ile ölü gömme geleneklerinin oluşmasını sağlamıştır. Ölen bireyler arasında doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kişilerin, tanrı ve tanrıçalar ile ilişki kurabildiklerine olan inançları ise ölüm ve din arasındaki etkileşimi tanımlar niteliktedir.

İnsanların gömülme işlemi, mitolojik hikayelerde yer alan ölenlerin yeraltı dünyasına geçiş aşamasının bir parçası kabul edilmiştir. İlk olarak gömülmeye başlanan ve kutsal, dokunulmaz kişiler olarak kabul edilen bireylerin gömülme işlemlerinde büyük emek harcanmıştır. Bu kişiler için ölü hediyeleri, günlük kullanım eşyaları, ölü yemekleri ile birlikte gömülmek gibi işlemlerden oluşan çeşitli ritüeller meydana getirilmiştir. Ritüellerin tam olarak yerine getirilmemesi durumunda dünyada değişikliklerin olabileceğine inanmışlar ve doğabilecek kötü sonuçları savuşturmak amacıyla bu ritüelleri titizlikle gerçekleştirmişlerdir.

Ölü gömme geleneklerinin özünü oluşturan unsurların yanı sıra değinilmesi gereken bir diğer konu ise mezarların yapılmasıdır. Günümüzde olduğu gibi antik dönem topluluklarında da ölü gömme işleminin ve cenaze törenlerinin usullerine göre gerçekleştirilmesi ölünün ruhunun huzura kavuşması ve ailenin onuru açısından önem taşımaktadır. Bölgelere göre değişen işlemler farklılık gösterse bile konunun temelinde tek bir amaç için yapılmışlardır. Ölen bireyler için yapılan özel mekanlar ve anıtlar, onların artık fizikötesine geçen soyut varlıklarını, dünya üzerinde somut bir yapı ile

devam ettirme isteği sonucunda ortaya çıkmışlardır. Ölümün karşı konulamaz gücü sonucunda insanoğunun ölen bireylerin varlığını somut bir yapı ile devam ettirme isteği doğrultusunda mezar işaretleri ortaya çıkmıştır. Mezar işaretleri aslında sadece ölen bireylerin gömüldüğü alanın belirlenmesi amacı ile yapılan anıtsal niteliğe sahip ya da sahip olmayan belirleyici işaretlerdir. Bu işaretler konum belirleme, anma ve sembolik bir işleve sahiptir. Bir zamanlar gülen, gezen, nefes alan ancak artık ölüm uykusunda olan kişiyi sessizce bekleyen öğelerdir.

Antik Yunan'da Mezar İşaretlenmesi adlı tez çalışmasında Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'ler boyunca yaşayan toplulukların mezarlarını işaretlemek amacı ile kullanmış oldukları mezar işaretleri incelenmektedir. Seçilmiş olan bu zaman dilimi, toplulukların kullanmış oldukları işaretleme yöntemlerinin gelişme sürecinin en iyi gözlemlenebildiği ve buluntulara yoğun olarak ulaşılabilirdiği zaman dilimi olmasından dolayı tercih edilmiştir.

Bu çalışmada, mezar işaretleme yöntemleri üç ana bölüm içerisinde detaylı olarak incelenerek, örneklendirilmiştir. Birinci bölümde, ölü gömme geleneklerinin temelini oluşturan ölüm ve din arasındaki bağlantıya yer verilmiştir. İkinci bölümde ise ölü gömme geleneklerinde mezar ve mezar işaretleme yöntemleri, üç alt başlık içerisinde mezarların tarihçesi, yeri ve konumu şeklinde incelenmiştir. Devamında ise ölü gömme gelenekleri içerisinde mezar işaretlenmesinin önemine değinilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın ana konusu olan Antik Yunan'da mezar işaretlenmesi konusu detaylı olarak incelenmiştir. Bölüm içerisinde, üç alt başlıktan ilki olan Antik Yunan'da mezar işaretlenmesi incelendikten sonra, ikinci alt başlıkta mezar işaretleme yöntemleri sınıflandırılarak, örneklerle detaylı olarak incelenmiştir. Yöntemler başlığı altında mezar işareti olarak yer verilen anıtsal mezarlar, arkeolojik literatürde mezar yapıları olarak geçmektedirler. Aslında birer mezar tipi olarak değerlendirilen bu yapılar, buldukları yerde bir mezarın olduğunu göstermeleri açısından aynı zamanda birer mezar işareti olarak da yorumlanabilir. Bu konu her ne kadar tartışmaya ve eleştiriye açık olsa da, bu yapıların birer mezar işareti olarak yorumlanabilme olasılığı göz önünde bulundurularak, anıtsal mezarların tez kapsamına dâhil edilmesi uygun görülmüştür. Son olarak üçüncü alt başlıkta ise Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'lerde bir önceki başlıkta detaylı olarak anlatılan işaretleme yöntemleri belirli bölgelerden örnekler verilerek incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM OLGUSU

1.1. ÖLÜMÜN ANLAMAMI

Ölüm, çeşitli kaynaklarda “*Bir insan, hayvan veya bir bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesi.*” şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Ölüm olgusu, eski dönemlerden itibaren insanoğlunun ilgisini çekmiş, pek çok düşünür tarafından ölüm olgusu hakkında çeşitli görüşler sunulmuştur. Sokrates’e göre ölüm, bir yandan tenin ruhtan ayrılarak kendi kendine kalması, öbür yandan ise ruhun tenden ayrılarak kendi kendine var olmaya devam etmesidir.² Ölümü hiçlik olarak gören Schopenhauer, onun bir gerçeklik olarak görülmesi de bir kötülük olarak algılanamayacağını savunur; ona göre ölüm tabiatın rahmine geri dönüştür, bu geri dönüş “*cessio bonorum*” yani “*mülkü terk*” ediş anlamına gelmektedir.³ Heidegger’e göre ise, ortaya koyma veya gerçekliğe geçiş olmayıp aksine tüm gerçekliğin yokluğudur. Ölümün varlığa bağlılığından başka onunla herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır.⁴ Bu görüşler, ölümün farklı açılardan ele alınıp incelenmesini, değerlendirilmesini ve yorumlanmasını sağlamıştır. Ölüm, varlığın varoluş halinin sona ererek, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesi şeklinde de tanımlanırken, “*hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarını tamamen yitirmesi ya da canlı halinin sona ermesi*” anlamına da gelmektedir. Oysa dinsel açıdan ölüm “*ruhun bedenden ayrılması*” olarak tanımlanmaktadır. Belki de bu tanımın gereği olarak insanlar, ölen bireylerin arkasından yakma, gömme, yanlarına günlük kullanım eşyalarını ve araçlarını bırakma gibi davranışlarda bulunmuşlardır.⁵

İnsanoğlunu dünyadaki diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği bir gün öleceği bilgisine sahip olmasıdır. Bu özelliği eski çağlardan beri onun dikkatini ölüme yoğunlaştırmasına neden olmuştur.⁶ Ölümün yıkıcı gücü karşısında direnç göstermeleri bu gerçeğin kabullenilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü ölüm, var olmanın zorunlu bir koşuludur.

¹ *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.7. Pars Yayınları, 1972, 2235.

² Platon, *Phadion*, çev. S. Yetkin ve H. R. Atademir (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989), 15.

³ Arthur Schopenhauer, *Ölüm ve İçsel Doğamızın Yok Edilmezliği Üzerine*, çev. Elif Yıldırım, 1 bs. (İstanbul: Oda Yayınları, 2014), 13 – 14.

⁴ Talip Karakaya, “Martin Heidegger Felsefesinde Ölüm Problemi”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S.5, (2003): 25.

⁵ Ahmet Uhri, *Anadolu’da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 2 bs. (İstanbul: Ege Yayınları, 2014), 21 – 23.

⁶ Uhri, *Anadolu’da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 21 – 23.

Seneca ölümü şöyle anlatır:

“Ölüme ölümlülüğün kendisinden daha büyük bir teselli yok. İçimizdeki sayısız tehlikeden daha büyük bir teselli yok dışımızdaki bizi korkutan unsurların hepsine... Ölüm her yerdeyken ve bize her yerden saldıracakken ve insanlığa yıkım getirebilecek hiçbir şey küçük değilken sarsıntudan dağın bir kenarının ani çöküşünden kıyı şeridinde taşan denizin bu işgalinden korkmaktan daha aptalca ne var? Bunlar üzmemeli bizi, sanki olağan bir ölümden daha fazla acı barındırıyor, ondan çok farklıymış gibi, zira bu veya şu vakitte bir şekilde bu yaşamı terk etmemiz ve son nefesimizi vermemiz gerekiyor; o halde ölümümüz daha büyük bir nedenden ötürü gerçekleşebilir. Bir yerde ölmemiz gerekiyor, er geç.”⁷

Ölümün varlığı ile yaşamak, insanoğlunu diğer canlılardan ayırmaktadır. İnsanlık için ölüm özel bir anlama sahiptir. Ölümü sadece bir yok oluş olarak görmeyip, onu algılamaya çabalaması ile ölüm olgusu ve ölen bireye olan saygı derinlik kazanmıştır. Antropolojik açıdan günümüz yerel toplulukları incelendiğinde, hemen hemen her bölgede yaşayan ilkel insanlar, ölümlerin başka bir yerde, bu dünyadakine benzer bir yaşam sürdürmeye gittiklerine inanmaktadırlar.⁸ Etimolojik ve antropolojik olarak bakıldığında ölüm hakkındaki incelemeler bu olguyu üç bölümde ele almaktadır; ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası yapılan uygulamalardaki davranışlar incelenmektedir. Arkeolojik açıdan ele alındığında, arkeoloji biliminin doğası gereği eldeki maddi kalıntılara yorum yapılacağından, ölüm sonrası yapılan uygulamaların bir kısmı ile ölen bireyin gömülme aşamasında yapılan uygulamalar incelenebilmektedir.⁹

1.2. ÖLÜM VE DİN

Ölüm ve din arasındaki bağı, dinin asıl sembolü olan tanrılar tarafından insanlığa verilmesini Yunan dünyasının ikinci büyük ozanı Hesiodos şu şekilde anlatmaktadır; *“Altın Çağ’daki insanlar kaygısız bir şekilde, hiç yaşlanmayacakmış gibi bir hayat yaşamaktaydılar. Yeryüzü sanki insanların hiçbir çaba harcamasına gerek kalmadan yiyecek üretiyor ve sanki ölüm yerine bir uyku vardı. Böylece insanların kendilerini üstün hissettikleri bu dönemde onların Tanrılar ile olan kavgaları insanların yaşamında bozulmalara neden oldu. Tanrıların, onlara seller, depremler gibi doğal*

⁷ Seneca, *Doğa Araştırmaları*, çev. C. Cengiz Çevik, 1 bs. (İstanbul: Jaguar Kitap, 2014), 223.

⁸ Lucien Lucien Levy – Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, çev. Oğuz Adanır, 1 bs. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006), 237 – 241.

⁹ Uhri, *Anadolu’da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleniğin Oluşum Süreçleri*, 21 – 23.

afetlerle, erkeklere bir ceza olarak tanımlanan Pandora'yı, Prometheus'un insanlara gücün ve yaratıcılığın sembolü olan ateşi vermesi ile birlikte göndermelerine sebep oldu. Bununla birlikte, yaşayanlar dünyasına ölüm geldi; insanlar ölmeliydi ve yeraltına gölgeler gibi gitmeliydiler."¹⁰

Ölüm, ölü gömme ve din olgularını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu nedenle üç temel niteliğin bütün dinlerde ortak olduğunu söyleyebiliriz. Bu niteliklerden ilki; insanın, ölümden sonraki fiziksel olmayan varlığının yani ruhun yaşamaya devam edebileceği varsayımdır. İkincisi ise bir toplumdaki bazı kişilerin doğrudan tanrılarla ya da ruhlar gibi doğaüstü varlıklarla iletişim kurabildikleri varsayımdır. Üçüncü olarak ise belirli ritüellerin tam olarak yerine getirilmemesiyle dünyada değişikliklerin olabileceği varsayımdır. Bu üç niteliğin ölü gömme üzerindeki bağlantıların incelendiğinde; ilk olarak, insanın fiziksel olmayan varlığının ölüm sonrasında yaşamaya devam etmesi düşüncesi ölü gömme ritüellerini oluşturmuştur. İkinci olarak, bazı insanların doğrudan fizikötesi ile ilişki kurabildiklerine olan inanç, bu insanların dokunulmaz ve kutsal kişiler olarak algılanmalarına sebep olmuştur. Onların ölümleri bir son değil, aksine fizikötesine geçiş olarak kabul edilecek ve bu kişiler için ölü gömme ritüelleri yapma gereksinimi ortaya çıkacaktır.¹¹

Paleolitik Dönem'den itibaren insan topluluklarının tamamı değil, bu topluluk nüfusunun çok az bir kısmı ölü gömme işlemine tabi tutulmuştur.¹² Bu durum tüm dinlerde ortak olarak kabul edilen üç nitelikten ikincisi olan, gömülen az sayıdaki kişilerin, topluluğun diğer üyelerinden farklı niteliklere sahip olmaları yorumunu desteklemektedir. Büyük emek harcanarak gerçekleştirilen bu gömülerde, ölü hediyeleri olarak dönemin kıymetli madenlerini ve bireylerin günlük kullanım eşyalarını mezarlara bırakmaları dinin ortak niteliklerinden üçüncüsü olan, ritüelin tam olarak yerine getirilmesi ile dünyada oluşabilecek kötü sonuçları savuşturma amacını ortaya çıkarmaktadır.¹³

¹⁰ Jon Davies, *Death, Burial and Rebirth in the Religions of Antiquity*, 1 bs. (London: Routledge Press, 1999), 127.

¹¹ Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleniğin Oluşum Süreçleri*, 32 – 35.

¹² Andre Leo – Gourhan, "The Flowers Found with Shanidar IV a Neanderthal Burial in Iraq", *Science*, C.190, S.4214, (1975): 562.

¹³ Ahmet Uhri, "*Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri*", (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 23.

Sonuç olarak; gerçekleştirilen bu işlemler, topluluklarda din olgusunun oluşmaya başladığını göstermektedir. Bu durum, insanlığın ölüm bilincine sahip olduğunu ve ruh, tanrı gibi soyut kavramların da farkına vardığını kanıtlar niteliktedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZAR VE MEZAR İŞARETLENMESİ

2.1. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZARIN TARİHÇESİ

Mezarların varoluş nedeni ölümlerdir. Ölen bireyler için özel mekanlar yapma isteği, bireyin yaşamı sonlanmış olsa dahi, hayatta kalanların onu kendi hayatına katmaya devam etmek istemesi ve ölen bireyi anma ihtiyacı ile açıklanabilir. Mezarlar, bir nevi kaybedilen kişinin anısına yapılan ölümsüzlük konutlarıdır.¹⁴

İnsanlar ölen bireyler için gömme işlemine ilk olarak Üst Paleolitik Çağ'da başlamışlardır. Bu da bize dönemin insanların ölü gömme işleminin gerçekleştirilebilmesi için sahip olmaları gereken ölüm bilincinin onların zihninde yer edindiğini göstermektedir. Bu farkındalıkların ilk olarak ortaya çıkışı, antropologlar tarafından araştırılan ve günümüzden 200.000 yıl önce yaşamış olan Homo Neanderthalensis ya da Homo Sapiens Neanderthalensis'ler ile başlamıştır. Neanderthallerin, ölen bireylerin hepsini değilse bile en azından bazılarını gömen ilk insanlar oldukları düşünülmektedir.¹⁵ Böylece Neanderthallerin ölüm bilincine sahip oldukları düşünülebilir. Bu duruma dair ilk ve en iyi bilinen kanıt Kuzey Irak, Zagros Dağları'ndaki Shanidar Mağarasında (Res. 1), Ralph Solecki tarafından 1957 yılında başlatılan kazılarda ortaya çıkarılan, günümüzden 60.000 yıl önce yaşadığı düşünülen yaşlı bir Neanderthal'e ait bir gömü olan Shanidar IV'dür (Harita 1, Res. 2). Bölgede "çiçek gömü" (Res. 3) olarak bilinen önemli gömü Mousterien seviyenin orta kısmında B7 karesinde ortaya çıkarılmıştır. Belirli bir pozisyonda yatırılan bireyin etrafındaki toprak polinolojik olarak incelendiğinde, çiçeklerin özellikle buraya bırakılmış olduğu ve bunun özel bir gömü örneği olduğu görülmektedir. Polinolojik analiz sonucunda, gömü etrafındaki çiçeklerin bölge coğrafyasında yer alan çiçekler olduğu ve gündelik yaşamda şifa verici olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen veriler, gömülen bireyin toplumsal niteliğini ve çiçeklerle arasında olabilecek sembolik bir ilişkinin varlığını düşündürmektedir.¹⁶

Neanderthal insanların, gömü işlemini gerçekleştiren ilk canlı olduğuna dair diğer kanıtlar ise, La Chapelle – aux Saints, Le Moustier, La Ferrassie, Deşik-Taş ve Regourdou mağaralarındaki iskeletlerdir. Bu kanıtlardan Le Moustier'de (Res. 4, Harita 2) 13 – 19 yaşlarındaki erkek çocuk, sanki uyuyormuş gibi başı sağ kolunun üzerinde,

¹⁴ Ebru Soydaş, "Antik Dönem Mezar Yapıları: Araştırma ve Koruma", (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 19.

¹⁵ Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleniğin Oluşum Süreçleri*, 28.

¹⁶ Leo – Gourhan, "The Flowers Found with Shanidar IV a Neanderthal Burial in Iraq", 562.

sağ tarafına yatırılmış bir vaziyettedir (Res. 5). Başının altında yastık görevi gören çakıl taşı yığını (Res. 6) ve etrafında yer alan yaban sığırı kemikleri ile gömü işlemi yapılmıştır. Gömü içerisinde yer alan sığır kemikleri, belki de ona, yeni bir yaşama doğru yapacağı yolculuğunda besin kaynağı olması amacı ile birlikte gömülmüş olabileceğini göstermektedir. Kanıtlardan bir diğeri ise Özbekistan'da yer alan Deşik Taş'da (Res. 7) dağ keçisi boynuzları arasında yatan genç bir çocuğa ait iskelet kalıntısıdır. Sekiz adet dağ keçisi boynuzu, çocuğun iskeletinin etrafında bir daire şeklinde dizilmiştir. İskelet kemikleri üzerindeki kesici alet izleri ise etlerinin kesildiğini göstermektedir. Bunun bir ritüelin parçası olduğu düşünülmektedir (Res. 8 – 9).¹⁷ Ölü gömme uygulamalarının bir ritüel halinde yapılması din kavramının da ortaya çıktığını göstermektedir.

Ölü gömme işlemi, Paleolitik Çağlardan beri aktarıma uğrayarak, Erken Tunç Çağı sonlarına kadar çeşitli değişimler geçirerek uygulanmaya devam edilmiştir. İlerleyen dönemlerde mezarların konumu bakımından standart bir biçim almıştır. Etnik kökenlere bağlı inanç sistemleri ile bölgeden bölgeye değişen uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışından sonra etnik kökenden bağımsızlaşan dini inançlar, yine farklı etnik kökenler ile etkileşime girerek, benzer uygulamalar meydana getirmiştir. Bu uygulamalar diğer kuşaklara aktarılırken, ölü gömme gelenekleri içinde yerini almaya devam etmiştir.¹⁸

Paleolitik Dönem'de ölen bireylerin bazılarının gömdüklerine dair kanıtlar, bu dönemden itibaren insanoğlunda ölüm bilincinin var olduğu göstermektedir. Ölenlerin ruhlarını huzura kavuşturma isteği ve insanların bölgesel olarak değişen inançları sonucunda, farklı gömü işlemleri ve ritüeller gerçekleştirilmiştir. Bununla bağlantılı olarak da ölü gömme gelenekleri kapsamında çeşitli uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu gelenekler dönemin coğrafi koşullarını, toplumun yapısını, inançlarını ve alışkanlıklarını anlamak adına önemli verilerdir.

İnsanların ölüm bilinci ile ölen bireylerin anısına bir mekân oluşturma ve onları sonsuza taşıma isteği ile yapılan uygulamalar, bazen yakma işlemi ile gerçekleştirilen kremasyon mezarların, bazen de onları bir pithos içine koyarak ya da basit toprak

¹⁷ Sharon R. Steadman, *Archaeology of Religion: Cultures and Their Beliefs in Worldwide Context*, 1 bs. (New York: Left Coast Press, 2009), 75.

¹⁸ Ahmet Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleniğin Oluşum Süreçleri*, 53.

mezarlara gömerek yapılan inhumasyon mezarların ortaya çıkışını sağlamıştır. Tarih sürecinde daha özel ve görkemli ebedi mekanlar sağlamak amacı ise tümülüsler, kaya mezarları ve anıt mezarlar gibi gömü tiplerini de ortaya çıkarmıştır.¹⁹

Antik Yunan toplumunun sosyal yaşantısının önemli bir kısmını oluşturan gömü geleneklerindeki mezar işaretleme yöntemleri, sosyal yapı, coğrafya, ekonomik koşullar ve son olarak da ailenin seçimine bağlı olarak çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. Arkeolojik veriler, ölü gömme gelenekleri ve uygulamalarının her toplum için farklı olduğunu ve her yerleşim yerinin özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Antik Yunan toplumlarında gömünün gerçekleştirilmesi ve geleneklerin uygulanması, hem ölen kişinin ruhunun huzura kavuşturulması hem de ailenin onuru için büyük önem taşımaktadır.²⁰

2.2. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZARLARIN YERİ VE KONUMU

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, günümüzde olduğu gibi Antik Dönem topluluklarında da cenaze töreninin usullerine göre gerçekleştirilmesi hem dinsel, hem de sosyal açıdan büyük önem taşımaktaydı. Yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan buluntular ışığında, farklı bölge ve kültürlerin tarihsel süreç boyunca kendilerine has ölü gömme gelenekleri oluşturdukları görülmektedir. Bölgelere göre değişen mezar tipleri, uygulanan seremoniler ve gömü gelenekleri, toplumun inançları, ekonomik ve coğrafi özelliklerin farklılaşmasının yanı sıra farklı kültürler ile oluşan etkileşimler sonucunda zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır.

Ölü gömme geleneklerinin başlangıç aşamasında ilk olarak değinilmesi gereken konu, yerleşim içi gömü ve yerleşim dışı gömü tipleridir. Arkeolojik literatürde geçen adları ile intramural ve extramural gömülerdir.²¹ Yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler, Antik Yunan dünyasında hem intramural hem de extramural gömülerin varlığını göstermiştir.

İntramural yani yerleşim içi gömü, insanların ölüm bilincine sahip olmaları ile ölen bireylerini gömmeye başladığı ilk çağlardan itibaren yaptığı ilk uygulamalardan

¹⁹ Soydaş, “Antik Dönem Mezar Yapıları: Araştırma ve Koruma”, 20.

²⁰ Bilge Hürmüzlü, *Eski Yunan’da Ölü Gömme Gelenekleri*, 1 bs. (İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 2008), 1.

²¹ Uhri, *Anadolu’da Ölümün Tarihöncesi: Bir Gelenegin Oluşum Süreçleri*, 60.

biridir.²² Antik Yunan dünyasında intramural gömü yoğun olarak Proto-Geometrik ve Geometrik Dönemlerde karşımıza çıkmaktadır. Fakat tek kullanılan gömü tipi bu değildir.²³

Çocuk ve bebeklerin daha savunmasız ve korunmaya muhtaç oldukları düşünüldüğü için bunlar sıklıkla yerleşim içine gömülmüşlerdir.²⁴ Kıta Yunanistan'da Argos, Nea İonia, Asine ve Korinth'te yerleşim içinde gömüler açığa çıkarılmıştır. Yine aynı şekilde İyonya Bölgesi'nde yer alan kentlerden Klazomenai, Smyrna ve Samos'ta çocuklar ve bebeklerin yerleşim içine gömüldükleri yapılan kazılar sonucunda belirlenmiştir.²⁵

Çocuk ve bebeklerin yerleşim içine gömülmesini sadece 'onların hala korunmaya muhtaç olması' ile açıklamak çok ikna edici bir yaklaşım olmayabilir. Bunun farklı nedenleri de olabilir. Topluların, yerleşik yaşama geçmelerinden önce o dönem insanların yaşam koşulları ele alındığında çocukların ve bebeklerin, konargöçer zor şartlar altında çok uzun yaşayamadıkları bazı sosyolog ve antropologlar tarafından ortaya konulmuştur. Bazı Afrika kabileleri, yeni doğan bebekler hakkında şunu söylemektedirler; onlar, "*kimpiatu*" yani koza içerisindeki bir böceklerdir. Henüz sadece yarı yarıya doğmuş varlıklar, verimliliği ve bereketi sembol etmektedirler. Farklı toplumlarda ise doğumla atalarının yeniden dünyaya geldiklerine inanırlar.²⁶ Burada bahsettiğimiz durumlar sonucunda yerleşim içi gömülerde çocuklara ve bebeklere sıklıkla rastlanması, yeni doğan üzerine toplumların farklı anlamlar yüklemesinden kaynaklandığını düşündürmektedir.

Intramural gömü sıklıkla çocuklar ve bebeklerde için kullanılsa da aynı zamanda bazı durumlarda yetişkinler içinde kullanılmıştır. Bu durum, mezarların buluntularının incelenmesi ile mezar sahiplerinin (özellikle kadın), yerleşim içerisinde yaşayanlar tarafından özel yeteneklere sahip kişiler olarak kabul edilmeleriyle ilişkilendirilmektedir.²⁷ Atina'da intramural gömüler arasında yetişkinlere ait mezarlar da görülmektedir. Antik Yunan'da intramural gömü geleneği yetişkinler için MÖ 700 civarında sona ermiştir. Nadiren de olsa MÖ 600'lerde yerleşim içerisinde çocuk

²² Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 61.

²³ Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, 4.

²⁴ Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 64.

²⁵ Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, 4.

²⁶ Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 66.

²⁷ Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 69.

mezarlarına rastlanılmaktadır. MÖ 7. yüzyıldan itibaren yerleşim içi gömüye artık izin verilmemiş, MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreğinde çocuklar için yapılan yerleşim içi gömüler de sona ermiştir.²⁸

Antik Yunan'da MÖ 8. yüzyılın ortalarında başlayan gelişmeler sonucunda, kent kültürünün oluşmaya başlaması, yerleşim alanlarının düzenlenmesi gibi konuların ortaya çıkmasıyla beraber nekropolisler kent dışına yapılmaya başlanmıştır.²⁹

Kent dışında yer alan nekropolis alanlarına yapılan gömüler, yani literatürdeki adı ile extramural gömüler, zamanla intramural gömülerin yerini almıştır. Yerleşim içi gömülerin yerini yerleşim dışı gömüye bırakmasının nedeni; düzenli bir kent sisteminin gelişmeye başlamasıyla, yaşayanlar dünyası ile ölümler dünyasını birbirinden ayırma düşüncesi olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu durumun farklı nedenlerinin de olduğu düşünülmektedir. Yerleşik yaşama geçişle tarımsal faaliyetlere başlayan insanlar, yerleşim dışındaki tarımsal alanlara tohum ekerek mahsul elde etmektedirler. Toplulukların, ölümleri tarımsal alanlar gibi yerleşim dışında yer alan, nekropolis alanlarına gömmeleri, onların inanç ve kült bakımından öteki dünyada yeniden doğabilmeleri şeklinde bir düşünceye sahip olduklarını göstermektedir.³⁰ Ancak zamanla tarım alanlarına nekropolis yapılmamasına yönelik uygulamalar da ortaya çıkmıştır.

Antik Yunan'da nekropolis alanlarının seçimi için belirli nitelikler vardır. Nekropolislerin ulaşım kolaylığı olan, yani kente ulaşan yollar üzerinde yer almaları ve tarımsal alanlara olan uzaklıkları önemlidir. Tarımın önem kazandığı Antik Dönem'de, elverişli olmayan topraklar ölümler kenti olarak seçilmişlerdir. Kıta Yunanistan'da Korinth ve Atina dahil olmak üzere adalardan elde edilen buluntular, MÖ 7. yüzyıldan itibaren gömülerin tümüyle yerleşim dışında olduğunu bize göstermektedir.³¹ Cicero, Solon'un yapmış olduğu cenaze yasalarında yer alan, "ekili ya da ekilebilir herhangi bir arazinin mezar olarak kullanılmasının yasaklandığını ve böyle bir arazinin kullanılması

²⁸ Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, 4.

²⁹ A.g.e., 5.

³⁰ Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Gelenğin Oluşum Süreçleri*, 76.

³¹ Christiane Sourvinou – Inwood, "Reading" *Greek Death: To the End of the Classical Period*, 1 bs. (London: A Clarendon Press Publication, 1995), 45.

durumunda, ölen bireylere ait mezarların, insanların yaşam alanlarını etkilemeden kullanabilecekleri” şeklinde maddelerden bahsetmektedir.³²

Klazomenai nekropolisinde yer alan, MÖ 630 yıllarına ait çocuk ve bebek mezarları bu dönemden itibaren bebekler ve çocuklar dahil olmak üzere ölen bireylerin yerleşim dışına gömüldüklerini göstermektedir. Yine aynı şekilde Samos'ta kent surunun dışında yer alan kuzey ve batı nekropolislerinin de MÖ 7. yüzyıl sonundan itibaren Hellenistik Dönem de dahil olarak yetişkin ve çocuk için kullanıldığı ortaya konulmuştur.³³

2.3. ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE MEZAR İŞARETLENMESİNİN YERİ

Mezar işaretleri, genel olarak ifade edilmesi gerekirse; ölünün gömüldüğü mezar alanının belirlenmesi amacı ile konulan somut, sanatsal niteliğe sahip ya da sahip olmayan belirleyici işaretlerdir. Bu işaretler sadece topraktan yığma tepecik, pişmiş toprak vazo, stel, heykel vb. gibi somut nesnelere olabildiği gibi, belirli bir alanın duvar ile çevrelenmesi de mezar alanlarının işaretlenmesinde bir yöntem olarak kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında, gömünün yapıldığı alanın üzerinde yer alan işaretlemelerin başlıca iki işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Mezar işaretleri bazen iki işlevden birini yerine getirirken, bazen de her iki işlevi de yerine getirmektedir. Bu işlevlerden ilki mezarın konumunu işaretleyerek ölen bireyin daha sonraki yapılacak gömüler için rahatsız edilmemesine yöneliktir. İkincisi ise, ölüleri anma törenleri ile ilişkilidir.³⁴ Bu işaretler bir zamanlar yaşayan, gezen, nefes alan ancak artık ölüm uykusunda olan kişiler ile birbirini tamamlayan öğeler olup, toprağın altındaki kişiyi sessizce beklerler.

Mezarlar, ölümlülerin dünyası ve yeraltı tanrılarının dünyası ile iletişim kuran merkezler olarak görülmektedirler.³⁵ Mezar işaretleri, iki dünya arasındaki dengeyi kurmak amacı ile ölümlülerin ruhlarının bu dünyadan yeraltı dünyasına huzurla geçebilmeleri adına önemli bir rol oynamaktadırlar. Mezar işaretlerinin yapımı için kullanılan malzemenin üstlendiği rol bile ona ayrı bir değer katmaktadır. Örneğin taş blokların mezar taşı olarak kullanılmasında, bu işaretin malzemesi olan taşın başka

³² Cicero, *On the Commonwealth and On the Laws*, Book 2 - 67, 155.

³³ Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, 5.

³⁴ Donna C. Kurtz & John Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 1 bs. (New York: Cornell University Press, 1971), 218.

³⁵ Mircea Eliada, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, 3 bs. (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2015), 236.

hiçbir malzeme, çarpıcı bir şekilde daha özerk, daha soylu ve kalıcı değildir. Her şeyden önce taş vardır ve her zaman olduğu gibi varlığını devam ettirmektedir. Bir ritüel nesnesi olarak mezarın bekçisi ve mezara dokunulmazlık kazandırmaktadır. Hindistan'ın eski kavimleri hakkında araştırmalar yapan W. Koppers, taşlar ile insanların ölümlerinin ruhlarını sakinleştirmeyi amaçladıklarını, bu anıtların direkt olarak mezarın üzerine değil de belli bir mesafe ile dikildiklerini yaptığı çalışmalarda bahsetmektedir. Doğal olmayan ölümlerde olayın gerçekleştiği yere mezar anıtı olarak dikildiklerini belirtmektedir.³⁶ Doğal olmayan bu ani ölümlerde, ölü ruhu kızgın, sinirli ve pişmanlıklarla dolu bir ruh anlamına gelmektedir. Bu gibi durumlarda, ruhun yarım kalan yaşamına devam etmek isteyebileceği düşüncesi ile ruhun huzura kavuşması için ölümün gerçekleştiği yere taşlar yığılmıştır. Buradan geçen insanlar bu amaçla yığınlara taş koymuşlardır. Böylece mezar taşı, ölüme karşı yaşamı koruyan bir araç haline almıştır. Ruhunu taş ile özdeşleştirip, onun içine yerleştiği düşüncesi ile taşlar ruhun geçici ya da simgesel bir ikametinin somut bir temsili haline gelmişlerdir.³⁷

Yukarıda bahsedildiği gibi çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan işaretlerin yanı sıra mezar alanının çevrelenmesi, bir saygı göstergesidir. Bu da mezarın, cenaze töreninden çok geçmeden, konumunu belirlemek amacı ile işaretlenmiş olduğunun diğer bir kanıtıdır.³⁸

Gömü geleneklerinde ölü hediyeleri ve mezar işaretleri, iki farklı işleve sahiptirler. Ölü hediyeleri, cenazeye katılanlar tarafından görülürken, mezar işaretlemeleri daha sonra gelenler tarafından görülmektedir. Bu durum ölünün onurlandırılması adına önemlidir. Cenaze sahipleri tarafından ölümlerin belli bir düzene göre yerleştirilmesi, ölü hediyelerinin bırakılması ve mezar işaretleri bir ritüel içerisinde tasarlanmıştır.³⁹ İlkel zamanlarda çeşitli kavimlerce mezar işaretleri kullanımı şefler, büyücüler ve savaşçılar gibi yaşamı boyunca bir şekilde gücü temsil etmiş kişilerin ruhlarının huzura kavuşması için dikilmişlerdir.⁴⁰ Tarihin sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmamız adına iyi birer kanıttırlar.

³⁶ Eliada, *Dinler Tarihine Giriş*, 224 – 225.

³⁷ A.g.e., 224 – 225.

³⁸ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 56.

³⁹ Ian Morris, *Death Ritual and Social Structure in Classical Antiquity*, 1 bs. (New York: Cambridge University Press, 1992), 128.

⁴⁰ Eliada, *Dinler Tarihine Giriş*, 224.

En yaygın ve en basit işaretleme yöntemi, mezar üzerine topraktan alçak bir yapay tepelik oluşturacak şekilde toprağın yığılması ile yapılan işaretlemelerdir.⁴¹ Homeros'un İlyada ve Odyseia destanları sözlü olarak nakledilen bir geleneğe sahiptir. Bu destanların amaçları ünlü kahramanları ve onların etrafında meydana gelen olayları anlatmaktır. Bu nedenle destanlardan ölü gömme geleneklerini, objektif ve bilimsel bir şekilde tüm detayları ile öğrenebilmemiz mümkündür. Ölü gömme gelenekleri hakkında en iyi bilgi edinebildiğimiz destan İlyada'dır. Bu destanda Akha kahramanı Patraklos'un gömülmesinin anlatıldığı pasajlarda ölü gömme gelenekleri hakkında güzel bilgiler yer almaktadır (İlyd. XVII, XXII⁴²). Ölü gömme için yapılan işlemler o kadar önemlidir ki, bu işlemleri yerine getirmek için savaşa ara verilmektedir. Destanlarda ölü gömme seremonisi genel olarak yakma işlemi, ateşin şarapla söndürülmesi (İlyd. XXIV, XXIII, Odys. XXIV⁴³) ve kemiklerin toplanarak urne içerisine konulması ile bitmekte ve devamında urne üzerine topraktan yığma tepelik oluşturulmaktadır. Bazı durumlarda topraktan yığma tepelik üzerine dikilen stel, ölüyü onurlandırmak ve ününü yaşatmak amacı ile yapılmaktadır.⁴⁴

Ölü gömme geleneklerinin gelişimi ve farklı coğrafyalarla etkileşimler sonucunda mezar işaretleme yöntemleri çeşitlilik kazanmıştır. Mezar işaretleme yöntemleri üçüncü bölümde tip, dönem ve yaygın olarak kullanıldıkları bölgeler ele alınarak kapsamlı olarak incelenecektir.

⁴¹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 218.

⁴² Homeros, *İlyada*, çev. Fulya Koçak, 6 bs. (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2014), 377 – 451.

⁴³ Homeros, *Odyseia*, çev. Azra Erhat, 1 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 397.

⁴⁴ Ömer Çapan, "Homeros Destanları Işığında Anadolu – Hellas Ölü Gömme Adetleri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.33, S.1-2 (1990): 66.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLENMESİ

3.1. ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLENMESİ

Yunan ölü gömme gelenekleri ile ilgili yayınlanan kaynaklarda, en fazla Attika bölgesine ve bu bölgede yer alan Atina kentine verilmektedir. Bunun nedeni ise, tüm bölgeler arasında Attika nekropol alanlarının en iyi bilinen örnekler barındırması ve buradaki nekropollere yönelik yayınların diğer bölgelere oranla daha fazla yapılmış olmasıdır. Antik Yunan ölü gömme gelenekleri için Ege Denizi'nin her iki kıyısına birden dikkat çekmek, bu konu hakkında doğru sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra Yunan ölü gömme gelenekleri, çevre topluluklardan etkilenmiş ve bununla birlikte olgunlaşmıştır.⁴⁵

Antik Yunan'da ölü gömme geleneklerine büyük önem verilmekteydi. Bu geleneklere uygun bir biçimde gömülmek, ölen ve geride kalanların sosyal statüsü açısından önemli bir uygulamaydı. Ancak büyük suçlar işlemiş insanlar için gömülmeden bırakılma cezası verilirdi. Ayrıca savaşta ölenlerin kendi ülkelerine geri getirilmeleri ve burada gömülmeleri Yunan toplumlarında bu konuya verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu usullerin yerine getirilmesinin öneminin yanı sıra, bu işlemleri yerine getiren insanların kim oldukları da ayrı bir önem taşımaktadır. Sorumluluğu üstlenen kişiler en yakın aile bireyleridir ve ölen bireyin hiçbir yakınının olmaması durumu dışında, kan bağı bulunmayan kişilerin cenaze ile ilgilenmelerine izin verilmemektedir.⁴⁶ Mezar işaretleme yöntemleri ve ölü gömme gelenekleri içerisindeki ritüeller için belirli yasalar ile çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Cicero'ya göre cenaze yasaları Atina'da üç farklı zamanda oluşturulan yasalar ile sınırlandırılmıştır. Bunlar; ilk olarak Solon döneminde, ikincisi tam tarihi belli olmayan ama Solon kanunlarından bir zaman sonra hazırlanan *Post Aliquando* olarak adlandırılan yasa ve üçüncüsü ise Phaleronlu Demetrios yönetiminde hazırlanan yasalardır. Phaleronlu Demetrios'un yasaları mezar anıtlarının türünü ve boyutunu ciddi bir şekilde sınırlamaktadır. *Post Aliquando* yasası mezarda yapılan işlemlerin üç gün içerisinde tamamlanması gerektiğini ve çalışanların sayısının on erkeği geçmemesi şartını koşmaktadır.⁴⁷ Platon'un Yasalar adlı eserinde yer alan Solon dönemi yasalarında ise mezar yapılarının beş gün içerisinde tamamlanması gerektiği belirtilmiş ve çalışacak kişi sayısı beş erkek

⁴⁵ Seda Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi): 7.

⁴⁶ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 143.

⁴⁷ Cicero, *Commonwealth and On the Laws*, Book 2, 64 – 65, 155.

olarak belirlenmiştir. Ayrıca mezarların süslemesinde kullanılacak tek malzemenin siva olarak sınırlandırıldığı bildirilmektedir.⁴⁸ Yeni mezarlar için bir limit belirlenerek, mezar üzerinde yer alan işaretlerin üç kübitten yani yaklaşık olarak 1,35 metreden fazla yüksekliğe sahip olmayan küçük bir sütun, taş levha ya da vazo dışında başka bir şey olmaması istenilmektedir. Bu düzeni sağlamak amacı ile bir sulh yargıcı görevlendirilmiştir.⁴⁹ Mezar yapıları ve sütun gibi mezar işaretlerinin birileri tarafından yok edilmesi veya onlara zarar verilmesi gibi durumlarda, kişilerin cezalandırılacağı yasalar tarafından belirtilmektedir.⁵⁰ Mezarların ziyareti konusunda ise kendi ailelerine ait olmayan mezarların, müdahale zamanları dışında ziyaret edilmemesine ve törenlerde ölen birey ile arasında kan bağı bulunmayan kişilerin belirgin olarak yas tutmalarına izin verilmemektedir.⁵¹ Kadınların yüzlerini çizerek ağıt yakmaları bu yasalara göre kabul edilmemektedir.⁵²

3.2. ANTİK YUNAN'DA MEZAR İŞARETLEME YÖNTEMLERİ

3.2.1. Toprak Yığma Tepecikler

İnhumasyon ve kremasyon mezarlar üzerinde mezar yerini belirlemek amacı ile yapılan topraktan yığma tepecik mezar tipleri, mezar işaretleme yöntemi olarak kabul edilmektedir.⁵³ Bu tip mezarlar inhumasyon ya da kremasyon işlemi yapıldıktan sonra gerçekleştirilen gömü işleminin ardından, alanın etrafı taşlarla daire biçiminde çevrilerek oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu daire, mezar üzerin de yığılan toprak tepenin dağılmaması ve tepe şeklinde kalabilmesi amacı ile yapılmaktadır (Res. 10).⁵⁴ Günümüze ulaşan bu tip mezarlarda, genellikle toprak tepecikler zamanla erimiş, sadece daire şeklinde dizilen taşlar korunmuştur. Topraktan yığma tepecik şeklinde yapılan mezar işaretinin yanı sıra, yığma tepeciklerin üst kısımlarına işaretleme amacı ile pişmiş toprak vazolar, steller gibi çeşitli mezar işaretleri de yerleştirilebilmiştir (Res. 11 –

⁴⁸ Cicero, *Commonwealth and On the Laws*, 68, 155.

⁴⁹ A.g.e., 64 – 65, 155.

⁵⁰ A.g.e., 154 – 155.

⁵¹ Plutarhos, *Plutarch's Lives Vol. I*, XXI. 2 – 5, 463.

⁵² Cicero, *On the Commonwealth and On the Laws*, Book 2 64, 154.

⁵³ A.g.e., 80.

⁵⁴ Kahraman Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012): 102.

12).⁵⁵ Topraktan yığma tepecikler, Protogeometrik Dönem'den itibaren yaygın olarak hem inhumasyon hem de kremasyon mezarlar üzerinde, Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu kıyılarında kullanılmaya başlanılmıştır.

3.2.2. Vazolar

Protogeometrik ve Geometrik Dönem'ler itibari ile kullanılmaya başlanan bir diğer işaretleme yöntemi ise pişmiş toprak vazolardır. Geometrik Dönem'de büyük boyutlu vazolar yapılmaya başlanılmış ve popülerlik kazanmışlardır.⁵⁶ Protogeometrik Dönem'de mezar işaretlemek için yaygın olarak kullanılan vazolar karından kulplu amphoralardır.⁵⁷ Geometrik Dönem'de ise boyundan - karından kulplu amphoralar ve ayaklı kraterlerdir. Bu formların önemli ressamlarından biri olan Dipylon ressamına ait vazoların da anıtsal birer form olarak, mezar işareti amacı ile kullanıldıkları bilinmektedir (Res. 11).⁵⁸ Arkaik Dönem'e tarihlenen bazı topraktan yığma tepecik mezarlar üzerinde seramik kap formlarının da işaretleme yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Res. 13).⁵⁹

Mezar işaretleri olarak kullanılan büyük vazoların üretimi pahalıdır ve bu vazolar bir işaretleme yöntemi olarak uzun ömürlü değildir. Klasik Dönem'de gözlenen büyük boyutlu pithosların fiyatları ile karşılaştırıldığında, üretimi büyük bir işgücü ve yetenek gerektiren bu vazoların pahalı olmaları ve mezar işareti olarak yaygın olmamaları beklendik bir durumdur.⁶⁰ Bunlar doğa olaylarına maruz kalarak, kolayca devrilmişlerdir ve parçalanmışlardır. Büyük vazoların mezar işaretlemek amacı ile kullanıldığı durumlarda, konuldukları yerde sağlam kalabilmeleri için çeşitli çözümler üretilmiştir. Bazen mezar çukuru tamamen doldurulmadan, yarım metreyi aşacak şekilde bırakılan açıklığa vazunun bir kısmı gömülerek sabitlenmektedir ve böylece mezar işareti olarak kullanılan vazo sabitlenerek daha kalıcı bir hale getirilmektedir. Bir diğer yöntem ise dikey olarak toprağa sabitlenen tahta bir düzeneğe vazunun monte

⁵⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 81.

⁵⁶ A.g.e., 56.

⁵⁷ A.g.e., 38.

⁵⁸ A.g.e., 56.

⁵⁹ A.g.e., 81.

⁶⁰ Ian Morris, *Burial and Ancient Society*, 1 bs. (New York: Cambridge University Press, 1989), 151.

edilmesidir. Bu durumda vazo pişirilmeden önce dibinde bir açıklık bırakılarak, monte edilecek kısım şekillendirme aşamasında ayarlanmaktadır.⁶¹

Her zaman bu durum mümkün olmasa da vazoların hazırlanış ve süsleniş şekli, ölen kişinin cinsiyeti hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Boardman vazoların, mezarlar üzerinde ayaklı krater ile işaretlendiği durumlarda, bu mezarın sıklıkla erkek bireylere, amphora ile işaretlendiği durumlarda ise bu mezarın kadın bireylere ait olduğundan bahsetmektedir.⁶² Bir diğer cinsiyet tanımı olarak kabul edilen durum ise vazolar üzerindeki betimlemelerde yer alan savaş ve denizcilik figürleridir. Bu betimlemeler, kraterler üzerinde yer alırken, amphoralar üzerinde görülmemektedir.⁶³ Bu durum Boardman'ın bahsetmiş olduğu gibi kraterlerin erkek bireylere ait mezarları işaretleme amacı ile kullanıldığı bilgisini doğrulamaktadır.

Antik Dönem'de pişmiş toprak vazo formları olan kraterler ve amphoraların yanı sıra beyaz zeminli pişmiş toprak lekythoslar ve mermer lekythoslar da mezar işareti olarak kullanılmıştır. Mermerden yapılan lekythoslar, dayanıksız pişmiş toprak vazo formlarının daha dayanıklı bir hali olarak mezarlar üzerinde yerlerini almışlardır.

Grosman, Atina Agorası'nda mezar işaretlemek amacı ile kullanılan taş anıtların, MÖ 480 ve 430 tarihleri arasında Atina'da Solon Yasaları ile yaklaşık 50 yıl süren bir zaman diliminde yasaklandığından bahsetmektedir.⁶⁴ Atina halkı ve sanatkarlar mezarları işaretlemek amacı ile stellerin yerine kullanılabilecek bir alternatif olarak, mermere benzerliğinden dolayı beyaz zeminli *lekythos*⁶⁵ formunu işaretleme amacı ile kullanmışlardır.⁶⁶ Mermerden yapılan lekythoslar ise, MÖ 5. yüzyılın sonunda mezar işareti olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁷ Klasik Dönem mezarlarının en karakteristik buluntusu olan lekythos, mezar sunusu için kullanılan bir kap formudur. Lekythoslar, farklı boyut ve şekillerde dekore edilmişlerdir.⁶⁸ MÖ 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde beyaz zeminli lekythos ikonografisi tamamen ölüm ve cenaze törenlerine ait sahnelerden

⁶¹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 58.

⁶² A.g.e., 58.

⁶³ Seda Karaöz Arıhan, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, 18.

⁶⁴ Janet Burnett Grosman, *Funerary Sculpture, Athenian Agora*, Vol. XXXV, (New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens, 2013), 11.

⁶⁵ Tek kulplu, dar boyunlu genellikle parfüm ve yağ koymak için yapılan Antik Yunan kabı (Seda Karaöz Arıhan, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, 112).

⁶⁶ Nuran Şahin, “Beyaz Lekythos’lar Işığında Atina’da Ölü Kültü ve Ölüm İkonografisi”, *Arkeoloji Dergisi*, C.IV, (1996): 143.

⁶⁷ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 23.

⁶⁸ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 102.

oluşmaktadır. Bu formun, özel olmasının nedeni ise, vazo üzerinde kullanılan beyaz zeminin vazo ressamlarının kendilerini özgürce ifade edebilecekleri nötr renksiz bir zemin sağlamasıdır.⁶⁹ Beyaz zeminli lekythoslar, steller üzerinde yer alan standart betimlemelerden yola çıkılarak, aynı özelliklerde betimlenmişlerdir. Bu betimlemeler, ölen kişiyi ölümsüz bir kahraman, ailesini ise yas tutan figürler olarak göstermesi gibi özellikleri ile steller üzerinde yer alan betimlemelerle benzerlik gösterirler. Yapılması yasaklanan mezar stellerinin lekythoslar üzerinde boyanarak ya da kabartma olarak yer alması, stellerin lekythoslar aracılığı ile tekrar mezar üzerindeki yerlerinde bulunmalarını sağlamıştır.⁷⁰

Lekythoslar mezar işaretleme amacı ile yaklaşık olarak 100 yıl boyunca kullanılmışlardır. Başlangıçta uzun boyunlu ve silindirik şekle sahip olan bu form, MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğinde daha geniş omuzlu ve kısa boyunlu olarak üretilmeye başlanmıştır (Res. 14).⁷¹ Beyaz zeminli, kilden yapılan lekythosların, dayanıklılıklarından dolayı mermer lekythos almak isteyen müşterilerin ilgisini çekmek amacı ile üretilmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Bu sebepten dolayı heykeltıraşlar ve çömlekçiler arasındaki rekabet artmıştır. Çömlekçilerin, mermer kullanılarak yapılan lekythosları taklit etmeleri, bu ürünlere yönelik ticareti canlandırmalarına sebep olmuştur.⁷² Kilden yapılan büyük boyutlu lekythosların bazılarının dip kısımları bulunmamaktadır. Muhtemelen bir kazık üzerine ya da taş bir zemine sabitlenmeleri için dipleri eklenmemiştir. Bu durum mezar işareti olarak kullanılabilirdikleri fikrini güçlendirmektedir.⁷³ Ancak kilden yapılan lekythoslar, dayanıklı mermer lekythoslar karşısında fazla direnememiş ve mezar hediyeleri olarak kullanılmışlardır. Mezar üzerinde işaretleme amacı ile mermer lekythoslar tercih edilmiştir.⁷⁴

Mermer lekythosların mezarlar üzerindeki konumu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak genel olarak aile mezar alanlarının köşelerinde bulunmaları nedeni ile bu alanlar için sınır belirteçleri olarak da kullanıldıkları bilinmektedir.⁷⁵

⁶⁹ Donna C. Kurtz, *Athenian White Lekythoi: Patterns and Painters*, 1 bs. (London: Oxford at The Clarendon Press, 1975), XIX.

⁷⁰ Şahin, "Beyaz Lekythos 'lar Işığında Atina 'da Ölü Kültü ve Ölüm İkonografisi", 144.

⁷¹ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 23.

⁷² Kurtz, *Athenian White Lekythoi: Patterns and Painters*, 69.

⁷³ A.g.e., 70.

⁷⁴ A.g.e., 74.

⁷⁵ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 24.

Mermer lekythoslar, yuvarlak ya da kare şeklinde bir yazıt veya kabartma bezeme bulunan bir kaideye sahiplerdir.⁷⁶

Beyaz zeminli lekythoslar üzerinde betimlenen mitolojik sahneler, Yunan sanatından ölümlle ilişkili karakterler olarak bilinen Kharon, Hermes, Thanatos ve Hypnos'un yer aldığı sahnelerdir. Kharon, sandalını Polygnotos'un Nekyia betimlemesindeki gibi yönlendirmekte (Res. 15)⁷⁷ ve ölen bireyleri toplamak için sandalı ile Akheron Irmağı üzerinde betimlenmektedir (Res. 16).⁷⁸ Hermes genellikle psykopompos rolünde, ölen kişileri bekleyen tekneye kadar eşlik eder vaziyette betimlenmektedir (Res. 17).⁷⁹ Ayrıca Hermes'in, yol gösterici kılavuz olarak betimlenmesi Diocharian Kapısı mezarlığından ele geçen Myrrhine'nin büyük mermer lekythosunun ikonografisinde de göze çarpmaktadır (Res. 18).⁸⁰ Betimlenen sahnede sağ tarafta, ölen kişinin adı Myrrhine'dir ve figürün üzerinde adı kazıma şeklinde gösterilmiştir. Kanatlı sandaletleriyle tanrı Hermes eli ile onu yeraltı dünyasına götürmektedir. Kanatlı kardeşler Thanatos (=ölüm) ve Hypnos (=uyku), ölüleri taşıy vaziyette betimlenmektedir (Res. 19). Betimlenen mitolojik sahnelerin yanı sıra, prothesis sahnelerinde ise, kline üzerinde ölen kişi ve etrafında ailesi yer almaktadır. Ayrıca kederlerini gizleyen erkekler ve açık bir şekilde ağıt yakan kadınların bulunduğu sahneler de betimlenmektedir (Res. 20 – 21).⁸¹ Arkaik Dönem'den Klasik Dönem'e geçişte bir dönüm noktası sayılan Pers savaşlarının ardından, erkek figürlerinin baskın olduğu prothesis sahneli lekythoslarda, artık Atina kadınlarının da baskın olduğu görülmektedir. Bu durum bize, dönemin toplumsal değişimleri hakkında bilgi vermektedir.⁸² Bu sahnelerde, ölen kişinin yatırıldığı klinenin etrafında, içerisindeki kokulu yağlarla havayı tazeleyen lekythoslar yer almaktadır.⁸³ Klinenin etrafında saçlarını yolan ve tırnaklarıyla yanaklarını yaralayan kadınlar yas tutar vaziyette betimlenerek, ritüeldeki bu gerçekçi performansla başlarına ve göğüslerine vurmaktadırlar.⁸⁴

⁷⁶ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 128.

⁷⁷ A.g.e., 104.

⁷⁸ Kurtz, *Athenian White Lekythoi: Patterns and Painters*, XX.

⁷⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 104.

⁸⁰ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 129.

⁸¹ Kurtz, *Athenian White Lekythoi: Patterns and Painters*, XXI.

⁸² Seda Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 39.

⁸³ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 103.

⁸⁴ A.g.e., 104.

Lekythosların bazı mezar ziyareti betimlemelerinde mezar taşının etrafında yer aldığı ya da asılı durduğu görülmektedir; yas tutanlar, lekythosu mezara getirir ya da mezar sunusu için sepet hazırlar vaziyette betimlenmektedirler (Res. 22).⁸⁵ Berlin Müzesi'nden bir lekythos üzerinde yer alan betimlemede stel, iki basamaklı bir kaide üzerinde yer almaktadır ve kaidenin üst basamağına lekythoslar yerleştirilmiştir (Res. 23).⁸⁶ Cornell University olarak envantere geçen lekythos üzerindeki sahnede ise, üç basamaklı bir kaide üzerinde, mermer olduğu düşünülen orta yüksekliğe sahip bir lekythos, mezar anıtı olarak betimlenmiştir (Res. 24).⁸⁷ Erkekler, kadınlar, çocuklar, çelenk ve bantlarla süsledikleri mezarın yanında betimlenmişlerdir (Res. 25). Eretria'dan gelen bir lekythos üzerinde betimlenen sahnede, üç basamaklı bir kaide üzerinde yükselen ve akroter ile taçlandırılan stel gövdesinde beş satırlık bir yazıt bulunmaktadır ve en alt basamakta dört adet daire bulunmaktadır. Solda, sağ elinde file tutan bir kadın figürü, gözlerindeki yaşları silmek için himationun sol tarafını yukarı kaldırır vaziyette betimlenmiştir. Karşı tarafında eğik bir şekilde duran kısa saçlı genç bir kadın ya da erkek, meyve ve filelerden oluşan büyük bir sepet tutmaktadır ve önünde küçük bir lekythos asılı olarak betimlenmiştir.⁸⁸ Betimlenen sahnelerde bazı figürler mezar etrafında oturur ve kayıplarına yas tutar, bazıları yere düşerek kederlerini açık bir şekilde ifade eder, bazıları ise kederlerini gizlemek için yüzlerini kapatır vaziyette betimlenmişlerdir.⁸⁹ Eretria'dan ele geçen Atina National Museum'da yer alan lekythosta genç erkek sağ eliyle yüzünü kapatarak yas tutar vaziyette betimlenmiştir (Res. 26).⁹⁰

Mermer lekythos örnekleri üzerinde yer alan figürlerin giydiği kıyafetler; kadın figürleri için peplos, khiton, manto olarak adlandırılan dikdörtgen kumaş, erkek figürleri için ise, kısa khiton, himation; tek omuzlu şal, kısa pelerin şeklinde betimlenmektedir (Res. 27).⁹¹

⁸⁵ A.g.e., 103.

⁸⁶ Arthur Fairbanks, *Athenian Lekythoi: With Outline Drawing in A Glaze Varnish on A White Ground*, University of Michigan Humanistic Series, C. VI, (New York: The Macmillan Company, 1907), 187.

⁸⁷ Fairbanks, *Athenian Lekythoi*, 208.

⁸⁸ A.g.e., 203.

⁸⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 104.

⁹⁰ Fairbanks, *Athenian Lekythoi*, 270.

⁹¹ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 30 – 31, 41.

Evli kadınlar genellikle khiton giymektedirler. Mantonun, baş ve omuza yakın olması ve vücuttan uzak tutulması Yunan sanatında *anakalypsis*⁹² olarak adlandırılan bir duruşu ifade etmektedir. Genç kadınlar, kolun üst kısmını örten, uzun kollu ya da kısa kollu elbise olan peplos giymektedirler. Genç bekar kadınlar ise her iki omuza tutturulmuş bir khiton ve her iki omuza sabitlenen mantodan oluşan özel bir kıyafet giymektedirler.⁹³

Betimlenen sahneleri, figürlerin duruş ve hareketleri açısından incelediğimizde yoğun olarak görülen sahnenin el sıkışma sahnesi olduğu görülmektedir. El sıkışma sahnesi, Yunan sanatında *dexiosis* olarak adlandırılmaktadır. Bu sahne iki kişi arasında yani yaşayanlar ve ölenler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Antik toplumdaki aile üyeleri arasındaki bağı, ölüm anında bile fiziksel olarak sembolize ettiği belirtilmektedir.⁹⁴ Cenaze ikonografisinde oturmuş olarak betimlenen figürler de vardır, Yunan sanatında bu pozisyonun onurlu bir duruş olarak kabul edildiği bilinmektedir.⁹⁵

3.2.3. Steller

Mezar işaretleme amacı ile topraktan, taştan birçok basit ve popüler formlar üretilmiştir. Bu formlar içerisinde yer alan işaretleme yöntemlerinden biri ise mezar taşları yani levha şekilli taşlar ve stellerdir. Mezar taşları, ölümün sembolü ya da ölen kişinin somut olarak yerine geçen bir formu olarak üretilmişlerdir. Mevcut işlevlerine pek çok kaynakta yer verilmiştir. Mezar taşları, çeşitli ölü gömme ritüellerinin ardından, ölüm sonrasını temsil eden araçlardır.⁹⁶ Stel ise kelime anlamı olarak, dikilen tek parça taştan yapılmış yapıtlara verilen isimdir ve dikdörtgen ince taş bir levha şeklinde üretilmişlerdir.⁹⁷ Steller, kremasyon mezarlar üzerinde işaretleme amacı ile urnenin üzerinde dururken inhumasyon mezarlarda, mezarın başında konumlandırılmışlardır. Tümülüslerin ise üst kısmında ya da ön tarafında konumlandırılmaktadırlar.⁹⁸

⁹² Anakalypsis, kadının üzerindeki elbisesinin bir katını vücudundan uzak olacak şekilde tuttuğu duruştur. Bu duruş düğün ve evlilik ile ilişkili olarak düğün töreninde gelinin kendini kocasına ilk gösterdiği anda ki pozisyonu olarak kabul edilmektedir. Bu tip figüre sahip betimlemelerde kadın evli olduğu kabul edilmektedir (Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 38).

⁹³ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 30 – 31.

⁹⁴ A.g.e., 38.

⁹⁵ A.g.e., 37.

⁹⁶ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 218.

⁹⁷ Secda Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 2 bs. (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993), 165.

⁹⁸ A.g.e., 56.

Doğadan olduğu gibi alınan ya da kaba olarak şekillendirilen taşlar, Yunanistan'da Geometrik Dönem'den itibaren mezar işaretleme amacı ile kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihlerde yapılan erken örnekler, dar ve uzun görünümlü olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁹⁹ Üzerlerinde herhangi betimleyici bir figür taşıdıklarını gösteren izler mevcut değildir. Fakat bazı örneklerde kazıma şeklinde yazıtlar yer almaktadır.¹⁰⁰ Boardman, figürler ile süslenen stellerin ortaya çıkışlarından önce, kore ve kouros heykellerinin mezar anıtı olarak kullanılmalarının güçlü bir olasılık olabileceğini bildirmektedir.¹⁰¹ Bu bilgidен hareketle figürlü stellerin bu heykellerden esinlenerek yapılmış olabileceği fikri akla uygun gelmektedir.

Mezar taşları, yapı malzemesi bakımından taş ya da mermerden yapıldıkları gibi ahşaptan da üretilmişlerdir ve sıkça kullanılmışlardır. Fakat ahşaptan üretilenler, ahşabın dayanıksız olmasından dolayı günümüze kadar ulaşamamışlardır.¹⁰² Erken örneklerde steller kalkerden üretilmişlerdir. Yüzeyleri sıva ile kaplanarak, alçak kabartma desenlerle dekore edilmişlerdir ve boya kullanılarak detaylandırılmışlardır. Mermer steller, benzer şekilde kabartma desenlerle dekore edilmişlerdir, ancak sıva kullanılmamıştır. Her iki tip stelde de yüzeylere ve detaylara ilave boya uygulanmış fakat boya izleri tam korunamadığından günümüze kadar ulaşamamışlardır.¹⁰³

Arkaik Dönem'de Attika Bölgesi'nde yer alan birçok kentte kaliteli mezar taşları üretilmiştir. Mezar taşlarının kaliteli üretilmiş olmaları, asil soyluluğun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁴ Arkaik Dönem'de, MÖ 7. yüzyıla tarihlenen, kabaca işlenmiş, yukarıya doğru genişleyen tipleri ile insan formunun stilize edilmesi şeklinde üretilen idol steller, Batı Anadolu kıyısında açığa çıkarılmışlardır (Res. 28).¹⁰⁵ Phallos steller ise, Arkaik Dönem'den itibaren Klasik ve Hellenistik Dönemler'de kullanılmışlardır. Phallos steller, mantar şeklinde topuz bir başlığa sahip ve taştan yapılmışlardır. Tepe kısmı genellikle düz, yarım küre veya daireseldir.¹⁰⁶ Bu bağlamda konik şeklinde olan mezar işaretleri bu kontekst içerisine dahil edilmektedirler. Antik

⁹⁹ F.Güler Barın, “Phokaia'dan Bir Mezar Steli”, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 4.

¹⁰⁰ John Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, çev. Yaşar Ersoy, 1 bs. (İstanbul: Homer Kitabevi, 2001), 181.

¹⁰¹ A.g.e., 181.

¹⁰² Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 56.

¹⁰³ A.g.e., 85.

¹⁰⁴ A.g.e., 84 – 86.

¹⁰⁵ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 102.

¹⁰⁶ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 242.

Yunan'daki erken örneklerin bazıları, tüm ayırt edici özelliklerin eksik olmasına rağmen, sadece gövde ve topuz kısımlarının kabaca konik olmasından dolayı phallos olarak adlandırmaktadırlar (Res. 29). Bunlar Küçük Asya'da ve Antik Yunan'da genel olarak tümülüsleri işaretlemek amacı ile kullanılmışlardır.¹⁰⁷

MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinde, steller ayrı bir zemine ve taçlandırmaya sahiplerdir. Ayrı bir zemin üzerinde, basitleştirilmiş bir gövde ve tek parça halinde oyulan taçlandırma kısmı ile toplam yükseklikleri azdır (Res. 30).¹⁰⁸ Dönemin Attika stelleri seri olarak çeşitli tiplerde karşımıza çıkmaktadırlar. İnce, uzun, dikdörtgen formlu stellerin üzerine dışa doğru hafifçe açılan *cavetto*¹⁰⁹ başlıklar yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu tip profilli başlıklara sahip stellerde *cavetto*, boya ve kazıma şeklinde yapılan diller ve zaman zaman bitkisel motiflerle süslenmişlerdir.¹¹⁰ Bunun yanı sıra oturan sfenksler de erken dönem stellerini taçlandırmışlardır (Res. 31).¹¹¹ Sfenksler, sağrıları yere degecek şekilde yapılmışlardır. Daha geç tarihli örneklerde ise sağrılar, zeminden hafifçe kalkık şekilde yontulmuşlar ve stelin üst kısmına sfenks figürü için bir altlık yerleştirilmiştir (Res. 32 - 33).¹¹² MÖ 530 yılında steller üzerinde yer alan sfenksler görülmemeye başlanmış, bunların yerine, gövde üzerine, süslemesi daha kolay olan palmetler yerleştirilmiştir¹¹³

Stel üzerinde kabartma yapılacak alanların dar olması kompozisyonu kısıtlamaktadır. Dar alanlara uygulanabilecek en doğru kompozisyon ayakta duran figür profilidir (Res. 34). İnce dikdörtgen şekilli blokların genellikle bir yüzünde kabartma şeklinde yapılan tek bir erkek figürü vardır ve bazı örneklerde sadece alt kısımda ya da hem alt hem üst kısımda kabartma şeklinde veya boya ile detaylandırılan panel yer almaktadır (Res. 31, 35 - 36).¹¹⁴ Attika tipi steller üzerinde en yaygın betimlemeler ayakta duran genç erkek kouros betimlemeleridir (Res. 35). Steller üzerindeki figürler genellikle bir asa ya da mızrak taşır vaziyette betimlenmişlerdir. Bazı örneklerde ise elinde aryballos tutan atletler betimlenmişlerdir.

¹⁰⁷ A.g.e., 244

¹⁰⁸ A.g.e., 84 - 86.

¹⁰⁹ Antik mimarlıkta genellikle dörtte bir daire kesitli iç bükey silme (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 48).

¹¹⁰ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 182.

¹¹¹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 84 - 86.

¹¹² Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 182.

¹¹³ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 84 - 86.

¹¹⁴ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 182.

Attik steller üzerindeki yazıtlarda, ölen bireylerin adı, ona yas tutanlar ve anıtı onuruna inşa edenler hakkında kısa bilgilere yer verilmektedir.¹¹⁵ Birden fazla isim bildiren yazıtlar genellikle ya betimlenen figürleri ya da diğer ölen kişileri de anmak amacı ile yapılmış olabilirler.¹¹⁶ Yazıtlar, stelin gövde kısmında veya altlıklarında bazen de her ikisinde yer almaktadır.¹¹⁷

Arkaik Dönem'in sonlarına doğru Attika'da ön ve yan yüzlerinde kabartmalar bulunan steller ve serbest duran heykeller için yapılan dikdörtgen altlıklar görülmektedir (Res. 39 - 40). Bu örnekler yaklaşık olarak MÖ 6. yüzyılın ortasına tarihlenmektedir ve sadece ön yüzlerinde kabartmalar yer almaktadır (Res. 41).¹¹⁸ Bu örneklerde yer alan kabartma sahneler; atlı süvariler, atlı arabalı figürler (Res. 39, 41), güreşen atletler (Res. 39, 42), boş zaman faaliyetleri (Res. 42, 39) ve gücü temsil eden hayvan kavgaları (Res. 40) betimlemeleridir. Atina'daki stel ve heykel altlıklarının birçoğu Perslerin kenti terk etmelerinin ardından yapılan ve Thukydides'in de belirttiği üzere mezar anıtlarının yapı malzemesi olarak kullanıldığı "Themistokles Duvarı" içinde ele geçmişlerdir.¹¹⁹ Çünkü pek çoğu kırılarak, yeniden yapılandırma amacı ile duvarın yapımına dahil edilmiştir.¹²⁰

Attika stellerinin daha gelişmiş örneklerinde, üst kısımda sadece bir tek palmet ya da tekli – çiftli volütler yer almaktadır. Gövde üzerinde figürlü kabartma sahneler devam etmektedir, ancak genel olarak stel hem daha kısa hem daha az dekore edilmiştir. Bunun nedeni ise antik kaynakların bahsettiği yasa gereği sınırlandırmalar getirilmiş olmasıdır. Bu tip Attika serilerinin sınırlandırılmalarından sonra palmet başlıklı çok sayıda ince formlu mezar steli görülmeye devam etmiştir.¹²¹

Boardman'a göre, MÖ 6. yüzyılın sonlarında Atina'da, yasalara bağlı olarak figür kabartmalı mezar taşlarının üretimi sınırlı sayıdadır. Bu süreçte Atina'da farklı tipte mezar işaretleri kullanılmıştır. Bu dönemde mezar stelleri dekorsuz ve gösterişsiz olarak yapılmışlardır.¹²² Mezarlık alanlarında işaretleme amacı ile kullanılmış olan mezar taşları üzerinde yer alan yazıtlar silinip yeniden yazılarak tekrardan

¹¹⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 84 – 86.

¹¹⁶ A.g.e., 86.

¹¹⁷ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 184.

¹¹⁸ A.g.e., 183 – 184.

¹¹⁹ A.g.e., 184.

¹²⁰ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 84.

¹²¹ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 182.

¹²² Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 121.

kullanılmıştır.¹²³ Stel üzerinde bulunan yazıtlar, ölen kişiler hakkında bilgilere yer verirken, aynı zamanda betimlenen sahneye ayrı bir anlam kazandırmaktadır. Yazıtlarda aynı yerde bulunan başka gömüleri anmak amacı ile birden fazla isim yer alabilmektedir.¹²⁴

Klasik Dönem’de kullanılan mezar stellerinin üretim aşaması ilk olarak stel alıcılarının, tek parça halinde taş ocağından atölyeye getirilen taşlardan seçmeleri ile başlamaktadır. Steller üzerinde yer alan figürlerden oluşan kompozisyonlar ise, stel üreticisinin kullandığı standart figürler arasından seçilerek farklı eklentiler ile meydana getirilmektedir. Daha sonrasında müşterilerin isteği üzerine figürler üzerinde yapılan değişiklikler ise, örneğin sakal eklenmesi gibi kişisel özellikler de stel üreticisinin standart figür detaylandırmaları arasından seçilerek yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu tip üretilen steller aslında ne sadece stel üreticisinin ne de alıcının hayal gücü ile üretilmişlerdir. Bunların oldukça sınırlı seçenekler ile standart figürler içerisinden beğenilerek oluşturulmuş kombinasyonlar oldukları düşünülmektedir.¹²⁵

MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda stel yasağının kaldırılmasıyla birlikte, çok sayıda ve farklı tiplerde mezar stelleri üretilmiştir. Bu tipler arasında düz, kabartma panelli, alınlıklı, akantuslu, rozetli ve çoğu zaman bunların çeşitli kombinasyonlarından türetilen naiskoslu steller yer almaktadır.¹²⁶

Düz Steller; üst yüzeylerinde kabartma şeklinde figürler yer alan dikdörtgen taş bir levha şeklinde üretilmişlerdir (Res. 43).¹²⁷

Kabartma Panelli Steller; genellikle merkeze yerleştirilmiş sığ bir panel içerisinde kabartma şeklinde figürler içeren stellerdir. MÖ 4. yüzyılda görülmektedirler (Res. 44).¹²⁸

Alınlıklı Steller; üst kısmında üçgen şeklinde alınlığa sahip, dikdörtgen taş levha şeklinde üretilmişlerdir (Res. 45).¹²⁹

¹²³ A.g.e., 136.

¹²⁴ John Boardman, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, çev. Gürkan Engin, 2 bs. (İstanbul: Homer Kitabevi, 2013), 183 – 184.

¹²⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 137.

¹²⁶ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 19.

¹²⁷ A.g.e., 19.

¹²⁸ A.g.e., 19.

¹²⁹ Athenian Agora, Vol. XXXV s. 20, Alınlık; Antik Yunan yapılarının ön ve arka cephelerinde çatının üçgen şeklinde fronton da denilen kısmı (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 19).

Akanthuslu Steller; genellikle kabartma şeklinde akanthus¹³⁰ yapraklarının olduğu bitkisel rölyefler içeren stellerdir. Klasik Dönem’de yaygın olarak kullanılmışlardır (Res. 46). Akanthuslu steller üzerinde, ölen bireyler ve aile bireyleri hakkında bilgiler veren yazıtlar yer almaktadır. Figür kabartmalı akanthuslu steller üzerindeki çiçek betimlemeleri daha ustalıkla yapılmış iken, figürlerin kalitesi bakımından anthemionlu steller ile arasında çarpıcı bir fark görülmektedir.¹³¹

Rozetli Steller; kabartma şeklinde oyularak yapılan rozetler ile süslenen stellerdir (Res. 47). Bunlar Klasik Dönem ile sınırlıdır. Rozetler, Arkaik Dönem’e kadar tarihlenen erken Attik mezar taşlarını süslemiş olmalarına rağmen, MÖ 4.yüzyıla ait oldukları kabul edilmektedir. Bu tip örneklerin birinde kabartma şeklinde oyulmuş iki rozet, stel gövdesinin en üst kısmına eşit aralıklar ile yerleştirilmiştir. Rozetli steller üzerinde sık sık yazıtlara rastlanmaktadır. Anthemion, akanthus ve palmet yaprakları ile taçlandırılmışlardır. Stel üzerinde yer alan rozetler, farklı boyutlarda basit disklerden, çok yapraklı çiçeklere kadar stil bakımından çeşitlilik göstermektedirler.¹³²

Naikoslu Steller; bir niş içerisinde yer alan kabartma figüre sahip stellerdir. Önceki steller üzerinde yer alan kabartma figürler ile karşılaştırıldıklarında daha üç boyutlu olarak üretilmişlerdir. Klasik Dönem örnekleri mevcuttur (Res. 48). MÖ 4. yüzyılın sonlarında, *naikos*¹³³ bir kaç parçadan oyularak, küçük tapınak benzeri bir yapının taklidi şeklinde, derin kısımlarına ayrı ayrı oyulmuş figürler yerleştirilerek daha ayrıntılı yapılar haline gelmiştir.¹³⁴

Düz Tepeli Naikoslu Steller; önceki stel tiplerine benzer olarak üretilmişlerdir. Yassıdır ve genellikle antefiks ile taçlandırılmış olmasının yanı sıra üst kısımları düzdür (Res. 49).¹³⁵

Arkaik Dönem’deki, ince ve tepe kısmında anthemion bulunan tek figürlü stellerde yenilik olarak, daha geniş olan ve kabartma sahnelerinde çoğu oturan birden fazla figürün eklendiği steller yapılmıştır. Stel üzerindeki figür tasvirleri, temelde ölen kişinin hayatta olduğu zamanki hali olarak betimlenmektedir. Ancak artık mezar sahibi,

¹³⁰ Yaban enginarı yaprağı şeklinde bir bezeme motif (A.g.e., 17).

¹³¹ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 21 – 22.

¹³² Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 23.

¹³³ *Antik Yunan mimarlığında küçük tapınak* (Secda Saltuk (1993), a.g.e. s.124).

¹³⁴ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 20 – 21.

¹³⁵ A.g.e., 21.

veda sahnelerinde ya da ayrılana gösterilen sevginin tasvir edildiği yaşayan figürler ile el sıkışma “*deksiosis*” sahnesi içerisinde gösterilmektedir.¹³⁶ MÖ 4. yüzyıl örneklerinde ölen bireyler detaylı olarak betimlenmişlerdir. Savaşçılar zırhları ve silahları ile betimlenmişlerdir ancak bu durum onların her zaman savaşta öldükleri anlamına gelmemektedir. Figürler üzerinde; genç atletler, elinde bastonu ile yaşlı erkek figürleri, yün eğiren kadınlar, eşler, anne ve çocuğu, oyuncuıyla oynayan çocuklar gibi tasvirlerde yaş ve akrabalık durumları belirtilmiştir. Bazı durumlarda mezar sahiplerinin yaptıkları işler de betimlenmektedir.¹³⁷ İş kollarına göre ayırım ise Anadolu’da yer alan Klasik Dönem stelleri üzerinde yer alan figürler ile tanınmıştır.¹³⁸

Hellenistik Dönem’de mezar stellerinin kullanılmasına devam edilmiştir. Bu dönemde ön yüzleri düzleştirilmiş, üst bölümü kabartma şeklinde akrotire sahip üçgen alınlıklı ve yazıtlı mermer steller kullanılmıştır. Kazılarda ele geçen stellerin gireceği yuvaya sahip kamalar da, stellerin mezar üzerine yerleştirilmeleri hakkında detaylı bilgi vermektedirler (Res. 50).¹³⁹

3.2.4. Heykeller ve Herme Formlu Steller

Arkaik Dönem’de kullanılmaya başlanan ve mezar işaretleri olarak bilinen büyük ölçekli heykellerin en iyi temsilcileri *Kore*¹⁴⁰ ve *Kuros*¹⁴¹ heykelleridir. Bu heykeller insan formundaki steller olarak kabul edilmektedirler. Kabartma figürlü stellerin temelini oluşturdukları düşünülmektedir.¹⁴² Mezar stelleri üzerinde bulunan figürlere benzer şekilde, bir zemin üzerinde betimlenmektedirler.¹⁴³ Bilinen en iyi örnekler MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısı içinde Attika’da karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁴ Kuros ve Korelerin, üzerinde buldukları kaidelerde yer alan yazıtlarda, genç erkek ve genç kız adları ile bazen adanan kişinin adı, bazen de onu şekillendiren heykeltıraşın adı yer almaktadır.¹⁴⁵

¹³⁶ Boardman, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, 183 – 184.

¹³⁷ Boardman, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, 184.

¹³⁸ A.g.e., 68.

¹³⁹ Yağız, “*Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri*”, 380.

¹⁴⁰ Grekçe kız anlamına gelmekte ve genel olarak kız heykellerine verilen isim (Secda Saltuk (1993), a.g.e. s. 102).

¹⁴¹ Genellikle çıplak olan genç erkek heykellerine verilen isim (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 106).

¹⁴² Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 237.

¹⁴³ A.g.e., 88.

¹⁴⁴ A.g.e., 237.

¹⁴⁵ A.g.e., 88.

Kuros'lar, Kore'lere oranla çok daha nadir görülmektedirler.¹⁴⁶ Bu heykellerden sadece birkaçının mezar anıtı olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Res. 51). Ancak bunların İşaretleme amacı ile mezar üzerine yerleştirildiklerine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.¹⁴⁷

Hayvan betimlemelerine sahip heykeller de bu tip işaretleme amacı ile kullanılan heykeller arasında yer almaktadır. En belirgin tip, aslan heykelleridir. Sembolik olarak mezarı korumak amacı ile yapılmaktadırlar. Ayrıca hayvan heykellerinin mezar işareti olarak kullanıldığı mezarlar arasında, savaşta ölen kişiler için yapılmış sembolik kenotaf mezarlar yer almaktadır. Bu mezarlarda bireyler, sembolik mezar üzerinde yer alan yazıt ile anılmaktadırlar.¹⁴⁸

Antik dönemde *herme*¹⁴⁹ formu steller de birer mezar işaretleme unsuru olarak kullanılmıştır (Res. 52A - B). Hermeler aslında üst kısmı üç boyutlu olarak yontulmuş tanrı Hermes'in büstünü içeren, alt kısmı dikdörtgen prizma şekilli bir sütun formunda olan ve bu kısımda genellikle kabartma olarak yapılmış *phallos* tasvirine sahip olan eserlerdir. Yapmış olduğum araştırmada bu tipte bir herme'nin mezar işareti olarak kullanıldığına yönelik her hangi bir bilgiye ulaşılmamış olsa da, daha basit, bir idol görünümünde yapılmış bazı örneklerin "Herme Formlu Steller" olarak adlandırıldığı görülmüştür.¹⁵⁰ Herme'ler tanrı ile ilgili nitelikleri koruyan belirli fonksiyonlara sahip yol işaretleriydi, çünkü Hermes yolun, gezginlerin tanrısıydı. Hermes diğer yandan, insanları Hades'e yönlendiren tanrıydı ve bu nedenle sıklıkla mezar işaretleri üzerinde kullanılmıştır. Ayrıca Atina evlerinde, gelebilecek kötülükleri engellemeye yarayan mülk işaretleri olarak da kullanılmıştır.¹⁵¹ Herme formu steller, tanrının mezar alanlarında ya da yakınlarındaki temsili niteliğinde kullanılmış işaretler olarak yorumlanabilir.

¹⁴⁶ A.g.e., 88.

¹⁴⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 238.

¹⁴⁸ A.g.e., 239.

¹⁴⁹ Üst kesimi bir büst ya da yarım gövde heykeli biçiminde yontulmuş, alt kesimi prizmatik bir sütuna benzeyen yapı. (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 75).

¹⁵⁰ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 108.

¹⁵¹ David Adams Leming, *The World of Myth an Anthology*, 1 bs. (New York: Oxford University Press, 1990), 112.

3.2.5. Küp ve Prizma Şekilli Bloklar ve Diskler

Mezar işaretleme yöntemi olarak kullanıldığı düşünülen mermer diskleri, Attika kökenli oldukları düşünülse de tam olarak ortaya çıkışları büyük ölçüde belirsizdir. Bunların boyutları yaklaşık olarak 28 cm. çapında olup, ortak bir amaca yönelik olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Ancak net olarak hangi amaçla kullanıldıkları bilinmemektedir. Mezar işareti olarak kullanıldığı düşüncesi ise, üzerlerinde yer alan yazıtlardan hareketle doğmuştur. İki mermer disk üzerinde “Anıtıyım...” anlamına gelen “mnema, sema” ve diğer üç mermer disk üzerinde ise tam olarak ne ifade ettiği belirsiz olan “Erion’dan” ifadeleri bulunmaktadır. Boardman’ın, Erion kelimesinin, cenaze oyunları ya da mezar tepeciği olarak tercüme edilebileceği bilgisine bağlı olarak, disklerin atletik bir zafer ya da cenaze oyunları ile ilişkili olabileceği veya bir kül urnesi için kapak olarak tasarlandığı düşünülmektedir.¹⁵²

Mermer Disklerin dışında Klasik ve Hellenistik Dönem’lerde mezarlar üzerinde yer alan küp ve prizma şekilli isim blokları da mezar işareti olarak kullanıldığı bilinmektedir. İsim blokları, mezarların konumunu belirleme ve ölen birey hakkında bilgi verme amacı ile kullanılmışlardır. Bunlar ilk olarak MÖ 5. yüzyılda bezemesiz yapılmışlardır (Res. 53).¹⁵³ Lahitler üzerinde kullanılmış olan bloklar, Klasik Dönem ve Hellenistik Dönem’de form açısından daha yüksek, dikdörtgen bloklara dönüşmüşlerdir. Rozetlerden oluşan bezemeler ve ölen bireyin adının yazılı olduğu ön yüzde, kaset benzeri bir düzenlemeye sahiptirler. Mezar sahibini tanıtan yazıt bulunan blokların alt kısımları, basamak şeklinde yapılmaya başlanmıştır. Hellenistik Dönem’de bloklar, lahit kapakları üzerine taşlarla desteklenerek yerleştirilmiştir.¹⁵⁴ Erken örneklerin ön yüzlerinde, sadece ölen bireylerin ismi yer alırken, mezar içerisine ilerleyen zamanlarda yapılan gömüler ile ilişkili olarak büyük olasılıkla aile bireylerinin adlarının da eklendiği düşünülmektedir.¹⁵⁵

¹⁵² Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 88.

¹⁵³ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 275.

¹⁵⁴ A.g.t., 360.

¹⁵⁵ A.g.t., 276.

3.2.6. Sütunlar

Sütunlar, kare, çokgen ya da dairesel kesitli olarak genellikle yekpare ya da parçalı taş, mermer gibi malzemelerden üretilen düşey taşıyıcı mimari elemanlardır.¹⁵⁶ Mezar stelleri yerine mezarları işaretlemek amacı ile kullanıldıkları düşünülmektedir. Sütun gövdesinde ya da kaide kısmında yer alan ölen bireyin adının bulunduğu yazıtta sahiptirler. Stellere benzer olarak çelenklerle süslenmişlerdir. Sütunların mezar üzerine işaretlemek amacı ile konulan nesnelere, özellikle vazoları, desteklemek amacı ile tasarlanmış olabilecekleri düşünülmektedir (Res. 54).¹⁵⁷

Dor sütunların özellikle tercih edilmiş oldukları görülse de, kesin olarak yazıtlardan bilgi alınamadığı sürece hangi amaçla kullanıldıkları ve ne taşıdıkları hakkında kesin bir sonuca varılamamaktadır.¹⁵⁸ Sütunlar üzerinde yer alan dört satırlı mezar yazıtlarındaki Homerik ifadeler, bu tip mezar işaretlerinin Kahramanlar Çağı'nı uyandırmak amacı ile yapılmış olabileceğini göstermektedir.¹⁵⁹ Yazıtlarda kullanılan bu ifadeler, ölen erkeklerin aileleri ve arkadaşları tarafından Homeros kahramanları ile ilişkili olarak MÖ 6. yüzyıl Aristokrasisi ile bağlantı kurma çabalarını yansıtmaktadırlar.¹⁶⁰ Sütunların genel olarak ölen kişinin vekili olarak totemik bir işleve sahip olabileceği düşünülmektedir. İşaretleme amacı ile mezar üzerine yerleştirilen sütun, yok olana dek yerinde duracak ve ölen kişiyi temsil edecektir.¹⁶¹ Sütunların bu amaç ile kullanılmış olabilecekleri, MÖ 7. ve MÖ 6. yüzyıllarda Yunan şiirinde yer alan bir metaforun ortaya çıkması ile önerilmektedir. Bu dönem şiirlerinde şairler erkekleri, evleri destekleyen sütunlar olarak adlandırmaktadırlar. Archilochus'a atfedilen bir yazıtta, erkekler "topluluğun sütunları" olarak ifade edilmektedir;

*"Büyük Dünya, Naxos'un yüksek sütunlarından Megatimus ve Arisphon'u tutuyorsunuz"*¹⁶²

Bir başka örnekte ise, Pindaros Akhilleus'u anlatırken, Hektor'un Troya'daki rolünü tanımlamak için sütun metaforunu kullanmaktadır;

¹⁵⁶ Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 168.

¹⁵⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 129.

¹⁵⁸ A.g.e., 240.

¹⁵⁹ Elizabeth McGowan, "Tomb Marker and Turning Post: Funerary Columns in the Archaic Period", *American Journal of Archaeology*, Vol. 99, No.4, (1995): 615.

¹⁶⁰ A.g.e., 631.

¹⁶¹ A.g.e., 616.

¹⁶² McGowan, "Tomb Marker and Turning Post: Funerary Columns in the Archaic Period", 617.

“Troya’nın yenilmez, taşınmaz sütunu Hektor’u düştü.”¹⁶³

Her iki yazıtta da “sütun” metaforu, toplumun yapısından vazgeçmeyen, olağandışı güce sahip bireyler için kullanılmıştır. Bir diğer örnekte ise, Aeschylus’un Agamemnon’unda, Klymnestra geri dönen kocasına “yüksek bir çatının topraklı direği” olarak hitap etmektedir. Sütunları erkek bireyler ile ilişkilendiren bu edebi gelenek, sütunun neden mezar işareti olarak kabul edildiğine dair bir açıklama olarak kabul edilebilir. Ancak bu durumun kesin olarak ifade edilebilmesi için, bu tip işaretler üzerinde yer alan yazıtlardan elde edilecek bilgilerin kullanılmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir. Bu yazıtlar, Hesiodos ve Homeros’un kullanımı ile bilinen Yunan epik şiirinin dört satırlı dizeleridir. Stel, heykel kaideleri veya başka bir mezar anıtı üzerine yazılmış olsun hepsi Homerik bir tarza sahiplerdir. Ölen kişiyi övmek amacı ile yapılmışlardır.¹⁶⁴

Mezar işareti amacı ile kullanıldığı düşünülen sütun örneklerine Küçük Asya, Korfu ve Troezen’de rastlanılmaktadır (Res. 55 - 56). Sütunlar üzerinde işlevleri hakkında bilgi veren yazıtlar, abaküste yatay olarak veya sütunun başlığı ile kaide arasındaki kısım boyunca dikey olarak oyulmuşlardır. Yazıtların biçimi ise anıttan anıta değişmektedir (Res. 57). Sütunların, bir vazoyu özellikle hydria, kalkan ya da miğferi destekleyebileceği ihtimali vardır. Buna ek olarak, sirenler, sfenksler ve aslan heykelleri ise asıl desteklemiş olabilecekleri diğer nesnelere (Res. 54). MÖ 4. yüzyılda Atina mezarlıklarında ortaya çıkarılan, gri tonlu, yassı yüzeyli mermer kazanları destekleyen sütunlar, Khalkis’teki ve Mykonos’taki bir kabartma üzerinde temsil edilmiştir. Hellenistik mezar stelleri üzerindeki betimlemelerde, sütunların urneleri taşıdığı gösterilmektedir ve net bilgi vermeseler de üzerlerinde yer alan yazıtlarda, kül urnelerinin belirgin bir şekilde burada sergilendiği belirtilmiştir.¹⁶⁵ Yunan vazoları üzerinde betimlenen bağımsız olarak yapılmış Dor, İyon ve düz sütunların, atlılar, savaş arabaları ve koşu yarışları sahnelerinde dönüş direkleri, varış hedefi ya da yarış pisti yanında bulunan gömü ile ilişkili olarak gösterilmiş olabilecekleri düşünülmektedir (Res. 58 - 62).¹⁶⁶ Pausanias’ın bildirdiği üzere, Antik Yunan’da kahramanların mezarları, çeşitli hipodrom ve stadyumlarda bulunmuştur. Bununla birlikte büyük

¹⁶³ A.g.e., 617.

¹⁶⁴ A.g.e., 617.

¹⁶⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 241.

¹⁶⁶ McGowan, “Tomb Marker and Turning Post: Funerary Columns in the Archaic Period”, 615.

statüye sahip kişilerin yarış alanına gömülmesi geleneğinin MÖ 6. yüzyıla kadar varlığını korumuş olabileceği düşünülmektedir.¹⁶⁷

3.2.7. Anıtsal Mezarlar

Anıtsal mezarlar, arkeolojik literatürde mezar yapıları olarak geçmektedirler. Aslında birer mezar tipi olarak değerlendirilen bu yapılar, buldukları yerde bir mezarın olduğunu göstermeleri açısından aynı zamanda birer mezar işareti olarak da yorumlanabilir. Bu konu her ne kadar tartışmaya ve eleştiriye açık olsa da, bu yapıların birer mezar işareti olarak yorumlanabilme olasılığı göz önünde bulundurularak, anıtsal mezarların tez kapsamına dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

Anıtsal mezarlar, Yunan mimarlığı tarihinde çok özel bir yere sahiplerdir. Çünkü diğer bina türlerine göre daha fazla tasarım özgürlüğü ve çeşitlilik göstermektedirler.¹⁶⁸ Bu tip mezar anıtlarının yaşam süreleri değişmektedir. Doğal sebeplerden ya da insanlar tarafından zarar görmüş ve tahrip edilmişlerdir. Bu tip mezarlar konum bakımından yerleşim yerlerinin hemen dışında, daha çok ana yollar boyunca konumlandırılmışlardır. Ancak önemli kişilere ait anıtsal mezarların konumu, özenle seçilmiştir ve bu alanlar çevrelenmiştir.¹⁶⁹

Anıtsal Mezarlar, Antik Yunan dünyasında Geometrik Dönem'den itibaren çeşitli tiplerde yapılmaya devam edilmiştir. Anıtsal mezarlar başlığı altında incelenen tipler; tümülüsler, peribolos mezar alanları, anıt mezarlar ve heroonlar, sunak mezarlar, oda mezarlar, kaya mezarlar, kenotaflar, toprak üzerinde yer alan lahitler ve sanduka formlu duvarlara sahip mezar tiplerinden oluşan mezar işaretleridir.

3.2.7.1. Tümülüsler

İlk olarak anıtsal mezar niteliğine sahip mezar işareti, tümülüs tipi mezarlardır. Tümülüsler, yeraltında bulunan bir mezar odası üzerine örtülen toprak yığını ile inşa

¹⁶⁷ A.g.e., 632.

¹⁶⁸ Janos Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-Classical to the Early Imperial Era*, 1 bs. (Kanada: University of Toronto Press, 1990), 3.

¹⁶⁹ A.g.e., 6.

edilen yapay tepedir (Res. 63). Antik Yunan tümülüsleri basamaklı ya da dromoslu bir girişe sahiptirler.¹⁷⁰

3.2.7.2. Periboloslu Mezar Alanları

Peribolos mezar alanları, MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Peribolos, temenosu çevreleyen duvarlar olarak bilinmekte ve mezarların bulunduğu alanı çevreleyen duvarlar olarak kullanılmaktadırlar.¹⁷¹ Popülerliği ve ihtişamı, Phaleron'lu Demetrios'un yasalarına kadar artan peribolos mezarlar, kapalı bir alan içerisinde bir grup halinde olan aile mezardan oluşmaktadır (Res. 64).¹⁷²

3.2.7.3. Anıt Mezarlar ve Heroonlar

Üçüncü olarak anıtsal mezar niteliğine sahip mezar işaretleme yöntemi ise, anıt mezarlardır. Bu tip mezarlar, dışarıdan bakıldığı zaman anıtsal olarak inşa edilen bir yapı tipi özelliğine sahip olmasından dolayı, mezar işaretleme yöntemi olarak da kullanılabileceği düşünülmektedir.

Anıtsal mezar niteliğine sahip, işaretleme yöntemi olduğu düşünülen Heroon'lar ise, yüceltilmiş kahramanlar anısına yapılan özel yapılardır.¹⁷³ Bu tip mezarlar da etkileyici bir şekilde inşa edilmişlerdir.

3.2.7.4. Sunak Mezarlar

Dördüncü anıtsal mezar niteliğine sahip, işaretleme yöntemi ise at nalı ve daire planlı sunak mezarlardır. Bu tip mezar işaretlerinin, Klasik Dönem'de at nalı tipinde planlı, Hellenistik Dönem'de ise hem at nalı, hem de daire planlı tipinde örnekleri verilmiştir. Sunak mezarlar, mezar üzerinde taş malzeme kullanılarak, daire ya da at nalı biçiminde yapılmaktadırlar. Mezar üzerinde, kurban sunusu için bulunan sunak yapısı ve kurban kanlarının akması için bir deliğe sahip mimari öğelerdir.¹⁷⁴ Bu mezarlar üzerinde yer alan sekiler, yılın belli zamanlarında yapılan çeşitli ritüeller sırasında,

¹⁷⁰ Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 185 – 186.

¹⁷¹ A.g.e., 140.

¹⁷² Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 107 – 108.

¹⁷³ Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 76.

¹⁷⁴ Gürçan Polat ve Yasemin Polat, , “Antandros Nekropolü 2001 – 2006 Yılları Ön Raporu”, *Arkeoloji Dergisi*, C.IX, (2007): 20.

sunuların bırakılması amacı ile yapıldıkları düşünülmektedir.¹⁷⁵ Sunak mezarlar, hem ölü gömme gelenekleri içerisinde yer alan sunu işlemini gerçekleştirmek, hem de mezarın konumunu anıtsal bir nitelikte işaretlemek amacı ile kullanılmışlardır.

3.2.7.5. Oda Mezarlar

İkinci olarak anıtsal mezar niteliğine sahip mezar işaretleme yöntemi ise, *dromoslu*¹⁷⁶ ya da dromossuz oda mezarlardır. Dromos, Grekçe yol anlamına gelmekte ve genellikle mezar yapılarında, mezar odasına geçişi sağlayan dar, uzun bir geçittir.¹⁷⁷ Mezarın ön girişinde yer alan dromoslu girişler, mezarların anıtsal niteliğe sahip olmalarını sağlamanın yanı sıra burada bir mezar olduğunu gösteren birer işaret olarak da yorumlanabilir.

3.2.7.6. Kaya Mezarlar

Altıncı tip anıtsal mezar niteliğine sahip mezar işaretleme yöntemi ise, kayaya oyulmuş tapınak cephe mezar tipleridir. Bu tip mezarlar, Yunan tapınak mimarisi örnek alınarak inşa edilmektedirler. Özellikle tapınak cephe mezarların, genel olarak üst sınıfa mensup, topluluk içerisinde önemli bir konuma sahip bireyler için yapılmış olabilecekleri düşünülmektedir.

3.2.7.7. Kenotaflar

Kenotaf mezarlar, “genellikle savaşta ölen bireyler için inşa edilmiş özel heykel ya da bina” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁸ Kenotafların, genellikle hayatlarını evlerinden uzakta, bazı nedenlerden dolayı denizde kaybedenler gibi, bedenine ve kemiklerine ulaşamayan kişiler için sembolik olarak inşa edildikleri düşünülmektedir. Bunlar mezar yapıları içerisinde, ölen bireyin bedenini içeren diğer mezarlar kadar saygı görmüştür. Mezar sunuları gibi çeşitleri ritüeller bu mezar tipi içinde yapılmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁵ A.g.e., 6.

¹⁷⁶ Grekçe yol anlamına gelmekte ve genellikle mezar yapılarında mezar odasına geçişi sağlayan dar uzun geçite verilen isim. (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 57)

¹⁷⁷ Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 57.

¹⁷⁸“Cenotaph”, *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cenotaph> [28.05.2019].

¹⁷⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 100.

Savaş sırasında taraflar birbirlerine, ölen bireylerini alabilmeleri için izin verirlerdi. Pausanias'ın, Marathon Savaşı'nda Atinalılar'ın, Pers bedenlerini bir siperde topladıklarına dair ifadeleri; ölüm gibi konuların, savaş içerisinde olsa da saygı duyulan bir konu olduğunu bize göstermektedir.¹⁸⁰ Bazı durumlarda ölü bedenler yakılmaktadır ve yakma alanı olarak yapılan tuğladan platform üzerine mezar sunularını da içeren bir tümülüs inşa edilmektedir. Ölen kişilerin isimlerinin yer aldığı stel, yapay tepeciğin üzerine yerleştirilmektedir. MÖ 424'de yapılan Delion Savaşı'nda ölen bireyler taşınarak şehir merkezinde yakılmış ve bu yakma alanı üzerine topraktan yığma tepecik oluşturulmuştur.¹⁸¹

Savaş alanlarında, bütün bedenlerin ayrı gömülmesi mümkün değil ise toplu bir gömü işlemi gerçekleştirilmektedir. Bu ortak mezarlarda bulunan kişiler, kendi şehirlerinde, isimlerinin ve yaşanan olayın yazıldığı, sembolik kenotaf mezarlar yapılarak anılmaktadırlar.¹⁸²

3.2.7.8. Toprak Üzerinde Yer Alan Lahit Mezarlar

Anıtsal mezar niteliğine sahip diğer bir mezar işaretleme yöntemi ise, toprak üzerinde yer alan *lahit*¹⁸³ mezarlardır. Likya bölgesinin günümüze kadar korunabilmiş maddi kalıntıları arasında yoğun olarak bu tip mezarlar yer almaktadır. MÖ 5. yüzyıldan itibaren yüksek lahit dizisi ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁸⁴ Roma dönemi sonlarına kadar baskın bir mezar sanatı ortaya koyan Likyalılar, mezarlarını toprak seviyesinin üstünde anıtsal ölçülerde inşa etmişlerdir. Bu mezarlar üzerinde yer alan mimari elemanlar ve kabartma sahneler incelendiğinde, yerel, Yakın Doğu ve Yunan etkilerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Likya lahit mezarlar, genel olarak piliye mezar olarak adlandırılmaktadırlar (Res. 65).¹⁸⁵ Likya'daki lahitli mezar tipleri; piliyeli, hyposorionlu ve mezar ev lahitlerden oluşmaktadır.¹⁸⁶ Piliyeli lahitler, alt kısımda yer alan yüksek kaide üzerine lahdin yerleştirilmesi ile inşa edilmektedir. Piliye olarak adlandırılan

¹⁸⁰ A.g.e., 247.

¹⁸¹ A.g.e., 248.

¹⁸² A.g.e., 257.

¹⁸³ Kelime anlamı Yunanca'da sarkophagos yani et yiyici anlamına gelen Antik yazarlar tarafından larnaks olarak adlandırılan ölen bireyin yerleştirildiği tabut benzeri teknelerdir (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 109).

¹⁸⁴ Janos Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 175.

¹⁸⁵ Elif Uğurlu, "Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri Üzerine Genel Bir Bakış", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, (2000): 359.

¹⁸⁶ Vedat İdil, *Likya Lahitleri*, 3 bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 11.

kısım, dikey blok taşların birleştirilmesi ile oluşturulan yüksek lahit kaidesidir. Hyposorionlu lahitler ise, lahit teknesi haricinde hyposorion olarak adlandırılan ikinci bir mezar odasına sahip lahit mezarlardır. Alçak kaideye benzeyen hyposorionlu ve yüksek anıtsal hyposorionlu lahitler olmak üzere iki alt tipe ayrılmaktadırlar. Hyposorionlu mezarlarda, yukarıya doğru; basamaklı kaide, hyposorion adı verilen alçak tavanlı ikinci mezar odası, lahit için kaide işlevi gören düz masif levha ve lahit olmak üzere dört kısım bulunmaktadır. Tiplerine göre basamaklara ve düz masif levhaya sahip olmaları çeşitlilik göstermektedir.¹⁸⁷

Mezar ev lahitler ise, genel olarak hyposorionlu lahitler ile benzerlik göstermektedirler. Bazı mezar ev örneklerinde mezarların hyposorion ile birlikte adlandırıldıkları görülmektedir. Bunlar Likya ev mimarisinin bir taklidi niteliğindedir. Altta düz damlı bir mezar odası ve onun üzerine lahdin yerleştirilmesi ile inşa edilmiş anıtsal görünüme sahip mezar yapılarıdır.

Likya lahitleri, bölgenin yumuşak kireçtaşından üretilmiş olmalarının yanı sıra mermer örnekler de mevcuttur.¹⁸⁸ Bu tip mezarların yerel yöneticiler için yapılmış olabileceği gibi, adak niteliği taşıdıkları, ayrıca propaganda anlamları içeren betimlemelere sahip oldukları bilinmektedir.¹⁸⁹ Betimlemeler içerisinde en önemli sahnelerden biri symposium yani totenmahl olarak da adlandırılan cenaze yemeği betimlemeleridir (Res. 66). Lahit kapaklarında dekoratif bezemeler yer alırken, uzun yan kenarlarda hem kapağın kaldırılıp yerleştirilmesi için, hem de kötülükleri uzaklaştırmak için kullanılan aslan protomaları yerleştirilmiştir.¹⁹⁰ Hellenistik Dönem ile birlikte ölen bireye yapılan sunuları sembolize etmek amacı ile yapıldıkları düşünülen boğa protomaları görülmeye başlanmış, ancak bu protomalar yoğun olarak Roma Dönemi'nde kullanılmıştır.¹⁹¹

Mezarlar üzerinde yer alan betimlemelerden bir diğeri ise kapılardır. Bu kapılar iki dünya arasında köprü görevi ile yapıldıkları düşünülmektedir (Res. 67).¹⁹²

¹⁸⁷ Ag.e., 8.

¹⁸⁸ İdil, *Likya Lahitleri*, 10.

¹⁸⁹ Uğurlu, "*Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri Üzerine Genel Bir Bakış*", 360.

¹⁹⁰ Ag.e., 365.

¹⁹¹ Ag.e., 366.

¹⁹² Ag.e., 374.

3.3. ANTİK YUNAN'DA ÇEŞİTLİ DÖNEMLERDE KULLANILAN MEZAR İŞARETLEMELERİ

3.3.1. Protogeometrik Dönem (MÖ 1100 - 1000)

Antik Yunan'da Protogeometrik Dönem ölü gömme adetlerinde yaygın olarak görülen gömü biçimi kremasyondur. Bu döneme tarihlenen mezarlar, Atina'nın çeşitli yerlerinde, asıl olarak ise Kerameikos'ta görülmektedirler (Harita 3). Ayrıca Protogeometrik Dönem mezarları, Eridanos Deresi'nin güney tarafında yer alan Pompeion Mezarlığı'nda da yoğun olarak görülmektedirler. Atina'nın diğer bölgelerinden bilinen mezar örnekleri, Miken öncesi döneme tarihlenen mezarların bulunduğu alanlardan gelmektedirler (Harita 4). Orta Kuzey Agora'da, Ares Tapınağı'nın altında yer alan Miken oda mezarının dromosunda, Protogeometrik Dönem'e tarihlenen, 5 yaşında bir çocuğa ait olduğu düşünülen bir mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarda sanki gömünün bulunduğu alana dikkat çekmek ve işaretlemek amacı ile mezarın çevresinde küçük taşlar ile oluşturulan dairenin dikkatli yapılmış olduğu görülmektedir.¹⁹³

Batı Anadolu kıyısında ise Aiolis ve İonia Bölgeleri'nde Protogeometrik Dönem mezarlara rastlanılmaktadır (Harita 5). İonia Bölgesi'nde, Klazomenai'de bulunan mezarlar Protogeometrik Dönem olarak tarihlenmiş olmalarına rağmen bu döneme özgü kesintisiz veri elde edilememektedir. Özellikle Kaya Elmalı Sektöründe yer alan mezarlar yerleşim alanı içinde bulunmaktadırlar. Fakat ana nekropolisin yerleşim içerisinde bulunması ve bu yerleşim içi mezarların çocuk ve bebek mezarları olması, bize bu durumu ailelerin özel olarak istemiş olabileceklerini göstermektedir.¹⁹⁴ Protogeometrik Dönem, Batı Anadolu kıyısında yer alan Antik Yunan yerleşimlerindeki bilgi yetersizliği ve buluntuların tam korunamamasından kaynaklı olarak mezar işaretleri hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.

3.3.1.1. Topraktan Yığma Tepecikler ve Vazolar

Protogeometrik Dönem mezarları genel olarak topraktan yığma bir tepecik şeklinde işaretlenmektedirler. Bu döneme tarihlenen iki mezarın farklı bir şekilde

¹⁹³ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 35 – 36.

¹⁹⁴ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 53.

işaretlendiği bilinmektedir. Her ikisi de Kerameikos'ta yer alan kremasyon mezarlardır. Urnenin üst kısmında, yaklaşık olarak zemin seviyesinde, muhtemelen bir işaretleyici olarak yerleştirilmiş bir amphora bulunmaktadır. Her iki mezarda da işaretleyici vazolar olarak karından kulplu amphoralar kullanılmıştır. Mezarlardan bir tanesinin, işaretleme amacı ile kullanılan amphoranın haricinde, mezarın bitimine yerleştirilen küçük kireçtaşı plaka ile daha da fark edilebilir olması sağlanmıştır. Mezarlarda bulunan kül urneleri, Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Ancak vazoların bir kısmı stil bakımından geometrik tarzdadırlar. Bu tip vazolar, Attika'da bilinen en eski Miken özellikleri taşıyan mezar işaretleridir. Atina Agorası'nda yer alan inhumasyon mezarın kapak plakalarının üstünde ve Nea İonia'daki yakma çukurlarından birinin üzerinde bulunan büyük vazoların parçalarının da mezar işaretleme amacı ile kullanıldıkları düşünülmektedir.¹⁹⁵

3.3.2. Geometrik Dönem (MÖ 1050 - 700)

Geometrik Dönem ölü gömme adetlerinde hem kremasyon hem de inhumasyon gömüler görülmektedir. Bu gömü tipleri, aile bireylerinin tercihine göre şekillenmiştir. Mezar tiplerinde çeşitlilikle birlikte, en yaygın kremasyon mezar tipi küllerin urne içerisinde bir çukura yerleştirilmesiyle yapılan basit çukur mezarlardır.¹⁹⁶

Dönemin inhumasyon gömüleri ise taş sanduka, pithos şeklinde yapılmış mezarlardır.¹⁹⁷ Batı Anadolu'da Geometrik Dönem mezarlar, Troas dahil olmak üzere Ailos, İonia ve Karia'da tespit edilmiştir (Harita 6, 21).¹⁹⁸ Ancak bu döneme ait mezarlar üzerinde mezar işareti amacı ile yaygın ve belirgin olarak kullanılan bir biçim bulunmamaktadır. Sadece Kolophon ve Samos'ta bu döneme tarihlenen tümülüsler ve Atina'da Dipylon Kapısı civarında mezarlıkta bulunan Dipylon Vazoları pişmiş topraktan yapılmış vazolar ile yapılan işaretlere birer örnektir.

¹⁹⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 38.

¹⁹⁶ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 15.

¹⁹⁷ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 77.

¹⁹⁸ A.g.t., 55.

3.3.2.1. Topraktan Yığma Tepecik Mezarlar

Geometrik Dönem’de ve diğer dönemlerde de olduğu gibi bir mezarı işaretlemenin en basit yöntemi, topraktan yığma tepecik oluşturulmasıdır.¹⁹⁹ Keramikos’ta Geç Geometrik Dönem’e tarihlenen her biri topraktan yığma tepecik oluşturularak işaretlenen mezar grupları açığa çıkarılmıştır.²⁰⁰ Ayrıca Samos Adası’ndaki nekropol alanı, bugün yapılan kazı çalışmaları sonucunda kent surları içerisinde yer almış olsa bile Geometrik Dönem’de küçük boyutlarda olan yerleşim yerinin dışında kalmaktadır. Bu alan MÖ 9. yüzyıldan MÖ 7. yüzyıla kadar kullanım görmüştür ve bu alan içerisinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, daire şeklinde dizilmiş taşlar ile sınırlanan dört adet mezar çemberi ve bireylerin kremasyon işlemini gerçekleştirdikleri yerler açığa çıkarılmıştır. Bu dairesel taş dizisi içerisine gömü işlemi gerçekleştirildikten sonra mezarlar, çapları yaklaşık 3 ile 5 m arasında değişen tümülüse göre daha küçük ölçekli olan topraktan yığma tepecikler ile örtülmüşlerdir.²⁰¹ Bu mezar gruplarının aile mezarları olabileceği düşünülmektedir (Res. 68).

3.3.2.2. Tümülüsler

Kolophon’da 1922 yılında gerçekleştirilen kazılarda Klasik Dönem Kent surlarının güney kesiminde Geometrik Dönem’e ait olduğu öne sürülen 4 tümülüs mezar saptanmıştır. I ve II no’lu tümülüsler tamamen, III no’lu tümülüs kısmen ve IV nolu tümülüs ise aşırı derecede tahrip edildiği için kazılamamıştır. En büyükleri olan I no’lu tümülüsün çapı 30 m, yüksekliği 5 m ile 9 m arasında değişmektedir (Res. 63). II no’lu tümülüs ise 1-2 m yüksekliğinde ve 25 m çapındadır. Tümülüsler içerisinde kremasyon gömü yapılmıştır. Kremasyon gömü uygulamasında kişi ilk olarak kremasyon çukuruna yerleştirilmiş etrafına kaba kilden yapılmış, sıvı ve yiyecek kapları bırakılmıştır. Yakma işleminden sonra kemiklere dokunulmadan mezar hediyeleri kremasyon yanığı üzerine bırakılmıştır. Ardından ise mezar, taş ve toprak ile kapatılarak üzerine tümülüs inşa edilmiştir.²⁰²

¹⁹⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 56.

²⁰⁰ A.g.e., 56.

²⁰¹ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 71.

²⁰² A.g.t., 65.

3.3.2.3. Vazolar

Geometrik Dönem’de Attika’da yaşayan topluluklar hem kremasyon hem de inhumasyon gömü uygulaması yapmışlardır (Harita 7). Bu döneme ait mezarlar üzerinde ise işaretleme amacı ile vazolar ya da taş gibi çeşitli materyaller kullanmışlardır. En belirgin işaretlerden biri mezar üzerinde dikey olarak yerleştirilen taş levhalardır. Bir diğeri ise pişmiş toprak vazolardır. Geometrik Dönem’de mezar işaretleri, bazı zamanlarda üretimi oldukça pahalı olan anıtsal formlara sahiplerdir.²⁰³ Atina’da MÖ 800’lerde büyük boyutlu vazolar yapılmaya başlanmıştır ve MÖ 8. yüzyılın ikinci çeyreğinde popüler olmuşlardır.²⁰⁴ Boyundan ve karından kulplu amphoralar ile ayaklı kraterler mezar işareti olarak kullanılmışlardır (Res. 13). Bu vazoların bazıları, mezar içerisine sunum kabı ile kül urnesi olarak yerleştirilmişlerdir. Mezar işareti olarak kullanılan vazolar hakkında bilgiler kısıtlıdır çünkü bu tip vazolar günümüze ulaşamamışlardır.²⁰⁵

1871 yılında yapılan kazılar sonucunda Atina’da Dipylon Kapısı civarında yer alan mezarlık alandan ele geçen ve adını buradan alan Geç Geometrik Dönem’e tarihlenen vazolar, Dipylon Ressamı tarafından üretilmişlerdir. Kadınlar için kremasyon amaçlı urnelerden daha büyük boyutlu olarak karından kulplu amphoralar tercih edilirken, erkek için ise ayaklı kraterler tercih edilmiştir.²⁰⁶ Mezarları düzenli bir biçimde işaretleyen ve cinsiyet belirten bu vazolar, sahip oldukları büyük boyutlar nedeni ile Yunanlıların MÖ 8. yüzyıl asaletini yansıtmaktadırlar.²⁰⁷ Karından kulplu amphoraların ve ayaklı kraterlerin, fırınlama işlemi yapılmadan önce taban kısımlarından delik açılarak pişirimleri yapılmıştır. Bunun nedeni ise, mezar üzerine yerleştirildikten sonra yapılacak libasyon için dökülen sıvının aşağıya doğru, mezara rahatça ulaşılmasını sağlamaktadır.²⁰⁸ Dipylon Ressamı, bu formların yapım aşamasında, dekorasyonları için olağanüstü kalitede bir çalışma sergilemiştir. Bu formların en güzel örneği Atina Ulusal Arkeoloji Müzesinde yer alan Geç Geometrik

²⁰³ Karaöz Arıhan, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, 18.

²⁰⁴ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 57.

²⁰⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 56 – 58.

²⁰⁶ Konstantinos Galanakis, “The place of the Dipylon Master in Attic Late Geometric pottery of the mid 8th century B.C.”, *SOMA2010, Proceedings of 14th Symposium Mediterranean Archaeology*, 23-25 Nisan 2010, (Kiev: Taras Shevchenko National University of Kiev, 2010): 35,

²⁰⁷ Barbara Bohlen, “The Dipylon Amphora: Its Role in the Development of Greek Art”, *The Journal of Aesthetic Education*, Vol. 25, No. 2, (1991): 59

²⁰⁸ Galanakis, “The place of the Dipylon Master in Attic Late Geometric pottery of the mid 8th century B.C.”, 35-36.

Dönem'e tarihlenen ve üzerinde betimlenen sahnelerin ana konusu prothesis olan NM 804 nolu, karından kulplu amphoradır (Res. 69 A).²⁰⁹ Bir diğer örnek ise NM 803 no'lu (Res. 69 B) merkez panelinde yas tutma ve ekphora sahneleri yer alan karından kulplu amphoradır. Louvre Müzesinde yer alan A517 no'lu ayaklı krater örneği ise erkek mezarlarında kullanılan ayaklı krater örneğidir ve kulpları arasında prothesis sahnesi betimlenmiştir (Res. 70).²¹⁰ Dipylon vazoları, Geometrik Dönem sanatının bütün başarılarını özetleyen anıtsal mezar vazolarıdır.²¹¹

Geometrik Dönem'de ve MÖ 7. yüzyıl başlarında mezar işaretleri olarak kullanılan büyük pişmiş toprak vazolar yerine, MÖ 7. yüzyıl sonlarında ve MÖ 6. yüzyılda genellikle kabartmalarla süslü, akroter ya da sfenks biçiminde başlığı olan steller ya da mezar taşları kullanılmaya başlanmıştır.²¹²

3.3.3. Arkaik Dönem (MÖ 700 – 480)

Arkaik Dönem mezarlarında, Geometrik Dönem'den sonra oryantalkan tarza sahip mezar işaretleri kullanılmıştır. Daha önceki dönemlere göre Arkaik Dönem'de kullanılan mezar işaretleri, birçok kentte ve özellikle Atina kentinde yapılan kazılarda elde edilen bulgular sayesinde daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak birçok bölgede kazı çalışmalarının yapılmasına rağmen bu konu hakkında yayınlar az sayıdadır (Harita 8).²¹³ Batı Anadolu'da Troas, Aiolis, İyonya, Karia bölgelerinde bulunan yerleşim yerlerinde ve özellikle Lesbos, Khios, Samos kentlerinde ve de Börükçü Mevki'nde Arkaik Dönem mezarları yer almaktadır (Harita 9).²¹⁴ Arkaik Dönem ölü gömme geleneklerinde önceki dönemlerde olduğu gibi hem kremasyon hem de inhumasyon gömü biçimleri yaygın olarak kullanılmıştır. Yapılan kazı çalışmalarından ulaşılan verilerle, Arkaik Dönem'de yaygın olarak kullanılan mezar işaretleme yöntemlerinin; topraktan yığma tepelikler ve steller olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra disk ve heykeller gibi unsurların da mezar işaretleme yöntemi olarak kullanılabildiği görülmektedir. Bunlara

²⁰⁹ A.g.e., 59.

²¹⁰ Galanakis, "The place of the Dipylon Master in Attic Late Geometric pottery of the mid 8th century B.C.", 36.

²¹¹ Bohen, "The Dipylon Amphora: Its Role in the Development of Greek Art", 59.

²¹² Gisela Richter, *Yunan Sanatı*, çev. Beral Madra, 6 bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1969), 35.

²¹³ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 68.

²¹⁴ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 79.

ek olarak, bazı topraktan yığma tepecikler üzerinde yer alan seramik kap formlarının da işaretleme yöntemi olarak kullanıldıkları düşünülmektedir.

3.3.3.1. Topraktan Yığma Tepecikler

Bu dönem de yapılan kremasyon ve inhumasyon gömüler, topraktan yığma tepeciklerle işaretlenebilmiştir. Kerameikos'ta bulunan topraktan yığma tepecikler, Eridanos'un güney kıyısında yoğunlaşmaktadır. Genellikle tekli mezarlar bu şekilde işaretlenmiştir. Burada bulunan mütevazı yığma tepeciklerin boyutları, 4 - 6 m çapında ve 0.50 m yüksekliğindedir. Daha görkemli olanlar ise 6 - 10 m çapında ve 1 m. yüksekliğindedir (Res. 71). MÖ 600 civarında Kerameikos'ta meydana gelen alan sorunu, mezarların üst üste yerleştirilmesi ile çözüme ulaştırılmıştır. Kerameikos'ta topraktan yığma tepecikler, MÖ 7. yüzyıl sonuna gelmeden popüler olmuşlar ve büyük tepecikler MÖ 600'den önce görülmeye başlamışlardır. Daha sonra topraktan yığma tepeciklerin sayıları azalarak boyutları küçülmüştür ancak bazıları eski ihtişamını korumaya devam etmişlerdir.²¹⁵

Bu tip mezarlar tipolojik olarak belirgin bir işarete sahiplerdir. Bulunan mezarların arasında en sistematik kazılan ve ayrıntılı olarak yayınlananlar, Kerameikos'ta yer alanlardır. Arkaik Dönem'de ve muhtemelen daha erken zamanlarda caddeler ve daha küçük yollar, Kerameikos'un mezar alanlarına bağlanarak gömüt parsellerini birbirinden ayırmışlardır.²¹⁶ Kerameikos'taki dört adet topraktan yığma tepecik üzerinde kentauroslar, su kuşları, çiçek bantları ve sfenkslerle süslenmiş krater parçaları tespit edilmiştir (Res. 11). En erken örnekler, MÖ 650'ye tarihlenen ve birbirine yakın olan 6 - 10 m çapında üç adet topraktan yığma tepeciklerdir. Üzerlerinde ise kireçtaşıdan yapılmış tabana doğru sivrilen kenarları olan, ince levha şeklinde bir stel bulunmuştur.²¹⁷

Troas Bölgesi'nde yer alan Neandria (Harita 10) ve Antandros Antik Kentleri'nde Arkaik Dönem'e tarihlenen topraktan yığma tepecikler açığa çıkarılmıştır. Çanakkale ili, Ezine ilçesinin güneybatısında, Ezine merkeze 20 km mesafede bulunan Neandria Antik Kenti'nde, Arkaik Dönem'e tarihlenen mezarlar üzerinde küçük

²¹⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 80.

²¹⁶ A.g.e., 80.

²¹⁷ A.g.e., 81.

tepecik olacak şekilde, toprağın yığılması ile oluşturulmuş yığma tepecikler kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu toprak yığma tepeciklerin aşınıp korunmamış olmasına rağmen, mezarların üzerinde korunan yumruk büyüklüğündeki taşların dairesel dizimi bu yapay tepeciklerle ilişkilendirilmiştir. Bu tip dairesel taş dizimi, yığılan toprağın dağılmasını engellemek için yapılmıştır, zamanla üzerine yığılan toprağın erimesiyle sadece dairesel taş dizimi günümüze ulaşmıştır (Res. 10).²¹⁸ Çanakkale ili, Ayvacık ilçesinin Behramkale köyünde yer alan Assos Antik Kenti'nde ise bu döneme tarihlenen yığma topraktan tepecikler, yayınlarda “*Brandschüttungsgräber*”²¹⁹ olarak isimlendirilmiştir. Türkçeye “*kül dökme mezarları*” olarak çevrilen mezarlar üzerinde yine aynı şekilde dairesel taş dizisi ile karşılaşılmış olup, bu mezarların da topraktan yığma tepeciklerle işaretlendiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.²²⁰ Balıkesir ili, Edremit ilçesine bağlı Altınoluk beldesinin sınırları içinde yer alan Antandros Antik Kenti'nde 307 no.lu pithos mezar üzerine büyük taşlardan yapılmış oval formlu taş dizisi tespit edilmiş olup, bu mezarın da topraktan yığma tepecikle işaretlenmiş olduğu düşünülmektedir (Res. 72).²²¹

Aiolis Bölgesi'nde yer alan Kyme (Harita 11) ve Pitane (Res. 73) Antik Kentleri'nde Arkaik Dönem'e tarihlenen örnekler açığa çıkarılmıştır. İzmir ili, Aliağa ilçesinin sınırları içinde bugün Nemrut Limanı olarak isimlendirilen alanda yer alan Kyme Antik Kenti'nde, kremasyon işleminin ardından kül ve kemiklerin urne kabına yerleştirilmesi sonrası urne, toprağa açılan sığ bir çukur içine yerleştirilerek üzeri küçük yığma toprak tepecik oluşturacak şekilde kapatılmıştır.²²² İzmir ili, Dikili ilçesine bağlı Çandarlı beldesinde bulunan Pitane Antik Kenti'nde nekropol alanında açığa çıkarılan ve yöre halkının “*Tumba*” olarak adlandırdığı, çapları 10 m - 50 m ve yükseklikleri 1 m – 2 m arasında değişen küçük tepecikler Arkaik Dönem'e tarihlenen bu tip mezar dair işaretlerine bir başka örnektir. Yapılan kazılarda bölgede yaklaşık 20 - 30 kadar tumba bulunmuştur. Fakat üst kısımları tarımsal faaliyetler nedeni ile tahrip edilmiştir. Bunlar 1958 – 1964 yıllarında yapılan kazılarda belirlenmişler ve yaklaşık 19 tanesi kazılmıştır.

²¹⁸ Yağız, “*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri*”, 102.

²¹⁹Merkezi yakma alanında yapılan kremasyon işleminden sonra hiçbir muhafaza kabı içerisine konulmadan direk olarak gömü alanında açılan çukurun içine doğrudan yerleştirilerek yapılan bir mezar tipidir.(A.g.t., 109)

²²⁰ A.g.t., 109.

²²¹ A.g.t., 143.

²²² A.g.t., 169 – 170.

Greenewalt²²³, her tepecikte ortalama 300 mezarın bulunduğunu, bu 19 tepecik içerisinde, toplam 5000 – 6000 mezarın bulunduğunu belirtmektedir. Toprakta yığma tepecikler üzerinde işaretleme amacı ile ayrıca stel ya da heykellerin de kullanıldıkları Akurgal tarafından belirtilmektedir.²²⁴

İonia Bölgesi'nde yer alan Klazomenai Antik Kenti'nin (Harita 12) Yıldıztepe (Harita 13), Akpınar (Res. 74) ve Kalabak nekropolislerinde Arkaik Dönem'e tarihlenen lahit mezarlar ve kremasyon mezarlar üzerinde topraktan yığma tepecikler kullanılmıştır. Yıldıztepe nekropolisinde yer alan lahit mezarların üzerleri, kireç ya da pişmiş toprak parça ile kapatıldıktan sonra, üst kısımları küçük bir tepecik oluşturacak şekilde yığma toprak ile örtülmüş ve tümülüs görünümü verilmiştir. Toprağın kaymaması için seviyenin düşük olduğu her iki tarafa paralel iki adet istinat duvarı çekilmiştir (Res. 75).²²⁵ Akpınar nekropolisinde, Yıldıztepe'de olduğu gibi lahit mezar üzerinde marn ve kumdan oluşan 15 - 20 cm arasında değişen bir tabaka işaretleme amacıyla örtülmüştür (Res. 76).²²⁶ Kalabak nekropolisinde ise kremasyon mezar üzerine toprak, küçük bir tepecik oluşturacak şekilde örtülmüştür.²²⁷

3.3.3.2. Vazolar

Klazomenai Antik Kenti'nin Monastirakia nekropolisi, (Harita 18) Arkaik Dönem yerleşiminin batısında, Cankurtaran Tepe'nin kuzey batısında yer almaktadır. Nekropol alanında, amphoraların gömü kabı olarak kullanılmasının yanı sıra mezar hediyesi ve işareti olarak da kullanıldıkları düşünülmektedir.²²⁸

3.3.3.3. Steller

Arkaik Dönem'de mezar işaretleme yöntemi olarak kullanılan yöntemlerden bir diğeri ise MÖ 7. yüzyıla tarihlenen kabaca işlenmiş, yukarıya doğru genişleyen yapıları ile insan formunu andıran idol stellerdir. Batı Anadolu'da yer alan, Neanderia

²²³ Crawford Hallock Greenewalt Jr., California Üniversitesi'nden Klasik Arkeolog, 1966 yılında "*Lydian Pottery of the Sixth Century B.C.: The Lydian and Marbled Ware*" başlıklı tez çalışması bulunmaktadır. (A.g.t., 158)

²²⁴ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 158 -159.

²²⁵ Ümit Güngör, "Klazomenai Yıldıztepe Nekropolisi", (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006): 62.

²²⁶ Bilge Hürmüzlü, "Klazomenai – Akpınar Nekropolisi", (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003): 247.

²²⁷ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 218.

²²⁸ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 205.

Antik Kenti'nde sayıları fazla olmamakla birlikte, yükseklikleri 2 – 4 m arasında değişen idol steller, altlık kullanılmadan direk olarak toprağa yerleştirilmişlerdir. Bu tip stellerden toplam 6 adet güney nekropolis alanında açığa çıkarılmıştır (Res. 77).²²⁹

Assos Antik Kenti nekropolünde (Harita 14) urne mezarlar, toprak üzerinden Assos'un yerel taşı olan andezitten yapılmış, yükseklikleri yaklaşık olarak 0.60 m kalınlıkları ise 0.10 – 0.15 m olan dikdörtgen idol steller ile işaretlenmişlerdir. Bu steller arasında sadece biri 0.59 m yüksekliğinde ve 0.25 m genişliğinde olup diğerlerinden farklı olarak üst bölümü yuvarlatılarak stilize insan başı şeklinde yapılmıştır. Arka kısmı hafif bombeli bırakılan başın ön kısmında, kazıma yöntemi ile iki göz ve bir burun yapılmıştır. Stel bu şekliyle Herme formlu stellere benzetilmektedir (Res. 52 A - B).²³⁰

Bir diğer örnek ise mantar başlı topuza sahip silindir şeklinde yapılmış olan phallos stellerdir. Arkaik Dönem için en iyi örnek eski Smyrna nekropol alanında açığa çıkarılmıştır (Res. 29).²³¹

Arkaik Dönem'de steller taçlandırmaya ve ayrı bir zemine sahiplerdir. Dönemin stelleri; ince, uzun, dikdörtgen formlu olup, kabartma yapılacak alanlar dardır. Bu biçime sahip stellerde uygulanan en doğru kompozisyonlar, ayakta duran figürlerdir. Bu tip figürlere örnek ise, Attika'da heykeltıraş Aristokles tarafından yapılan Aristion Steli'dir. Bu stel hem üzerinde yazıt yer almasından, hem de dönem özelliği olarak uzun, dikdörtgen ve dar bir kabartma alanına sahip olmasından dolayı en iyi örneklerden biridir (Res. 38).²³² Ayakta duran figürler, genelde ellerinde asa ya da mızrak taşır vaziyette betimlenmişlerdir.²³³ Kerameikos'tan açığa çıkarılan ve kireç taşından yapılmış, elinde kılıç ve mızrak taşıyan stel, bu tip dar kabartma alanlarına sahip stellere dair bir diğer örnektir (Res. 35).²³⁴ Themistokles Duvarı'ndan ele geçen, Arkaik Dönem'e tarihlenen üzerinde Gorgon betimlemesi bulunan stel ise, panel içerisinde kabartma şeklinde ya da boya ile yapılmış figürlere sahip stellere örnektir. Stel üzerinde, standart olarak genç erkek figürü asa taşımaktadır (Res. 36).²³⁵ Alt

²²⁹ A.g.t., 102.

²³⁰ A.g.t., 108.

²³¹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 244.

²³² Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 184.

²³³ A.g.e., 183.

²³⁴ A.g.e., res.230.

²³⁵ A.g.e., 182; A.g.e., 230.

kısımında kabartma panele sahip bir diğer örnek ise, Khios'tan ele geçen Marathon Koşucusu olarak bildiğimiz kabartmadır. Bunun bir mezara ait anıt olduğu düşünülmektedir (Res. 78).²³⁶

Bir diğer örnek ise üzerinde genç erkek ve genç kız figürleri yer alan Attika'dan gelen bir steldir. Tam olarak korunamamış olsa da yapılan çizimleri üzerinde erkek figürü elinde yağ kabı, kız figürü ise elinde çiçek tutar vaziyette betimlenmişlerdir. Stel üzerinde yer alan yazıttan ölen bir sevgiliye, annesi ve babası tarafından dikildiği bilgisine ulaşılmaktadır (Res. 31, 79).²³⁷ Elinde çiçek tutar vaziyette betimlenen bir diğer genç kız örneği ise, Atina'dan gelmektedir (Res. 80). Girit'ten gelen kireç taşı bir stel üzerinde de genç kız figürü elinde çiçek ve çelenk tutmaktadır (Res. 81). Kos'tan gelen bir stel üzerinde ise elinde yağ şişesi ve horoz tutan küçük bir çocuk betimlenmiştir (Res. 82). Bu örnekler, mezar stelleri üzerinde yapılan yeni betimlemelere örnektir.²³⁸

Lamptrai'den bir stelin yan kısımlarında yas tutan kadınlar ve bir erkek figürü, ön yüzünde ise at arabasına eşlik eden erkek figürü yer almaktadır. Ayrıca bu stel bitkisel motiflerle dekore edilmiştir (Res. 83).²³⁹

Steller üzerinde yer alan figürlerde çeşitli yaş dilimleri de tasvir edilmiştir. Genç erkekler genellikle çıplak atlet ya da savaşçı olarak betimlenmişlerdir. Yaşlı figürler ise ellerindeki asaya yaslanır vaziyette ve yanlarındaki köpek betimlemeleri ile tasvir edilmişlerdir.²⁴⁰ Geç Arkaik Dönem'e tarihlenen stellerin bazıları üzerinde, erkek figürleri daha olgun ve sakallı olarak betimlenmektedirler (Res. 37).²⁴¹ Euböia'dan gelen bir stel üzerinde betimlenen yaşlı adam figürünün düşünceli hali, hayatta kalanların ölenleri düşündüklerini gösteren zarif bir örnektir (Res. 84 A).²⁴² Boiotia'dan açığa çıkarılan mezar steli üzerinde ise yaşlı adam figürü bastonuna ya da sopasına yaslanır vaziyette yanında köpeği ile betimlenmiştir (Res. 84 B).²⁴³ Savaşçı olarak betimlenen genç erkek figürlerine örnek ise, Thebes'ten gelen geniş bir forma sahip

²³⁶ A.g.e. 183 – 184.

²³⁷ A.g.e., 184.

²³⁸ A.g.e., 185.

²³⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 86.

²⁴⁰ A.g.e., 86.

²⁴¹ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 183 - 184.

²⁴² A.g.e., 185.

²⁴³ A.g.e., 184.

steldir. Bu stel üzerinde genç erkek figürleri yere çömelmiş bir vaziyette ve ellerinde kalkan ya da mızrakları ile betimlenmişlerdir (Res. 85).²⁴⁴

Bu tip figür gruplarının yanı sıra, anne ve çocuğun yer aldığı betimlemeler de Arkaik Dönem stelleri üzerinde yer almaktadırlar. Attika'dan bir stel üzerinde, oturan kadın figürü kolları arasında bir çocuk taşır vaziyette betimlenmiştir (Res. 86).²⁴⁵ Daha önce rastlanılmayan stel betimlemelerine örnek ise, Khalkedon'dan gelen ve büyük olasılıkla doğum sırasında ölen kişiyi anmak için yapılan steldir (Res. 87).²⁴⁶ Thespiiai'den gelen örnekler ise kaliteli olarak Attika stilinde işlenmişlerdir. Steller üzerindeki betimlemelerde süvari (Res. 88) ve frontal olarak karyatid tipi duran genç kızın vücudunu saran elbisesi başarılı birer örnektir (Res. 89).²⁴⁷ Arkaik Dönem'de erken Attika stel örneklerinden sayılabilecek Boittoi'den Dermys ve Kittylos stelleri (Res. 90) üzerinde taçlandırma bulunmaktadır.²⁴⁸

Arkaik Dönem'e tarihlenen anthemionlu steller her zaman figürler ile dekore edilmemişlerdir. Bazen düz olarak bırakılan, dörtgen şeklindeki gövde üzerinde, titizlikle yontulmuş palmet anthemionlar yer almaktadır. Erken örneklerde anthemionlar, lyra şeklindeki *volütler*²⁴⁹ üzerinde yükselmektedirler. Aynı zamanda bu tip örneklerin, sfenkslerle taçlandırılan örneklerin yerine gelen tipleri de etkilemiş olabilecekleri düşünülmektedir (Res. 31).²⁵⁰ Samos'ta yapılan kazılar sonucunda uzun, dikdörtgen gövdeli ve üst bölümleri anthemionlu 7 stel parçası tespit edilmiştir (Res. 91).²⁵¹

3.3.3.4. Heykeller ve Herme Formlu Steller

Arkaik Dönem'de kore ve kuros heykellerinin de işaretleme yöntemi amacı ile kullanıldıkları bilinmektedir. Attika ve çevresinde yer alan erken dönem büyük ölçekli

²⁴⁴ A.g.e., 183.

²⁴⁵ A.g.e., 184.

²⁴⁶ A.g.e., 184 – 185.

²⁴⁷ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 185.

²⁴⁸ A.g.e., 182.

²⁴⁹ İon sütun başlığında yer alan helezon şeklinde motif (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, 190).

²⁵⁰ Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, 182.

²⁵¹ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 248.

heykellerin en iyi temsilcileri, mermerden yapılmış genç erkek “*kore*” ve genç kız “*kuros*” heykelleridir.²⁵²

Boeotia Bölgesi’nde yer alan Tanagra’dan ele geçen, MÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenen ve stel olduğu kabul edilen bir çift kore heykelinde, arkalarından düz bir levhaya sabitlenmiş figürlerin kolları omuzlardan birbirini sarar vaziyette betimlenmiştir. Üst kısımda, çıkıntılı bir korniş yer almaktadır (Res. 90). Kaide kısımda bulunan yazıtta, steli yapan heykeltıraşın adı ve figürlerin bacaklarının yanlarında bulunan yazıtta ise, Dermys ve Kittylos adları yer almaktadır.²⁵³

Antandros Antik Kenti’nde, bir işaretleme yöntemi olarak heykel kullanımına yönelik insitu durumunda herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Ancak Geç Roma Dönemi nekropol alanı üzerine inşa edilen yerleşim birimlerine ait bir duvar içerisinde, devşirme olarak kullanılan tüf taşından yapılmış insan heykeline ait bir baş parçası bulunmuştur (Res. 92).²⁵⁴

Samos kuzey nekropolisi, akropolün ve kent surunun kuzeyindeki teraslarda yer almaktadır. Boehlau, burada yer alan 9 ve 10 no.lu kulelerin önündeki teraslarda sadece üç günlük bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan kazı çalışmalarında, iki adet taştan ve bir adet pişmiş topraktan lahit ile birlikte, etrafı taşlarla çevrili, yuvarlak formlu tümülüs benzeri iki mezar tespit edilmiştir. Yuvarlak formlu mezarların birinde kremasyon gömü yer almaktadır. Ayrıca mezar yakınında, mermerden iki sütun tamburuyla iki adet heykel parçası ele geçmiştir (Res. 93). Boehlau, bu iki heykel parçasının iki mezarın heykeli olduğunu ve sütun tamburlarının ise heykelin altlığı olabileceğini belirtmektedir.²⁵⁵

İşaretleme yöntemi olarak kullanılan hayvan heykellerin en iyi örneği aslan heykelleridir. Bilinen en erken örnek Korfu’dan Menekrat Mezarı’na ait olduğu düşünülen ve MÖ 600’e tarihlenen yatar vaziyette betimlenmiş aslan heykelidir. Diğer örnekler ise Atina, Kithara ve Miletos nekropol alanlarında açığa çıkarılmıştır (Res. 94).

Ayrıca bu dönemde kullanılan işaretleme yöntemlerinden biri olan Herme formlu steller bulunmaktadır. Bunlar aslında tam anlamıyla bir Herme görünümünde

²⁵² Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 88.

²⁵³ A.g.e., 238.

²⁵⁴ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 142 – 144.

²⁵⁵ A.g.t., 249.

olmayıp, idol tipi stellere benzeseler de Hermelerle ilişkilendirilmiş olmaları sebebiyle, bu çalışmada heykeller grubu içerisinde sunulmuştur. Antandros Antik Kenti nekropol alanında, steller ile işaretlenmiş iki adet mezar bulunmaktadır. Bu stellerden biri tuf taşından yapılmış, taşlarla desteklenmiş Herme formudur. Kremasyon, urne ve iki amphora mezarın bulunduğu alanı işaretlemek amacı ile kullanılmıştır. Bu mezar grubu, büyük boyutlu taşlar ile 2.50 m x 1.90 m boyutlarında yapılmış, dikdörtgen formlu bir mimari düzen içerisinde açığa çıkarılmıştır. Büyük olasılıkla bir aile mezarını işaretlemek amacı ile yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Res. 95). Stellerden diğeri ise silindirik formlu olup, pithos mezarın ağız kısmını kapatan başka bir pithos parçasını desteklemek amacı ile kullanılmıştır. Stelin alt kısmı, üst kısmına oranla daha geniştir ve daralarak yükselmektedir.²⁵⁶

3.3.3.5. Diskler

Arkaik Dönem mezar işaretleme yöntemleri kapsamında en az beş adet ince mermer disk örneği bulunmaktadır (Res. 96). Mermer disklerin, Attika'dan geldiği söylenmiş olsa da, tam olarak ortaya çıkışları büyük ölçüde belirsizdir. Çağdaşı olan mezar taşlarında olduğu gibi üzerinde yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtlardan birinde “*Ben... anıtyım (mnema, sema)*”, diğeri ise “*Erion'dan*” ifadeleri yer almaktadır. Erion kelimesinin cenaze oyunları veya atletik bir zafer gibi tercüme edilmesinden hareketle, bunların kül urnesi için kapak ya da disk kullanılan spor için yapılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁵⁷

3.3.3.6. Tümülüsler

Arkaik Dönem'de işaretleme yöntemi olarak kullanılan bir diğer mezar tipi de tümülüslerdir. Neandria, Larissa, Smyrna, Klazomenai, Khios ve Samos'ta tümülüs tipi mezarlar bulunmuştur. Ayrıca Troas Bölgesi'nde hangi antik kente ait olduğu bilinmeyen Kızöldün ve Dedetepe Tümülüsleri diğer örneklerdir.

²⁵⁶ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 142 – 143.

²⁵⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 88.

Neanderia Antik Kenti'nde bulunan tümülüs, kent kapısının güneyinde yer almaktadır ve dıştan sekizgen, içten ise dairesel formda mezar odasına sahiptir (Res. 97).²⁵⁸

Larissa nekropolisi, yerleşimin bulunduğu tepenin eteklerinde, yaklaşık 100 adet tümülüs mezar içeren, 700 m uzunluğunda ve 100 – 150 m genişliğindeki bir alanda bulunmaktadır. Nekropol alanında yer alan mezarlar, mimari özelliklerine göre dörde ayrılmaktadırlar; daire formu, iç içe geçmiş daire formu, dikdörtgen formu mezar yapıları ve odalara ayrılmış dikdörtgen mezar yapıları şeklindedirler. Fakat genel olarak kullanılan tümülüs mezarlar, çapları 3,30 m – 11 m arasında değişen daire formu olanlardır. Üst kısımlarında yer alan yapılarına ilişkin herhangi bir buluntuya rastlanmadığından tam olarak yükseklikleri belirlenememiştir. Mezarların tespit edilen taş duvarlarında, iki farklı işçilik gözlemlenmiştir. Bir duvarında, özenle işlenmiş taşların daire şeklinde örüldüğü gözlemlenirken, diğer duvarında ise 0,30 m – 1 m arasında değişen işlenmemiş taşlar kullanılmıştır (Res. 98). Mayer-Plath, iç içe geçmiş daire formu tümülüslerin erken örneği ve büyük olasılıkla çökmüş bir tümülüsün dairesel çevre duvarının, yeni yapılan bir tümülüse ekleme yapmak amacı ile dışa taşındığını, bu işlem sırasında eski tümülüsün taşlarının kullanılmış olmasının akrabalık ilişkileri ile açıklanabileceğini belirtmektedir (Res. 99). Mezarların işaretlenmesine yönelik olarak, muhtemelen koni şeklindeki üst yapının üzerine stellerin yerleştirildiği düşünülmektedir. Bu mezarlar, planları ve ele geçen az sayıda seramiklerden hareketle MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir.²⁵⁹

Smyrna'da Yamanlar Tepesi'nde Tantalos Mezarı (Res. 100) ve Yamanlar Dağı'nın eteklerinde tümülüsler yer almaktadır. Miltner, yaptığı çalışmalarda 30 kadar tümülüsün varlığından söz etmektedir ve 13 tümülüs mezarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Tümülüslerin çevre duvarları, farklı işçilikle düzgün ya da işlenmemiş taşlarla örülmüş olup, çapları 8 m – 24 m arasında değişmektedir. Daha sonra nekropolis alanında yapılan çalışmalarda, etrafı yine taşlarla çevrili, çapları 5,50 m – 9,50 m arasında değişen tümülüs mezarlar belirlenmiştir. Gömülerin üzerine toprak

²⁵⁸ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 101.

²⁵⁹ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 178.

yığılmıştır, çevreleri perybolos duvarı kabul edilebilecek bir taş sırası ile çevrilmiştir (Res. 101).²⁶⁰

Klazomenai Antik Kenti'nde tümülüslerinin bir kısmı kentin merkezini çevreleyen tepeler üzerinde yer alırken, diğer bir bölümü ise kentin territoryumunun uç noktalarında bulunan tepelerde yer almaktadır. Tümülüsler, Dubatepe, Nalbanttepe, Değirmentepe, Cankurtarantepe ve Bozavlu üzerinde bulunmaktadır. Kentin uç noktalarında ise Tatarderesi, Hacıgebeş, Yağcılar, Yemişliboğaz, Azmak, Hırsızçeşme, İçmetepe, Airai'de yer almaktadır. Tümülüsler, mezar odası ve dromoslu bir girişe sahiplerdir. Yığma tepeler gömülerin üzerine yığılan toprak ve peribolos duvarından oluşmaktadır. Arkaik Dönem tümülüslerinde genellikle tekli gömü yer almasına rağmen, bazı örneklerde çoklu gömüler de tespit edilmiştir. Ersoy ve Koparal, Klazomenai territoryasının uç sınırlarındaki tepelerde yer alan tümülüslerin, kentin sınırlarını belirleyen işaretler olabileceğini belirtmektedirler (Res. 102).²⁶¹

Samos batı nekropolisinde tümülüs benzeri, etrafı dairesel formda duvarlarla çevrili bir mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarın etrafını çevreleyen duvar 0.80 m yüksekliğinde korunmuştur. Mezar, mezar odası ve dromosu bulunmayan bir tümülüs şeklindedir. Bu tip tümülüsler, Klazomenai ve Samos'taki örneklerle benzerlik göstermektedir (Harita 15).²⁶²

Tümülüs şeklinde işaretlenmiş mezar tiplerinde son olarak Troas Bölgesi'nde yer alan ve hangi kente ait olduğu bilinemeyen Kızöldün ve Dedetepe Tümülüsleri büyüklükleriyle, buldukları bölgede yaşayan yönetici sınıfının mezarları olarak değerlendirilmektedirler (Harita 16).²⁶³ Kızöldün Tümülüsü, Gümüşçay Ovası'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Tümülüs, 33 m çapında ve deniz seviyesinden 54 m yükseklikindedir.²⁶⁴ Tümülüs içerisinde açığa çıkarılan Prokonnesos mermerinden yapılmış lahit, 3.32 m uzunluğunda, 1.60 m genişliğinde, lahit kapağı ile birlikte toplamda 1.78 m yüksekliğindedir.²⁶⁵ Üçgen alınlıklı çatı formuna sahip bir kapak ile kapatılmıştır. Kapağın üstü, dört sıra stroterlerle ve bunların üzerine dikey olarak

²⁶⁰ A.g.t., 196.

²⁶¹ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 223 – 224.

²⁶² A.g.t., 250.

²⁶³ A.g.t., 145.

²⁶⁴ A.g.t., 145.

²⁶⁵ Figen Çevirici, "Polyksena Lahdi", (İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006): 15.

yerleştirilen kalypterlere sahip çatı şeklinde işlenmiştir. Ancak kapak tam olarak bitirilememiştir. Çatının bir bölümünde antefix, stroter ve kalypterlerin konturları kabaca belirlenmiş ancak işlemeden bırakılmıştır.²⁶⁶ Lahit gövdesinde alçak kabartma şeklinde yapılmış figürlü sahneler yer almaktadır ve bu özelliği ile en erken kabartmalı figür sahneli lahit örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Res. 103).²⁶⁷ Bu kabartmalardan doğu uzun kenarında yer alan Akhilleus'un mezarı önünde Priamos'un kızı Polyksena'nın kurban ediliş sahnesi betimlenmiştir.²⁶⁸ Bu sahneden dolayı lahit arkeoloji literatürüne "Polyksena Lahdi" olarak geçmiştir.²⁶⁹ Lahit üzerindeki tasvirde Akhilleus'un mezarı, tümülüs şeklinde topraktan yığma tepecik şeklinde betimlenmiştir (Res. 104).²⁷⁰ Dedetepe Tümülüsü, Kızılöldün Tümülüsü'ne yaklaşık 6 km mesafede, deniz seviyesinden 60 m yüksekte bulunmaktadır. Bu tümülüs, 65 m genişliğindeki çapı ile bölgenin en büyük tümülüsü olarak kabul edilmektedir. Her iki tümülüs içerisinde çoklu gömüler tespit edilmiştir. Kızılöldün Tümülüsü'nde iki lahit mezar, Dedetepe Tümüsü'nde klineler üzerinde iki gömü yer almaktadır (Res. 105).²⁷¹

3.3.3.7. Peribolos Mezar Alanları

Klazomenai Akpınar nekropolisinde açığa çıkarılan on iki adet mezar bölmesi, yaklaşık olarak 7 x 4,5 m ölçülerinde dikdörtgen formludur. Bu bölmeler, volkanik yapılı büyük taşlardan ya da yerel kireç taşından iki sıra örülerek oluşturulmuşlardır. Bölme duvarlarının sadece dış yüzleri özenli bir şekilde yapılmışlardır. Ayrıca her bölme arasında 0,5 m ile 1 m ölçülerinde yürüme yolları bırakılmıştır. Bölmelerin zamanla dolmasıyla, yürüme yolları da gömü alanı olarak kullanılmışlardır (Res. 106).²⁷² MÖ 7. yüzyılın ortalarından sonra oluşturulmaya başlanan mezar bölmeleri, MÖ 6. yüzyılın ortalarına dek kullanılmıştır. Klazomenai Antik Kenti'nde yaşayan halk farklı phylelerden (kabile) meydana gelmiştir ve her birinin kendine ait mezarlık alanına ihtiyaç duymalarından dolayı mezar tipleri ve gömü biçimlerinde farklılıklar meydana

²⁶⁶ A.g.t., 16.

²⁶⁷ A.g.t., 15.

²⁶⁸ Çevirici, "Polyksena Lahdi", 42.

²⁶⁹ A.g.t., 6.

²⁷⁰ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 146 – 147.

²⁷¹ A.g.t., 150.

²⁷² A.g.t., 217 – 218.

gelmiştir. Bu bölme mezarların, kabileler içerisindeki aile gruplarının (genos) mezarları olarak yapıldıkları düşünülmektedir.²⁷³

3.3.3.8. Anıt Mezarlar

Likya Bölgesi'nde Ksanthos Antik Kenti'nde bulunan, MÖ 480 yılına tarihlenen Harpyler Dikme Anıtı, Arkaik Dönem'de kullanılan işaretleme yöntemi olarak sayılabilecek anıtsal mezar tipleri arasında yer almaktadır. Lykia yöneticilerinin mezarları genel olarak dikme anıtlar biçiminde inşa edilmişlerdir. Bu anıtın, büyük olasılıkla Ksanthos kentinin yöneticisi Kybernis için yapılmış, heroon tipi bir mezar olduğu düşünülmektedir. Anıtın her bir tarafı çeşitli konuların betimlendiği kabartma figürlü sahneler ile doludur.²⁷⁴ Anıtın doğu yüzünde (Res.107 A) tahtta oturan sakallı bir erkek figürü yer alır ve sağ eli ile lotus çiçeği tutmaktadır. Sol eliyle ise sol omzuna yasladığı bir asayı tutmaktadır. Figürün arka kısmında ona doğru gelen iki figürden biri ise sağ elinde tuttuğu lotus çiçeğini koklarken, sol eli ile himationunu tutar vaziyette betimlenmiştir. Ayrıca oturan erkek figürünün ön tarafında kollarını ona doğru uzatmış, sağ elinde tuttuğu horoz ile sol elinde tuttuğu bir başka nesneyi oturan figüre sunan bir erkek çocuğu betimlenmiştir.²⁷⁵ Batı yüzünde (Res.107 B), kabartma üzerinde betimlenen sahnenin iki ucunda tahtta oturan kadın figürleri yer almaktadır. Sol taraftaki kadın figürü elinde phiale tutmaktadır. Sağ taraftaki kadın figürü ise sağ elinde tuttuğu lotus çiçeğini koklarken, sol elinde ise uzatır vaziyette tuttuğu nar bulunmaktadır. Sahne merkezinde ise, sağda betimlenen kadın figürüne doğru ilerleyen üç kadın figüründen ikisi, elinde lotus çiçeği tutar vaziyette betimlenmişlerdir.²⁷⁶ Kuzey yüzünde yer alan betimlemede ise, taht üzerinde oturan erkek figürüne, ön kısmında ayakta duran bir savaşçı miğfer sunmaktadır. Ayrıca kabartmalı sahnede, oturan figürün tahtının ayakları arasında bir köpek figürü, sahne kenarlarında küçük insan figürlerini taşıyan iki siren ve onların altında çömelmiş bir kadın figürü betimlenmiştir (Res. 108 A).²⁷⁷ Güney yüzünde ise, merkez panelde tahtta oturan, kamburu çıkmış şişman bir kadın figürüne,

²⁷³ Güngör, “Klazomenai Yıldıztepe Nekropolisi”, 55 – 56.

²⁷⁴ Özden Ürkmez, “MÖ I. Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu'da Ölüm İkonografisi”, (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012): 237.

²⁷⁵ A.g.t., 328.

²⁷⁶ A.g.t., 328.

²⁷⁷ A.g.t., 328.

önünde ayakta durur vaziyette betimlenmiş bir erkek figürü sunu yapmaktadır. Kabartmalı sahnenin kenar kısımlarında ise, sirenler yer almaktadır (Res. 108 B).²⁷⁸

Anıtın araştırıldığı dönemlerde kuş kadın figürlerinin, hatalı bir şekilde mitolojik yaratıklardan harpyler ile ilişkilendirilmiş olmaları sebebiyle anıta Harpyler Anıtı adı verilmiştir. Ancak daha sonra yapılan incelemelerde bu figürlerin aslında sirenler olduğu kabul edilmiştir. Batı kısmında yer alan oturan kadın figürünün taht desteğinde, bir sfenks betimlenmiş olması nedeni ile bu figürün Persephone olduğu düşünülmektedir. Sağ tarafında betimlenen kadının ellerinde meyve olmasından dolayı ise, yaşam tanrıçası olduğu düşünülmektedir. Doğu kısmında tahtta oturan figür Hades, batıda oturan figürler Persephone ve Demeter olarak yorumlanmaktadır.²⁷⁹

İonia Bölgesi'nde bulunan modern Foça yerleşiminin doğusunda, Eski İzmir yolunun yanında yer alan Pers Mezar Anıtı (Res. 109) tek parça bir kaya kütesinden oyularak inşa edilmiştir. İki bölümden oluşan anıtın alt bölümü, dikdörtgen şeklinde, 8,8 m x 6,2 m ölçülerinde ve 2,7 m yüksekliğindedir. Üst bölümü ise 2,9 m x 2,9 m ölçülerinde ve 1,9 m. yüksekliğindedir. Üst bölüm, dört basamaklıdır ve basamakların üzerinde kübik bir vardır. Piramidal görümlü üst yapı, mezar anıtının üstünde kuzey tarafta yer almaktadır. Üst bölüm, kuzey kısa kenara yaslanacak şekilde yapılmışlardır. Ayrıca, yapının kuzey kısa kenarında 2,3 m genişliğinde ve 2,1 m yüksekliğinde sahte bir kapı yer almaktadır. 0,5 m derinliğine sahip bu kapı, dört panele ayrılmıştır. Alt kısımda bulunan panellerden ikisi, üst kısımda bulunan panellere göre daha büyük boyutludur.²⁸⁰ Ateşlier, mezarın batı uzun kenarında yer alan ve mezar odasına girişi sağlayan kapının işlevsel olarak yapıldığını, ancak kuzey kısa kenarda işlenmiş temsili bir kapı olduğunu ve mezarın üst yapısının piramidal podyumlu bir mezar yapısına sahip olduğu bilgisini vermektedir.²⁸¹ Anıtın gerçek kapısı, batı uzun kenarda, 2,7 m x 1,6 m boyutlarındaki ve 1,8 m yüksekliğindeki giriş odasına açılmaktadır. Oda içerisinde ise mezar sandukası bulunmaktadır. Akurgal, mezarın Yunan demokratik anlayışından farklı olarak, krallara özgü olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, mezar yapısının Pers etkisi göstermesi nedeni ile MÖ 5 – 4. yüzyılda Pers idaresi zamanına ait

²⁷⁸ A.g.t., 329.

²⁷⁹ Ürkmez, “MÖ I. Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu’da Ölüm İkonografisi”, 329.

²⁸⁰ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 191 – 193.

²⁸¹ Suat Ateşlier, “Phokaia’daki Taş Kule Anıt Mezarının Üst Yapısına Ait Gözlemler”, *Olba IX*, (2004): 113.

olduğunu belirtmekle birlikte, söz konusu olan bu mezar anıtının küçük bir bölgeyi yöneten bir tirana ait olabileceği hakkında bilgi vermektedir.²⁸² Özyiğit mezarı, Perslerin MÖ 547 yılında Sardes'in alınmasından hemen sonra Pers ordusunun Phokaia'yı ele geçirdiği MÖ 546 yılına tarihlenirken, Xenophon'dan öğrenilen bilgiye göre mezarın, Pers Kralı Kyros tarafından Lydialılara karşı birlikte savaştığı, bu savaşta ölen Abradatas ve onun ölümü üzerine intihar eden karısı Panthea için yapıldığını belirtilmektedir.²⁸³ Ateşlier ise, mezarın Xenophon'un Kyropaidia adlı eserini kaynak göstererek, mezarın Abradatas'a ait olamayacağını, eserde Abradatas için yapılan mezarın Paktolos'u gören bir yamaçta yer aldığı bilgisini vermektedir.²⁸⁴

Bir diğer örnek ise, Miletos Antik Kenti'nde bulunan Aslanlı Mezar'dır, kent surlarının dışında yerleşimin yaklaşık 500 m güneyinde yer almaktadır. İlk olarak 1906 yılında kazı çalışması ve 1994 – 1995 yıllarında temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiş ve mezarın çizimleri yapılmıştır (Res. 110). Mezar adını dromos yakınlarında bulunan iki aslan heykelinden almıştır. Dromos kaya kütesinin oyulması ile oluşturulmuş, yaklaşık 22 m uzunluğunda oldukça dar bir tünel şeklindedir. Dromostan sonra 3 m uzunluğunda ve 2,50 m genişliğinde bir ön oda bulunur ve ardından mezar odası gelmektedir. Miletos'un önemli bir şahsiyetine ait olduğu öne sürülen bu mezar, MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.²⁸⁵

3.3.3.9. Kaya Mezarlar

Lesbos Adası, Mytilene'de açığa çıkarılan Arkaik Dönem mezarlarından biri, güneyde yer alan modern limanın arkasında kayaya oyulmuş kutu şeklinde yapılmıştır (Harita 17). Mezar içerisinde, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen gri bir amphoraya ait parçalar ele geçirilmiştir. Diğer mezar ise modern Mytilene yerleşimin merkezinde Geometrik Dönem'e ait bir mezar ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Mezar dışında tespit edilen iki gri amphora, mezar ile ilişkilendirilmiştir. Mezar dışından ele geçen gri amphoranın dibi delinmiş olup, bunun mezar işareti olarak kullanıldığı öne sürülmüştür.

²⁸² Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 8 bs. (İzmir: Net Yayınları, 2003), 292.

²⁸³ Ömer Özyiğit, "2000 – 2001 yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *24.Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, (2003): 334.

²⁸⁴ Ateşlier, "*Phokaia'daki Taş Kule Anıt Mezarının Üst Yapısına Ait Gözlemler*", 115.

²⁸⁵ Yağız, "*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri*", 234 -235.

Kurtz-Boardman, mezar işareti olarak kullanılan kaplarda delinmiş diplerin libasyon işlemi veya yağmur sularının drenajı için yapılmış olabileceğini belirtir.²⁸⁶

3.3.4. Klasik Dönem (MÖ 480 – 330)

Attika Bölgesi, Klasik Dönem'e tarihlenen mezar örnekleri ile bu dönem mezar işaretlemelerini anlayabilmemiz açısından çok önemli bir bölgedir. Attika Bölgesi'nin pek çok yerinde Klasik Dönem'e tarihlenen mezarlar dağınık halde bulunmuştur, ancak yapılan kazılar sonucunda elde edilen bilgiler detaylı olarak yayınlanmamıştır (Harita 19).²⁸⁷ Batı Anadolu da ise Troas, İonia, Karia ve Likya bölgelerinde bulunan yerleşim yerlerinden, Antandros, Ephesos, Labranda, Alinda, İdyma, Börükçü Mevki, Limyra, Ksanthos gibi kentlerde çeşitli mezar işaretleme yöntemleri kullanılmıştır (Harita 20, 21, 22). Klasik Dönem'de, önceki dönemlerde olduğu gibi inhumasyon ve kremasyon gömü türleri kullanılmaya devam edilmiştir. İnhumasyon mezarlarında kullanılan en basit gömü biçimi, basit çukur mezarlardır. Bu mezarlar genellikle tek bir bireye ait olarak yapılmış olsalar da bazı durumlarda büyük çapta yapılarak, içerisine toplu gömüler yapılmıştır. Bu tip toplu gömülerin, Peloponnesos Savaşı sırasında meydana gelen veba salgını gibi önemli olayların sebep olduğu toplu ölümler sonucunda yapılmış olabilecekleri akla uygun gelmektedir.²⁸⁸ Klasik Dönem'de kullanılan işaretleme yöntemleri, topraktan yığma tepecikler, pişmiş toprak ya da mermer lekythoslar, steller, küp ve prizma şekilli isim blokları, sütunlar, tümülüsler, peribolos mezar alanları, anıt mezarlar ve heroonlar, sunak mezarlar, oda mezarlar, kaya mezarlar, kenotaflar ve toprak üzerinde yer alan lahitler yer almaktadır. Bu mezar işaretleri ölüye sunulan bir hediyeden çok, onu onurlandıran bir statü sembolü olarak da kullanılmışlardır.²⁸⁹

Atina'da Klasik Dönem yerleşimini bugünkü şehir merkezinin kaplaması, kazı çalışmaları açısından zorluk yaratmaktadır. Fakat yine son dönemde yapılan kazılar sonucunda elde edilen veriler ile antik kent topografyası daha anlaşılır hale gelmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarla bölge hakkında öne sürülen teorilerin, mezarların ana yolları kapladığı, şehir sur ve kapılarının doğrultusu hakkında yapılan yeni

²⁸⁶ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 184.

²⁸⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 91.

²⁸⁸ A.g.e., 97.

²⁸⁹ Morris, *Burial and Ancient Society*, 47.

araştırmalarla teyit edilerek, kesin olarak kullanılabilirleri kabul edilmiştir (Harita 4).
290

Klasik Dönem'e tarihlenen mezarlar iki grupta toplanmaktadır; ilk grup Geç Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'e tarihlenen Leokorion Caddesi üzerindeki on bir adet mezardan oluşmaktadır. İkinci grup ise Agora'nın kuzey tarafında Karaiskaki Caddesi yakınında bulunan MÖ 5. Yüzyılın sonuna tarihlenen iki adet mezardan ibarettir. Şehrin batı kesiminde yer alan Kerameikos Mezarlığı önemli bir mezarlık alanı olmaya devam etmiştir. Kutsal Yol'un güneyinde Protogeometrik Dönem'den itibaren kullanılan mezarlık alanı da Klasik Dönem boyunca kullanılmaya devam edilmiştir. Mezarlar Sokağı ve Güney Yolu olarak da bilinen Batı Yolu, büyük ölçüde düzenlenmiş ve eğimli yamaçlarda etkileyici araziler ortaya çıkarılmıştır (Harita 3). Korunmuş mezar mimarisinden dolayı, Tridanos Mezarlığı olarak adlandırılan alanın Atinalılar'ın önemli kişileri için kullanmış oldukları bir mezarlık alanı olduğu düşünülmektedir. Güney Yolu'nun doğusunda yer alan mezar alanı, çocuklar, devlet memurları ve sıradan vatandaşlar için kullanılmış bir mezarlıktır. Ancak teraslı araziler, bu alanının kullanım dışı kaldığını göstermektedir. Piraeus Caddesi'ne doğru batıda kalan mezar alanında, güney kıyıda bulunanlara benzer boyutlarda ihtişamlı mezarlar ve teraslı araziler inşa edilmiştir. Piraeus Caddesi'nde ve Kutsal Yol boyunca Klasik Dönem ve daha sonraki dönemlere ait gömüler bulunmuştur.²⁹¹

3.3.4.1. Topraktan Yığma Tepecikler

Klasik Dönem'de mezarları işaretlemek amacı ile kullanılmış topraktan yığma tepecikler, Arkaik Dönem'deki öncülerine benzerlik göstermektedirler. Bazıları daha büyük boyutlarda birden fazla mezarı kaplarken, bazıları ise daha küçük boyutludurlar ve tek mezarı kaplamaktadırlar. Kerameikos'ta bulunan topraktan yığma tepecikler, 10 m altında çapa sahip olup, hepsi farklı zamanlarda kazındığı düşünülen 5 kişinin adlarının yer aldığı yazıtı sahiptir (Res. 111).²⁹² Batı Anadolu kıyısında Troas Bölgesi'nde yer alan Antandros Antik Kenti'nin nekropolisinde bulunan, MÖ 4.yüzyıla kadar çok az örnekle de olsa varlığını sürdüren pithos mezarlardan, 29 no.lu pithos mezarın etrafı şekilsiz taşlardan oval bir şekilde çevrelenmiştir Bu kalıntılar mezarın

²⁹⁰ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 91.

²⁹¹ A.g.e., 92 – 93.

²⁹² A.g.e., 106.

bulunduğu alanın topraktan yığma tepelik şeklinde işaretlenmiş olduğunu ve oval olarak dizilen taşlar ise yığılan toprak tepenin kaymaması amacı ile yapılmıştır (Res. 112).²⁹³

3.3.4.2. Vazolar

Klasik Dönem’de bir diğer işaretleme yöntemi ise mermer lekythoslardır. Atina Agorası’nın envanterinde yer alan 34 adet pentelikon mermerinden üretilmiş lekythos örnekleri içerisinde seçilen 21 adet lekythos, bu formun Klasik Dönem’deki çeşitliliğini anlayabilmemiz açısından çok geniş ve kapsamlı örneklerdir. Söz konusu mermer lekythoslardan bazıları Klasik Dönem’e tarihlenmiş olup, kronolojik gruplar halinde incelenmektedirler. Bu gruplar, MÖ 4.yüzyılın ilk çeyreği, MÖ 4.yüzyılın ikinci çeyreği ve MÖ 4.yüzyılın üçüncü çeyreğine aittir.

MÖ 4 yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen lekythoslar, 163, 175, 177, 181, 188, 190 (Res. 113) no.lulardır. 163 no.lu lekythosta oturan kadın figürü ile ayakta duran kadın figürü el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir ve bunların üzerlerinde “*Amphinike*” ve “*Xenokratia*” olmak üzere adları yazılmıştır. Oturan kadın figürü Ampinike, klismos üzerinde oturur vaziyettedir, el sıkıştığı kişi Xenokratia ise, ayakta durur vaziyettedir.²⁹⁴ 175 no.lu lekythosda “*Nikias, Plathane, ve Hern...*” adları bulunan yazıtı sahiptir. Lekythos üzerinde betimlenen ayakta duran kadın figürü, ayakta duran erkek figürü ile el sıkışmaktadır, bir başka ayakta duran kadın figürü de betimleme içerisinde bulunmaktadır. Merkezde Plathane adlı figür, sağ tarafta yazıt tam korunamadığı için sadece Hern... harflerinin bulunduğu figür ve sol tarafta ise Nikias adlı figür bulunmaktadır.²⁹⁵ 177 no.lu lekythos örneği Hermes kabartmalıdır. Figürün üzerinde betimlenen giysiler ve duruşu bakımından Hermes olduğu düşünülmektedir.²⁹⁶ 181 no.lu lekythos üzerinde oturan erkek figürü, ayakta duran kadın figürü ile el sıkışır vaziyettedir, başka bir ayakta duran erkek figürü de betimleme içerisinde bulunmaktadır.²⁹⁷ 188 no.lu lekythos üzerinde ayakta duran erkek figürü ve oturan

²⁹³ Yağız, “*Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri*”, 287.

²⁹⁴ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 137.

²⁹⁵ A.g.e., 143.

²⁹⁶ A.g.e., 144 – 145.

²⁹⁷ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 146.

erkek figürü el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir.²⁹⁸ 190 no.lu lekythos üzerinde iki ayakta duran erkek figürü betimlenmiştir.²⁹⁹

İkinci grubu oluşturan, MÖ 4.yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen lekythoslar 163, 164, 166, 167, 170, 182, 183 (Res. 114) no.ludurlar. 164 no.lu lekythos üzerinde “*Peithis*” adı yer alan yazıtı sahiptir ve oturan kadın ile ayakta duran kadın figürleri betimlenmiştir.³⁰⁰ 165 no.lu lekythos üzerinde oturan kadın figürü, ayakta duran erkek figürü ile el sıkışmaktadır.³⁰¹ 166 no.lu lekythos, betimlenen figürlerin yanında “*Demainete, Simon, Amphikrateia*” adlarının bulunduğu yazıtı sahiptir. Lekythos üzerinde oturan kadın figürü ile ayakta duran kadın figürü el sıkışmaktadır ve sol tarafta ayakta duran başka bir kadın figürü bulunmaktadır.³⁰² 167 no.lu lekythos “*Liane*” adının bulunduğu yazıtı sahiptir ve oturan kadın figürü ile ayakta duran kadın figürü el sıkışmaktadır ve ayakta duran başka bir kadın figürü de betimlenmiştir.³⁰³ 170 no.lu lekythos üzerinde “*Sikelia*” adının bulunduğu oturan kadın figürü ile ayakta duran kadın figürü betimlemeleri yer almaktadır.³⁰⁴ 182 no.lu lekythos, “*Timokrates, Kleomachos*” adlarının bulunduğu yazıtı sahiptir ve oturan erkek figürü Timokrates, ayakta duran Kleomachos ile el sıkışmaktadır, ayrıca arka tarafta betimlenen ayakta duran genç erkek figürü de bulunmaktadır.³⁰⁵ 183 no.lu lekythos üzerinde yazıt bulunmaktadır ve deformasyon yüzünden tam olarak okunamamaktadır. Oturan erkek figürü, ayakta duran erkek figürü ile el sıkışmaktadır ve bir başka ayakta duran erkek figürü de betimlenmiştir.³⁰⁶

Üçüncü grubu oluşturan, MÖ 4.yüzyılın üçüncü çeyreğini tarihlenen buluntular 168, 169, 171, 173, 174, 184, 185, 186 no.ludurlar. (Res. 115). 168 nolu lekythos üzerinde oturan kadın figürü ile ayakta duran erkek figürü el sıkışır vaziyette betimlenmiştir.³⁰⁷ 169 no.lu lekythos üzerinde oturan kadın figürü ile ayakta duran erkek figürü el sıkışır vaziyettedir.³⁰⁸ 171 no.lu lekythos, “*Epizelos, Chairestrate*”

²⁹⁸ A.g.e., 150.

²⁹⁹ A.g.e., 151.

³⁰⁰ A.g.e., 138.

³⁰¹ A.g.e., 138.

³⁰² A.g.e., 139.

³⁰³ A.g.e., 140.

³⁰⁴ A.g.e., 141

³⁰⁵ A.g.e., 147.

³⁰⁶ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 148.

³⁰⁷ A.g.e., 140.

³⁰⁸ A.g.e., 141.

adlarının bulunduğu yazıta sahiptir, oturan kadın figürü ile ayakta duran erkek figürü el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir. 172 no.lu lekythos üzerinde oturan kadın figürü ile iki ayakta duran kadın figürü bulunmaktadır. 173 no.lu lekythos, “*Ariston ve Aristokleia*” adlarının bulunduğu yazıta sahiptir ve ayakta duran erkek figürü Ariston ile oturan kadın figürü Aristokleia el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir. Başka bir ayakta duran kadın figürü de betimleme içerisinde yer almaktadır.³⁰⁹ 174 no.lu lekythos üzerinde oturan kadın ile ayakta duran erkek figürü el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir. Ayrıca bir başka ayakta duran erkek figürü de bulunmaktadır.³¹⁰ 184 no.lu lekythos üzerinde oturan erkek figürü ile ayakta duran erkek figürü el sıkışmaktadır.³¹¹ 185 no.lu lekythos “*Phaidron*” adı bulunan bir yazıta sahiptir, oturan erkek figürü ile ayakta duran Phaidron el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir. Oturan figürün arka tarafında bir başka ayakta duran erkek figürü betimlenmiştir. 186 no.lu lekythos “*Phaidronides*” adı bulunan bir yazıta sahiptir, oturan erkek figürü ile ayakta duran Phaidronides el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir. Oturan figürün arka tarafında ayakta duran bir kadın figürü bulunmaktadır.³¹²

3.3.4.3. Steller

Klasik Dönem’de mezar işaretleme yöntemi olarak kullanılan steller çeşitlilik göstermektedirler; düz, kabartma panelli, alınlıklı, akanthuslu, rozetli, figürlü ve çoğu zaman bunların çeşitli kombinasyonlarından türetilen nasikoslu stellerdir.³¹³ Bunların yanı sıra phallos biçimli mezar stelleri de kullanılmıştır.

Klasik Dönem phallos biçimli mezar stellerinin örnekleri, Korinth’in Klasik Dönem nekropolisinden bilinmektedir. Burada ele geçirilen örnekler, basit bir blok ve silindir şeklinde yapılmış phallos stellerdir (Res. 116).³¹⁴

Atina Agorası’nda Klasik Dönem’e tarihlenen pek çok stel açığa çıkarılmıştır. Atina Agorası’nda yer alan steller dönemlerine göre gruplar halinde incelenmektedirler. İlk grupta MÖ 5. yüzyılın dördüncü çeyreğine tarihlenen 150 no.lu stel (Res. 117), MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen 4 ve 141 no.lu steller (Res. 118), ikinci grupta MÖ

³⁰⁹ A.g.e., 142.

³¹⁰ A.g.e., 143.

³¹¹ A.g.e., 148.

³¹² A.g.e., 149.

³¹³ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 19.

³¹⁴ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 244.

4. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen 6, 8, 152 ve 153 no.lu steller (Res. 119), üçüncü grupta ise MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen 156, 157, 160 ve 161 no.lu steller yer almaktadır (Res. 120).

İlk grupta yer alan 150 no.lu boyalı palmetli stelde Euethides'e ait olduğunu belirten bir yazıt vardır (Res. 117).³¹⁵ 4 no.lu nasikoslu mezar steli üzerinde, oturan kadın figürü ile elinde bebek tutarak ayakta duran kadın figürü betimlenmiştir.³¹⁶ 141 no.lu düz tepeli nasikoslu stel üzerinde bulunan yazıtta “*Leandro ve Mnesistrate*” adları yer almaktadır. Stel üzerinde ayakta duran ve oturan erkek figürleri betimlenmiştir (Res. 118).³¹⁷

İkinci gruptan yer alan 6 no.lu kabartmalı stel üzerinde, oturan bir kadın figürü ile ayakta duran genç erkek figürü el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir.³¹⁸ 8 no.lu *Titthe*'ye ait olduğu düşünülen alınlıklı stel üzerinde, oturan kadın figürü ile ayakta duran bir başka kadın figürü el sıkışır vaziyette betimlenmişlerdir.³¹⁹ 152 no.lu *Kallikles'in kızı Kalippe*'ye ait olduğu üzerindeki yazıtta yer alan rozetli stel üzerinde, akanthus ve palmet anthemion yer almaktadır. 153 no.lu stel üzerindeki yazıtta “*Philippos, Thalippos ve Thaliarchos*” adları yer almaktadır ve bu rozetli stel üzerinde, akanthus ve palmet anthemion yer alır (Res. 119).³²⁰

Üçüncü grupta yer alan 156 no.lu stelde “*Alopeke'nin halkı Kesikles'in kızı, Thorikos'un halkı Eythymachos'un karısı*” yazıtının yanı sıra, akanthus ve palmet anthemion yer almaktadır.³²¹ 157 no.lu “*Halai halkı Nikion'un kızı, Kleainete*” bilgisinin bulunduğu yazıtta sahip rozetli stel üzerinde, akanthus ve palmet anthemion yer almaktadır. 160 no.lu akanthuslu ve palmetli stel, “*Oe halkından Aristion'un oğlu Menestratides*” ait olduğu bilgisini veren yazıtta sahiptir. 161 no.lu “*Apollodoros ve Philesia*” adlarının bulunduğu yazıtta sahip stel de, akanthus ve palmetlidir (Res. 120).³²²

³¹⁵ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 132.

³¹⁶ A.g.e., 76.

³¹⁷ A.g.e., 129.

³¹⁸ A.g.e., 77.

³¹⁹ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 77.

³²⁰ A.g.e., 133.

³²¹ A.g.e., 134.

³²² A.g.e., 136.

Klasik Dönem stelleri detaylı olarak incelendiğinde, kabartma figürler üzerinde iş kollarına göre detaylı bilgiler verildiği görülmektedir. Steller üzerinde atlet, süvari, lir çalgıcısı ve hizmetçi figürleri bu dönemde steller üzerinde iş kollarının betimlendiği tasvirlerle örnektir. Prothesis sahnelerinde yer alan figürler de bu tip stellere örnektir (Res. 121 - 124).³²³ Aigina'dan gelen Kedi Steli'ndeki tasvirde, stelin en üst tepesine kedi figürü yerleştirilmesi ve stelin üst silmesinde süslemeler yapılması gibi özellikler, yapılış biçimi bakımından diğer stellere göre farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkar (Res. 124).

Steller üzerinde yaş belirten örnekler arasında Paros'tan genç kız betimlemesi (Res. 125) ve oturan ağırbaşlı kadın figürü sayılmaktadırlar (Res. 126).³²⁴ Klasik Dönem en erken örneklerinden biri olan Eupheros'un stelinde genç erkek strigilis tutmaktadır (Res. 127). Eupheros steli de yaş bildiren stel örnekleri arasında sayılmaktadır.³²⁵

Klasik Dönem stellerinde, Arkaik Dönem stellerinin bazı özellikleri devam etmektedir.³²⁶ Mnesogora'ya ait olduğu düşünülen stel (Res. 128) geniş bir formda yapılmış olup, üst kısmında geniş bir pervaz içerisinde uzun bir yazıt yer almaktadır. Amphrate ve Hegeso'nun geniş formda yapılmış steli (Res. 129) detaylı olarak işlenmiş alınlıklara ve figürlerin oturur ya da ayakta durur vaziyette bulunduğu kapı girişlerine benzer betimlemelere sahiptir.³²⁷

Krito ve Timarista'nın, Rhodos'tan gelen steli (Res. 130) konu ve şekil bakımından Attika örneklerine benzerlik göstermektedir.³²⁸

3.3.4.4. Herme Formlu Steller

Antandros nekropolisinde 320 no.lu mezar yapısında açığa çıkarılmıştır. Ayrıca iki amphora mezar, kremasyon mezar ve urneden oluşan mezar grubunu işaretlemek amacı ile tuf taşıdan yapılmış Herme formlu mezar steli kullanılmıştır. Klasik Dönem Herme formlu mezar stelleri tuf taşı ve ağırlıklı olarak mermerden yapılmıştır. Ayrıca

³²³ Boardman, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, 68.

³²⁴ A.g.e., 68.

³²⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 130.

³²⁶ Boardman, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, 184.

³²⁷ A.g.e., 184.

³²⁸ A.g.e., 185.

müze kurtarma kazılarında taş lahit mezarın üzerinde bulunan iki adet Herme formlu stel, bu tip mezar işaretleri örneklerinin Klasik Dönem’de kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir (Res. 131).³²⁹

3.3.4.5. Küp ve Prizma Şekilli Bloklar

Batı Anadolu kıyısında yer alan Assos Antik Kenti’nde B VIII açmasında yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkarılan lahit üzerinde in situ durumda, ölen bireyin adının yazılı olduğu küp biçimli isim bloğu Klasik Dönem’de kullanılan bu tip işaretleme yöntemlerine örnektir (Res. 132)³³⁰

3.3.4.6. Sütunlar

Klasik Dönem’de kullanılan diğer bir işaretleme yöntemi ise mezar stelleri yerine kullanılan sütunlardır. Bu döneme ait güzel bir örnek Küçük Asya’dan ele geçen, tek parçadan yontulmuş, üst kısmında oturur vaziyette aslan heykeli taşıyan bir İyon sütunudur (Res. 55).³³¹ MÖ 5. yüzyıla tarihlenen ve Korfu’dan gelen Xenvares’in mezar işareti olduğu düşünülen dorik bir sütunun abaküsü üzerindeki yazıt, sütunun ölü gömme gelenekleri içerisindeki görevini tanımlamaktadır (Res. 57).³³² Troezen’deki MÖ 5. yüzyıla tarihlenen ve Damotimus’un olduğu düşünülen sekizgen sütun, üzerinde yer alan dört satırlı epik dize ile ölen kişinin övgüsünü taşımaktadır (Res. 56).³³³ Sütunun, bir zamanlar cenaze oyunlarından kazandığı üçayaklı kazanı taşıdığı bilinmektedir.³³⁴

3.3.4.7. Tümülüsler

Klasik Dönem’de kullanılan bir diğer işaretleme yöntemi olarak kabul edilen mezar tipi ise tümüslerdir. Bu dönemde kullanılan yuvarlak toprak tümülüsler Arkaik Dönem örneklerine benzer olarak yapılmışlardır. Genel olarak büyük boyutlu yapılmışlardır ve birden fazla mezarı içinde barındırırken, bazı durumlarda sadece tek

³²⁹ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 296.

³³⁰ A.g.t., 272.

³³¹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 240.

³³² McGowan, “Tomb Marker and Turning Post: Funerary Columns in the Archaic Period”, 616; Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 240.

³³³ A.g.e., 616.

³³⁴ A.g.e., 628.

bir mezar barındıracak boyutlara sahiplerdir.³³⁵ Troas Bölgesi'nde hangi kente ait olduğu bilinmeyen Çingenetepe Tümülüsü, Çanakkale ilinin Çan ilçesi sınırları içerisinde bulunan Antikulaç Köyü'nün 2 km doğusunda yer almaktadır. Tümülüsün mezar odasının yaklaşık 3.70 m çapında yuvarlak bir plana sahip olması sebebiyle, yapının kubbeli bir üst yapıya sahip olabileceği düşünülmektedir. Mezar odasının duvarları ve tavan yapımında kullanılan taşlar tuf ve andezittir (Res. 133).³³⁶

Arkaik Dönem'de yaygın olarak görülen dikdörtgen planlı tümülüsler, Klasik Dönem'de de kullanılmaya devam edilmiştir. Ancak MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru bu mezar türünün daha büyük boyutlu olan tipleri ortaya çıkmaya başlamıştır.³³⁷

3.3.4.8. Peribolos Mezar Alanları

Klasik Dönem'de peribolos mezarların bilinen en iyi örnekleri Attika'da Aziz John Rente'de bulunan, 16 m genişliğinde içerisinde çeşitli lahit mezarların yer aldığı peribolos mezar alanıdır. MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (Res. 64).³³⁸ Bir diğer örnek ise Keramikos'ta, savaşta ölen Dexileos'un mezarıdır. Attika Bölgesi'nde bulunan çoğu peribolos mezarların planı kabaca dikdörtgendir. Ancak Dexileos'un mezarının çeyrek şeklinin, muhtemelen iki yolun birleştiği yerde bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Res. 134).³³⁹

Klasik Dönem'de, Batı Anadolu kıyısında mezarlar etrafında yapılan istinat duvarlar da mezar işaretlemeye yönelik bir yöntem olduğu düşünülen peribolos mezarlar başlığı altında sunmayı uygun görüyorum. Antandros nekropolünde MÖ 5. yüzyıla tarihlenen lahitlerin etrafında orta boy şekilsiz taşlardan örülmüş istinat duvarlar bulunmaktadır. Bu duvarların dış yüzeylerinin sıvalı olması ve toprak altında kalan lahdin kapak seviyesinin üstünde yer alması, bu duvarların mezarın konumunu işaretlemek amacı ile bu düzenleme ile yapıldıklarını düşündürmektedir. Bu durum net olarak 260 no.lu lahit mezarda görülmektedir. Lahit mezarın istinat duvarı, kapağın alt hizasından itibaren yaklaşık 0.55 m. yükselmektedir ve dış yüzeyler beyaz kireç ile

³³⁵ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 105.

³³⁶ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 299.

³³⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 107 – 108.

³³⁸ A.g.e., 107.

³³⁹ A.g.e., 108.

sıvanmış olup, bu sıva mezar alanının o günkü yürüme düzlemi hakkında da ayrıca bilgi vermektedir (Res. 135).³⁴⁰

3.3.4.9. Anıt Mezarlar ve Heroonlar

Bu dönemde görülen bir diğer işaretleme yöntemi ise anıtsal mezarlardır. İyonya Bölgesi'nde bulunan Ephesos Antik Kenti anıtsal mezar yapılarına sahiptir. Bunlardan ilki, 1 no.lu parselin kuzeydoğu bölümünde yer alan 5.30 m x 5.10 m ölçülerinde, kare planlıdır. 1 no.lu parselde bulunan mezar anıtı detaylı olarak incelendiğinde, yapının sadece temelini oluşturan taş sırası ile ikinci sırasını oluşturan bloklardan başka üst yapısına dair herhangi bir bilgi bulunamamaktadır (Res. 136).³⁴¹

İkinci örnek ise, Belevi Mezar Anıtı'dır. Ephesos Antik Kenti'nin 12 km kuzeydoğusunda, Tire yolu üzerinde yer almaktadır. Bu anıt, ana kayanın yontulması ile elde edilmiş 12 m yüksekliğinde, her bir tarafı 30 m uzunluğunda olan kübik bir podyuma sahiptir. Tire yoluna bakan kuzey yüzünde ise sahte bir kapı bulunmaktadır. Mezar odası podyumun yamaca bakan güney kısmında, ana kayaya oyulmuştur. Üç basamaklı podyum ise, lesbos yapraklarıyla süslü bir silme ile başlayarak, dorik metop ve triglif ile sonlanmaktadır. Podyum üzerinde kare planlı cellanın etrafında, sekiz adet Korinth sütunu bulunan bir *peristyl*³⁴² bulunmaktadır. Anıtın üst kısmı, İyon tarzında arşitrav ve onun üzerinde piramidal formlu bir çatı ile sonlanmaktadır. Yapının tavan bölümlerinde ise, cenaze oyunları ve Kentaurmakhia tasvirleri yer almaktadır ve çatı kenarlarında aslan – griffon ve vazolardan oluşan heykeltıraşlık eserleri ile at heykelleri yer almaktadır (Res. 137, 138).³⁴³

Karia Bölgesi'nde yer alan Alinda Antik Kenti'nin kuzey nekropolisi, anıtsal niteliğe sahip mezarları bakımından önem taşımaktadır. Anıtsal nitelikli mezarlardan ilki bölge taşlarından yapılan dikdörtgen blok taşlarla, üçlü sıra halinde yükselen bir podyum üzerinde yer almaktadır. Bu tip mezarlar lahit biçiminde odaya sahiplerdir ve mezar odasının üst kısmında akrotere benzer çıkıntılar görülmektedir. Mezarın çatısının piramidal yapılı mezar örnekleri gibi olduğu düşünülmektedir ve bu yapının heroon

³⁴⁰ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 282.

³⁴¹ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 317.

³⁴² Antik bir yapının içinde ya da bir avlunun etrafında bulunan sütun dizisidir (Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*,140).

³⁴³ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 326.

olabileceği düşünülmektedir (Res. 139, 140).³⁴⁴ İkinci örnek ise, iki katlı yapısı ve düz çatıya sahip olması nedeni ile diğer mezarlardan ayrılmaktadır. Kare planlıdır ve batı tarafında dromos benzeri uzun ve dar yolla mezara ulaşılmaktadır. Birinci ve ikinci katlarında ikişer tane olmak üzere dört mezar teknesi bulunmaktadır (Res. 141).³⁴⁵ Kuzey nekropolünde yer alan son anıtsal mezar ise tek odalı ve semerdam çatılı bir yapı görünümündedir. Kuzey ve kuzeybatı taraflarında, iki basamak ile yükselen bir platform ve mezar içerisinde kabartma olarak yapılmış İyon tarzında sütun bulunmaktadır (Res. 142).³⁴⁶

Karia Bölgesi'nde Halikarnassos'da dünyanın 7 harikasından biri olarak bilinen Mausoleion bu dönemin anıtsal mezar özelliklerine sahip en güzel örneklerinden biridir (Res. 143). MÖ 350 yılında Mausolos için karısı Artemisia tarafından yaptırılmıştır. Dönemin önemli heykeltıraşlarının görev aldığı bu eserde, doğuda Skopas, kuzeyde Bryaxis, güneyde Timotheus ve batıda Leokhares çalışmışlardır. Mimarı Pytheos'tur. Plinius'a göre Mausoleion dikdörtgen planlı, dört bölümden oluşmaktadır. Yüksek bir kaide üzerinde kısa kenarlarında 9, uzun kenarlarında 11 adet olmak üzere toplamda 36 sütunlu bir pterondur. Üst kısmı basamaklı bir piramit şeklinde olan yapının en üstünde bir *quadriga*³⁴⁷ üzerinde Artemisia ve Mausolos'un heykelleri bulunmaktaydı. Mezar anıtının tam yüksekliği 42 m'yi bulmaktadır. Mezar odasına ana kaya içerisinde geniş bir merdiven ile giriş sağlanmaktadır ve giriş kısmında iki adet mermer kapı yer almaktadır. Antik dönemin önemli mimarı Vitruvius bu anıtsal mezarın yapımı sırasında kraliçe Artemisia'nın öldüğünü fakat mezarın yapımında görevli olan sanatkarların kendi ünleri ve şerefleri için mezarın yapımını tamamladıklarını bildirmektedir. Yaşanan bir deprem sonrasında anıtın çökmesinin ardından, 1857 yılında kalan eserler British Museum'a götürülmüştür, bugün sadece temelleri görülmektedir (Res. 144). Mezar üzerinde betimlenen sahnelerde Amazonlar ile Yunanlılar arasındaki mücadeleyi anlatan frizler, insan ve hayvan heykelleri, ayrıca

³⁴⁴ Vecihi Özkaya ve Oya San, "Alinda Nekropolü I", *17.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, (1999): 266.

³⁴⁵ Özkaya ve San, "Alinda Nekropolü I", 268.

³⁴⁶ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 81.

³⁴⁷ Dört atın çektiği araba. (A.g.t., 81).

en üst kısımda yer alan araba grubundaki at heykeli ve tekerlekler British Museum'da sergilenen eserler arasındadır(Res. 145 - 149).³⁴⁸

Likya Bölgesi'nde yer alan Ksanthos Antik Kenti'nde MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Nereidler Anıtı, bu dönemin anıtsal mezarlarına dair bir diğer örnektir. Anıt, Ksanthos nekropolisinin yaklaşık 200 m batısında, kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır (Res. 150).³⁴⁹ Bir podyum üzerinde, Yunan tapınağı biçiminde yapıya sahip olması ile Anadolu'da ilktir. Anıtın sahip olduğu boyut ve kabartmalardan hareketle mezarın önemli bir kişi için yapılmış olabileceği düşünülmektedir. 1838 yılında Ksanthos Antik Kenti'ni keşfeden Charles Fellow tarafından Londra British Museum'a götürülmüştür. Taban ölçüleri 10 x 6,9 m, yüksekliği ise 10 m olan mezar, alt kısmı kireçtaşıdan üst kısmı ise mermer bloklardan oluşan bir podyum üzerinde yer almaktadır. Anıtın podyum kısmının en üst iki blok sırası, dört tarafta frizler ile çevrelenmiştir. İyon düzeninde *peripteral tetrastylos*³⁵⁰ biçimindedir.³⁵¹ Kısa kenarları olan doğu ve batı cephelerinde 4, uzun kenarları olan kuzey ve güney cephelerinde 6 sütuna sahiptir (Res. 151, 152).³⁵² Sütunlar arasında yer alan Nereid heykellerinden ismini almaktadır. Sütunlar ayrıca yapının üçüncü bandını içeren arşitravı taşımaktadırlar. Batı alınlığında atlılar ve piyadeler arasında şematik bir mücadele sahnesi betimlenirken, doğu alınlığında hanedan çifti katılımcılar arasında oturur vaziyette betimlenmişlerdir (Res. 153).³⁵³ Çatının dört köşesinde Yunan mitlerindeki karakterlerden oluşan akroterler bulunmaktadır (Res. 154).³⁵⁴

Doğu Likya Bölgesi'nde yer alan Limyra Antik Kenti'ndeki Perikle Heroonu MÖ 370 ve 360 yılları arasına tarihlenmektedir. Perikle Heroonu anıtsal mezarlara bir diğer örnektir. Yapı 1966 yılında deniz seviyesinden 218 m yükseklikteki, kayalık teraslı bir tepede keşfedilmiştir (Res. 155).³⁵⁵ Yüksek bir podyum üzerinde yer alan Karyatidli Yunan tapınağı biçiminde yapılmıştır. Heroonun konumu ve cella duvarları üzerinde betimlenen kabartmaları nedeni ile Likya birliğini oluşturmak isteyen Perikle

³⁴⁸ A.g.t., 132-135.

³⁴⁹ Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 66.

³⁵⁰ Peripteros: çepeçevre tek sıra sütun dizisine sahip tapınak plan tipi.(Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*,173); Tetrastylos: ön cephesi dört sütunlu tapınak tipi.(A.g.e., 178).

³⁵¹ H. İbrahim Alpaslan, "Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi, MÖ6 – MÖ4. Yüzyıl", (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005): 38-39.

³⁵² Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 67.

³⁵³ A.g.e., 67.

³⁵⁴ Alpaslan, "Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi, MÖ6 – MÖ4. Yüzyıl", 38-39.

³⁵⁵ Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 68.

için yapıldığı düşünülmektedir. Genel tasarımı değerlendirildiğinde, temel boyutları Nereidler Anıtı ile benzerlikler göstermektedir. 10 x 7 m taban ölçüsüne sahiptir ve kayalardan kesilen blok taşlar kullanılmıştır. Likya Kralını kahraman olarak gösterme amacı ile Likya stilinde değil de Yunan tapınağı biçiminde yapılmıştır (Res. 156). Sütun yerine, dairesel kaidelere yerleştirilmiş dört karyatid, yapının doğu ve batı cephelerinde iyonik yapıyı desteklemektedirler (Res. 157).³⁵⁶ Podyum içerisinde yer alan mezar odasının her iki uzun duvarında, üçer bloktan oluşan kabartma frizler yer almaktadır. Frizler içerisinde betimlenen sahnelerde, figürler kaleden kente doğru ilerleyen başta savaş arabası içinde yer alan miğferli Likya Kralı'nın bulunduğu simgesel bir geçit alayı yer almaktadır (Res. 158). Yapının akroterlerinde ise, Yunan mitlerinden heykeller yer alırken, kuzeyde Perseus başını kestiği Medusa'dan hızla uzaklaşır vaziyette betimlenmiştir. Güneye bakan kısımda yer alan akroter kayıptır ve araştırmacılara göre burada betimlenen sahnede Bellerophon'un Amazonlara karşı mücadelesi yer almaktadır.³⁵⁷ Yapının güneyde denize ve limana bakan kesiminde ise, Bellerophon'un uğraşları betimleme konusu olarak seçilmiştir.³⁵⁸ Frizlerde yer alan ayna görüntüsü etkisi, Akhamenid yapıların giriş yollarında bulunan frizlerle benzerlik göstermesinden dolayı yapıyı inşa eden mimarın, muhtemelen Pers mimarisi tasarımlarının katı simetrisine aşına olan bir Likyalı olduğu düşünülmektedir.³⁵⁹

3.3.4.10. Sunak Mezarlar

Batı Anadolu kıyısında bulunan yerleşimlerde kullanılan ve mezar işaretleme amacı taşıyan diğer bir mezar türü ise sunak mezarlardır. Antandros Antik Kenti'nde Klasik Dönem'e tarihli olarak, sunaklarla ilişkilendirilebileceği önerilen ve bünyelerinde birer taş lahit içeren iki örnek bulunmaktadır. İlk örnek olan 2 no.lu taş lahit mezar, nekropolisin içinden geçen yolun kuzey kısmında bulunmaktadır. Lahit çevresinde 3.00 x 2.80 m ölçülerinde kareye benzer şekilde bir podyum bulunmaktadır. İç yüzeylerinde herhangi bir işlem bulunmayan, dış yüzeylerinde ise titiz bir işçilikle düzeltilmiş birbirine kenetlenen blok taşlardan yapılmıştır. 49 no.lu lahit mezar da, 2 no.lu lahit mezarda olduğu gibi kareye yakın 3.10 m x 3.17 m ölçülerinde bir podyum

³⁵⁶ Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 69.

³⁵⁷ A.g.e., 70.

³⁵⁸ Alpaslan, "Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi, MÖ6 – MÖ4. Yüzyıl", 40 – 41.

³⁵⁹ Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 70.

bulunmaktadır. Podyumun sadece ilk ve ikinci sırasının güney kısmı korunmuş olup, bloklar kurşun kenetlerle birbirine bağlanmıştır. Bu iki lahit mezar MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmişlerdir. Blokların iç yüzeylerinin işlenmemiş olması, bir üst yapının da var olduğuna işaret olarak sayılmaktadır. Söz konusu üst yapılar için iki öneri getirilmiştir. Bu önerilerin ilki; by yapıların beyaz zeminli lekythoslar üzerinde sıklıkla gördüğümüz piramidal biçimli, basamaklı mezar yapıları ile benzerlik gösterebilecekleri yönündedir. Üst yapılar hakkındaki diğer öneri ise, üst yapının at nalı planlı yapılmış olabileceğidir. Her iki lahdin de podyum içinde kuzey duvarına dayanması, bu duvarların dik bir şekilde yükselmesi ve basamak kısmının güney kısmında bulunması durumu, Hellenistik Dönem’de yaygın olarak kullanılan basamaklı girişe sahip at nalı sunak mezarların, Klasik Dönem mezarlarında da kullanılmış olabileceğini düşündürür niteliktedir (Res. 159).³⁶⁰ Bu tip mezar yapılarına, ikinci öneriyi destekler nitelikte bir başka mezar örneği ise Ainos Taşaltı Nekropolisinde karşımıza çıkar. Bu nekropolisteki örnek, 2 no.lu açma içerisinde açığa çıkarılan, dört basamaklı bir kaide üzerinde, açık kısmı doğuya bakan at nalı ya da U planlı bir sunak mezardır (Res. 160).³⁶¹

3.3.4.11. Oda Mezarlar

Karia Bölgesi’nde özellikle MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan oda mezarlar, Lydia tümülüslerine benzer olarak dromoslu oda mezarlar şeklinde inşa edilmişlerdir. Börükçü Nekropolünde bir adet çukur içerisinde dromoslu oda mezar açığa çıkarılmıştır (Res. 161).³⁶² Ayrıca Labranda Antik Kenti’nde, Zeus Labraundos Tapınağı’nın bulunduğu alandan 30 m. yukarıda küçük bir teras üzerinde oda mezarlar bulunmaktadır. Bu oda mezarlar dromos ve iki mezar odası olmak üzere üç bölümden oluşmaktadırlar. İç ve dış duvarları ince işçiliğe sahip kesme taşlardan örülerek yapılmıştır. Oda mezarlar, büyük levhalardan yapılmış, bir platform üzerinde yer almaktadırlar (Res. 162, 163).³⁶³

Karia Bölgesi’nde Alinda Antik Kenti’nde yer alan bir diğer oda mezar ise, ana kayaya işlenmiş dar bir dromosa ve giriş kısmında ince işçiliğe sahiptir. Bu nedenle bu

³⁶⁰ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 280.

³⁶¹ A.g.t., 282.

³⁶² Metin Aydın, “Börükçü Nekropolü Klasik Dönem Mezar Tipolojisi ve Ölü Gömme Gelenekleri”, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018): 96 – 97.

³⁶³ Karaöz Arıhan, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, 83 – 84.

mezarın, büyük olasılıkla soylular için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Res. 164).³⁶⁴

3.3.4.12. Kaya Mezarlar

İdyma Antik Kenti nekropolünde MÖ 4. yüzyıla tarihlenen kayaların oyulması ile yapılmış tapınak cepheli kaya mezarlar bulunmaktadır. Mezarların boyutları, mezar sahiplerinin önemli kişiler olduğu hakkında bilgi vermektedir. Bu tip mezarların benzerleri Kaunos Antik Kenti'nde de yer almaktadır. Ayrıca Likya Bölgesi'nde de yoğun olarak görülmesinden dolayı bu mezarlar Likya Tipi mezarlar olarak da adlandırılmaktadırlar (Res. 165).³⁶⁵

Kaunos Antik Kenti'nde yer alan kaya mezar tipleri ise toplamda 167 tane olup, genel olarak sadece bir birey için değil aile mezarı olarak inşa edilmişlerdir. Cephe kısımları *templum in antis*³⁶⁶ bazıları ise nadir olarak *prostylos*³⁶⁷ görünümlüdür. Üçgen alınlıklı bir cepheye sahiplerdir. Bazı mezarlar tam olarak tapınak mimarisini yansıtmaktadırlar. Genel olarak hepsi İyon tarzında yapılmıştır, sadece biri Dor tarzında yapılmıştır. Boyutları ile dikkat çeken bu mezarların büyük ihtimalle İskender'in Karia kentlerini istilası nedeni ile yarım kalmış olabilecekleri düşünülmektedir (Res. 166 - 167).³⁶⁸ Yine bu bölge içerisinde yer alan niş mezarlar da, kayaya açılmış oyuklar şeklinde, sadece bir urnenin sığabileceği genişlikteki deliklerdir. Urnelerin yerleştirilmesi sonrasında, delikler plaka taşlarla kapatılmışlardır (Res. 168)³⁶⁹.

Mylasa Antik Kenti'nde, tapınak cepheli mezar yapısı ile dikkat çeken Berberini Mezarı, her iki yanında Dor düzeninde yivsiz kesik sütunlu ve iki odadan oluşan mezar yapısına sahiptir (Res. 169).³⁷⁰

Myra Antik Kenti'nde, akropolisin dikey yamaçlarında yer alan nekropolisde yoğun olarak kaya mezarlar açığa çıkarılmıştır. Güneybatıda yer alan nekropol, deniz nekropolü olarak adlandırılmaktadır. Doğu da yer alan nekropol ise nehir nekropolü olarak adlandırılmaktadır. Bu etkili mezarların büyük çoğunluğu Likya tipinde yerel

³⁶⁴ Özkaya ve San, "Alinda Nekropolü F", 268.

³⁶⁵ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 156 – 157.

³⁶⁶ Giriş kısmında iki sütun bulunan tapınak planı. (A.g.t., 161).

³⁶⁷ Giriş kısmında dört sütun bulunan tapınak planı. (A.g.t.,161).

³⁶⁸ A.g.t., 161 – 162.

³⁶⁹ A.g.t., 163.

³⁷⁰ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 198.

ahşap yapıların taklidi niteliğindedir. Nehir nekropolünde yer alan az sayıdaki Yunan tipine en dikkat çekici örnek 69 no.lu mezardır (Res. 170). Alçak bir zemin üzerinde yer alan cephe, yaklaşık 2,5 m derinliğine kadar çevreleyen kayalardan tamamen bağımsız olarak, yaklaşık 4 – 6 m. yüksekliğinde inşa edilmiştir. Giriş kısmında, 3 adet yivsiz İyon sütunları sıra dışıdır. Mezar, prostylos tapınakları andırır şekilde inşa edilmiştir. Giriş kapısının yanında iki adet dört köşeli sütun ile iki adet birbirine bağlı İyon tarzı sütun yer almaktadır. Dört köşeli sütunların her biri, dış tarafa doğru üzerinde merkeze yerleştirilmiş büyük bir aslan başını desteklemektedirler. Bu iki tip sütun arasında alçak kabartma şekilde oyulmuş iki bitki tanrıçası yer almaktadır (Res. 171).³⁷¹ Girişin sol tarafında kalan kısımda ise, diğer tarafa yerleştirilen sütunların aksine sütun tipleri arasında bir adet tanrıça yerleştirilerek asimetrik bir tasarım meydana getirilmiştir. Aslanlar genellikle bu mezarda da olduğu gibi, mezarların koruyucusu ve bekçisi olarak betimlenmektedirler. Bitkilerle betimlenen tanrıça ise muhtemelen Artemis'in temsilidir. Çünkü Artemis, bitkilerin ve hayvanların koruyucusu olduğu kadar ölümler diyarının da hükümdarlarından biridir.³⁷²

Latmos Herakleia Antik Kenti'nde bulunan nekropolis, geniş bir alana yayılmış olup, burada yaklaşık 2400 adet mezar yer almaktadır. Bu mezarlar içerisinde kayaya özenle oyulmuş dikdörtgen mezarlar, gösterişsiz bir şekilde yapılmışlardır. Nadiren semerdam biçimli ağır kapaklara sahiplerdir ve bazı mezar kapakları üzerinde küçük boyutlu iki levha ile basamak şeklinde giriş yapılarak, mezara basit anıtsal bir nitelik kazandırılmıştır. Bazı mezar kapakları üzerinde görülen dikdörtgen oyukların ölen kişinin adının yazılı olduğu stelin konulması amacı ile yapıldıkları düşünülmektedir. Mezarlarda bazen tekli ve ikili olarak, aile ya da grup mezar şeklinde gömü işlemi yapılmıştır (Res. 172).³⁷³

Myndos Antik Kenti'nde 2004 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda, Kızılburun olarak adlandırılan bir yamaçta daha önceden açıldığı düşünülen 151 x 160 m ölçülerine sahip ve cephe kısmı ana kaya düzelterek yapılmış, içerisinde 3 adet mezar teknesi bulunan kaya mezar saptanmıştır (Res. 173).³⁷⁴ Ayrıca yerleşim yerini

³⁷¹ Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 98.

³⁷² A.g.e., 99.

³⁷³ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 186 – 188.

³⁷⁴ Mustafa Şahin, "Myndos 2004 Yılı Yüzey Araştırması", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, (2005): 176.

çevreleyen sur duvarlarının kuzey batı kısmında yer alan tatil köyü içerisinde de kayaya oyulmuş, iki bireye ait bir mezar yapısı da saptanmıştır (Res. 174).³⁷⁵

Mezar anıtlarını sadece bir mezar yapısı olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Çünkü anıtsal mezarlar, siyasal olarak gücün simgesi niteliğindedirler.³⁷⁶

3.3.4.13. Kenotaflar

Klasik Dönem’de kullanılan bir diğer mezar tipi kenotaf yani sembolik mezarlardır. Kenotaflar, sembolik amaçlı yapılan, içlerinde herhangi bir bireye ait kemik kalıntıları içermeyen boş mezarlardır.³⁷⁷

Makedon Kralı Philipos’un MÖ 338’de Boeotia Bölgesi’nde yapılan Khaeronea Savaşı’ndan sonra, kayıplar için yaptırdığı, üzerinde büyük bir aslan heykeli bulunduran, dikdörtgen şekilli mezar anıtı, Klasik Dönem’de kullanılan kenotaf mezarlara dair güzel bir örnektir (Res. 175).³⁷⁸

Ampheopolis’teki ünlü aslan anıtının, İskender’in seçkin arkadaşı olan bir general için yapılan kenotaf mezar olduğu düşünülmektedir (Res. 176).³⁷⁹

Batı Anadolu kıyısında da kenotaf mezarlar bulunmaktadır. Bunlara dair, üzerlerinde ne tür mezar işareti kullanıldığı bilinmemekle birlikte, iki örnek vermek mümkündür; Antandros nekropolünde, Klasik Dönem’de kullanılmaya başlanan kenotaf mezarlara örnek olarak 56 no.lu mezardır. İçerisinde taş ve toprak dışında herhangi bir kemik kalıntısına ulaşılmamasından dolayı, bu mezarın kenotaf mezar olabileceği düşünülmektedir.³⁸⁰

Karia Bölgesi’ndeki Börükçü mevkiinde, doğu yamaçta yapılan kazılar sonucunda 04BM15 (Res. 177) ve 04BM16 (Res. 178) nolu mezarların içerisinde

³⁷⁵ A.g.e., 176.

³⁷⁶ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 327 – 328.

³⁷⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 100.

³⁷⁸ A.g.e., 248.

³⁷⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 258.

³⁸⁰ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 291.

herhangi bir kemik kalıntısı ve mezar hediyesine rastlanılmamasından dolayı bu mezarların da yüksek ihtimalle kenotaf mezarlar olduğu düşünülmektedir.³⁸¹

3.3.4.14. Toprak Üzerinde Yer Alan Lahit Mezarlar

Likya Bölgesi mezar sanatında yer alan toprak üzerinde yer alan lahitlerin, Klasik Dönem’de yoğun olarak hemen hemen tüm tiplerine rastlamamız mümkündür. Bu dönemde karşılaşılan lahit tipleri; pilyeli, hyosorionlu lahit mezarlar ve mezar ev lahitlerdir.

Pilyeli lahit mezarlara örnek ise, Xanthos Antik Kenti’nde yer alan Merehi ya da Chimeara anıtı olarak adlandırılan, semerdam biçimli kapağa sahip kabartmalı lahit mezardır. Daha önceden iki ya da üç basamaklı bir kaide üzerinde oturtulmuş biçimde yapıldığı düşünülmektedir (Res. 179 - 180). Lahit teknesinin uzun yüzlerinin birinde Merehi’nin adının yer aldığı Likçe yazıt yer almaktadır. Lahit kapağının her iki uzun yüzünde dört atlı araba yani quadriga sahnesinde yer alan sürücü ile birer panterin Chimaera’ya karşı duruşları betimlenmektedir (Res. 181). MÖ 390 ve 385 yıllarına tarihlendirilmektedir.³⁸²

Hyosorionlu lahit mezarlar, yüksek hyosorionlu ve alçak bir kaideye benzer hyosorionlu lahit mezarlar olarak alt tiplere ayrılmış ve örneklendirilmiştir. Hyosorionlu lahit mezar tiplerinden biri olan yüksek hyosorionlu lahit mezarların en güzel örneklerinden biri Pajava Lahti’dir (Res. 182).³⁸³ Ksanthos Antik Kenti’nde bulunan Pajava Lahti, yerel kireçtaşı kullanılarak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Lahdin dört tarafı da kabartmalar ile bezenmiş semerdam çatılıdır. 7,85 m yüksekliğe ve 5,27 x 4,25 m genişliğe sahip olan mezar; temel, podyum, hyosorion, orta blok, tekne, kapak ve giriş bölümlerinden oluşmaktadır.³⁸⁴ Pajava lahdinin dikme mezarların devamı niteliğinde olduğu düşünülmektedir.³⁸⁵ Lahit üzerinde, ara blokta dört adet, kapakta dört adet, girişte iki adet olmak üzere on adet kabartma bulunmaktadır. Güney ve kuzey dar yüzünde, taçlandırma sahnesi, doğu uzun yüzünde,

³⁸¹ Ahmet A. Tırpan ve Bilal Söğüt, “Lagina ve Börükçü 2004 Yılı Çalışmaları”, *27.Kazi Sonuçları Toplantısı*, C.2, (2005): 259.

³⁸² Tırpan ve Söğüt, “Lagina ve Börükçü 2004 Yılı Çalışmaları”, 81.

³⁸³ Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, 175.

³⁸⁴ İsa Kızılgut, “Pavaya Lahti”, *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi Cedrus*, C. VI, (2018): 66 – 67.

³⁸⁵ A.g.m., 69.

savaş sahnesi, batı uzun yüzünde *audiens*³⁸⁶ sahnesi yer almaktadır.³⁸⁷ Kapak kısmında ise doğu yüzde, quadriga, sfenksler, oturan erkek figürü ile oturan kadın figürü, batı yüzünde quadriga, güney yüzünde ise sfenks, oturan kadın ve kapı tasviri bulunmaktadır (Res. 183, 184).³⁸⁸ Pajava Lahti, lahit teknesinin alt kısmında hyposorion yer alan anıtsal görünümüne sahip lahit mezarlara örnektir.³⁸⁹ Bu tip lahit mezarlara bir diğer örnek ise Antiphellos Antik Kenti'nde (Res.185) yer almaktadır. Alınlık kısımlarında kabartmalar yer alan semerdam biçimli kapağa sahip olan lahit mezar, yerel kireçtaşından üretilmiştir. Hyposorionu iki basamak üzerinde yer alırken, uzunluğu 300 m'dir. Öndeki dar yüzünde kapı bulunmaktadır (Res. 186). Deniz kısmına bakan yüzünde ise sekiz satırdan oluşan Likçe yazıt yer almaktadır (Res. 187). MÖ 390 ve 370 yılları arasında tarihlenmektedir.³⁹⁰

Hyposorionlu lahit mezarların alt tipi olan alçak kaideye benzeyen hyposorionlu lahit mezarlara örnek ise, Trysa 1 nolu lahit mezardır. Yerel kireçtaşından üretilmiştir. Alt kısımda, dikdörtgen taşlardan oluşan kaide üzerinde alçak olarak yapılmış, yan yüzlerinden birinde küçük bir girişi olan hyposorion yer almaktadır. Hyposorionun güney uzun yüzünde, mezar sahipleri olan Parnos'un oğulları Dereimis ile Aischylos adlarının bulunduğu yazıt yer almaktadır. Semerdam biçimli lahit kapağında aslan protomları şeklinde kaldırma çıkıntıları ve quadriga, ziyafet sahnesi kabartmaları bulunan bu mezar MÖ 380 – 370 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Res. 188 – 193).³⁹¹

Mezar ev lahitler ise, alt kısmında düz çatıya sahip mezar ev ile iki katlı bir görünüme sahiplerdir. Mezar ev lahitlerine örnek ise, Likya Bölgesi'ndeki Bayındır Limanında yer almaktadır. Yerel kireçtaşından yapılan mezar ev lahit, semerdam biçimli kapağa sahiptir (Res. 194, 195). Kayadan oyulmuş ve en alt basamağı kısmen toprak altında olan bir kaide üzerinde, ev taklidi bir yapıya sahiptir.³⁹² Mezar evin girişi ön kısımda yer almaktadır. Mezar evin üzerinde yer alan lahit teknesi orta kısımlarında

³⁸⁶ Audiens, kabul ya da huzura çıkış sahnesi (İsa Kızgut, "Pavaya Lahti", 80).

³⁸⁷ İsa Kızgut, "Pavaya Lahti", 69 – 70.

³⁸⁸ A.g.m., 84-85.

³⁸⁹ İdil, *Likya Lahitleri*, 11.

³⁹⁰ A.g.e., 26.

³⁹¹ İdil, *Likya Lahitleri*, 80.

³⁹² A.g.e., 31.

kabartma dekorasyonlu panellere sahiptir. Bu mezar MÖ 385 ve 370 yılları arasına tarihlenmektedir.³⁹³

Mezar ev lahit örneklerinden bir diğeri ise Kadyanda Antik Kenti'nde, modern kent Üzümlü ile akropolis arasındaki yamaçta yer alan Salas Anıtı olarak da adlandırılan 1 nolu mezar ev lahittir. Yerel kireç taşından üretilen mezar evin tamamı yapının alt kısmında yer alan üç basamaklı bir temel ile birlikte tek bir kaya bloğundan işlenerek yapılmıştır. Mezar evin arka kısmı toprak altında kalmış, ön yüzünde ise tek bir kabartma yer almaktadır. Her iki yan yüzde ise, frizler halinde iki adet kabartma yer almaktadır. Ön yüzde yer alan kurban sahnesinde, figürler üzerinde “*Salas*” yazıtı yer almaktadır (Res. 196).³⁹⁴ Yan yüzlerden güneyde olan kısımda, iki savaşçının yer aldığı düello sahnesi, birkaç figürden oluşan aşık oyunu ve kurban sahnesi yer almaktadır (Res. 197, 198). Kuzeyde ise, düello sahnesi ve ziyafet sahnesi yer almaktadır. Mezar ev lahit, düz çatı, kabartmalı hyposorionlu kaide, düz lahit teknesi ve semerdam biçimli lahit kapaktan oluşmaktadır. MÖ 400 yılına tarihlenmektedir.³⁹⁵

3.3.5. Hellenistik Dönem (MÖ 330 – 30)

Hellenistik Dönem'de, önceki dönemlerde olduğu gibi inhumasyon ve kremasyon tipte gömü işlemleri kullanılmış olsa da yaygın olarak inhumasyon tercih edilmiştir.³⁹⁶ Hellenistik Dönem mezar işaretlemelerinde genel olarak kullanılan yöntemler; steller, küp ve prizma şekilli bloklar, sütunlar, tümülüsler, peribolos mezar alanları, anıt mezarlar, sunak mezarlar, oda mezarlar, kaya mezarlar, kenotaflar ve toprak üzerinde yer alan lahitlerdir. Batı Anadolu kıyılarında Troas Bölgesi'nde Parion, Dardanos, Troya, Assos, Antandros Antik Kentleri'nde mezar işaretlemelerine ulaşılmaktadır. Mezar işaretlemelerine Aiolis Bölgesi'nde, Elaia, Kyme; İyonya Bölgesi'nde Phokaia, Erythrai, Notion, Miletos, Samos Antik Kent'lerinde ulaşılrken Karia Bölgesi'nde ise Alinda, Kaunos, Knidos, İasos, Börükçü Mevkii; Likya Bölgesi'nde Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezar işareti olarak kabul edilen mezar yapı ve tiplerine ulaşılmaktadır (Harita 25, 21, 22).

³⁹³ A.g.e., 32.

³⁹⁴ A.g.e., 38.

³⁹⁵ İdil, *Likya Lahitleri*, 39.

³⁹⁶ Karaöz Arıhan, “*Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri*”, 46.

MÖ 317 ve 316 yıllarında Phaleronlu Demetrios, sadece Atinalıların yaşamlarının pek çok yönlerine değil, aynı zamanda onların ölü gömme ritüellerine de sınırlamalar getiren bir yasa çıkarmıştır. Bu yasa sonucunda Hellenistik Dönem mezarları az miktarda çeşitlilik göstermektedir. Neredeyse tüm mezar yapıları sade ve oldukça mütevazı bir şekilde inşa edilmiştir.³⁹⁷ Klasik Dönem mezarları, kent kapılarının birçoğundan gelen yollarda bulunmaktadır (Harita 19). Kerameikos, Hellenistik Dönem’de de kullanılmaya devam edilmişti. Kerameikos’ta yer alan mezarlar, parseller halinde düzenlenerek, alanın uzanacağı yollar düzenli olarak hizalanmış ve taş duvarlar ile çevrelenmiştir. Önceki dönemlerde olduğu gibi parseller, yazıtlı sınır taşları ile işaretlenmiş ancak daha mütevazı işaretler kullanılmıştır. Mezarlıkların genel düzeni Demetrios’un yasalarından etkilenmemiştir, etkilenen kısım sadece mezarlıkların daha az görkemli yapılması için sınırlandırılan ölçekler ile ilgilidir.³⁹⁸ Hellenistik Dönem’de inhumasyon ve kremasyon işlemi yapılmaya devam edildi. Birincil kremasyonlar Klasik Dönem ile benzerlik gösterirken, ikincil kremasyonlarda sadece kül urneleri çeşitlilik göstermektedirler. Kül urneleri toprağa gömülmüş ya da kayaya oyulmuş çukurlara yerleştirilmişlerdir. Bazen de koruyucu taş dolgusu yapılmış ve üzerlerine büyük mezar işaretleri yerleştirilmiştir.³⁹⁹

3.3.5.1. Steller

Hellenistik Dönem’de kullanılan işaretleme yöntemlerinden ilki mezar stelleridir. Bu döneme tarihlenen mezar stellerinden ilk örneğimiz Phallos stelleridir. Thera’daki örnekler tam olarak phallos özellikleri taşımasa bile, konik bir forma ve topuz bir başlığa sahip olması nedeni ile phallos stellere örnek gösterilmektedir (Res. 199).⁴⁰⁰

Hellenistik Dönem’de kullanılan diğer tip mezar stellerine örnek ise, Atina Agorası envanterinden MÖ 4. yüzyılın dördüncü çeyreğine ait olan 36 no.lu mezar stelidir. 36 no.lu, akanthuslu mezar steli üzerinde oturan kadın figürü betimlenmiş olup,

³⁹⁷ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 162.

³⁹⁸ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 162 – 163.

³⁹⁹ A.g.e., 163.

⁴⁰⁰ A.g.e., 244.

üzerinde yer alan yazıtta stelin Niko adında birine ait olduğu bilgisi edinilmektedir (Res. 200).⁴⁰¹

Troya Antik Kenti'nde sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte Hellenistik Dönem'e ait pek çok mezar steli açığa çıkarılmıştır. Buradan ele geçen bir stel, uzun dikdörtgen bir forma ve üst bölümlerinde akroter bulunan üçgen bir alınlığa sahiptir. Stel üzerinde dikdörtgen şeklinde sınırlandırılmış bir alan içerisinde çocuk ve yetişkin olarak yapılan iki figürün alçak kabartma şeklinde betimlemeleri mevcuttur (Res. 50).⁴⁰²

Samos Antik Kenti'nde Hellenistik Dönem'e tarihlenen oda mezarların kabartmaları 150 adet olup, bu enine geniş dikdörtgen formlu kabartmalardaki betimlemelerde, dönemin sosyokültürel yapısı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. İnce şeritle sınırlandırılmış çerçeve içerisinde aile bireylerinin sayısı ve ailenin zenginliğini ifade eden ziyafet sahnesi betimlenmektedir. Kabartmalarda yer alan ziyafet sahneleri genellikle aile mezarlarında yaygın olarak kullanılan sahnelerden biridir. Kabartmaların kullanıldığı yerler hakkında kesin bilgilere sahip olmamıza rağmen, yanlarında bulunan dübel delikleri ve anathrosislerden yola çıkılarak, kabartmaların mezarların düzleştirilen ön cephelerine yerleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Kabartmalı mezar stellerinin de, stel altlıklarına veya kayaya oyulmuş deliklere yerleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir.⁴⁰³

3.3.5.2. Küp ve Prizma Şekilli Bloklar

Assos Antik Kenti'nde Hellenistik Dönem'de genel olarak mezar işaretleme amacı ile kullanılan isim blokları, birden fazla kişi için kullanılmış olmalarına rağmen blokların üzerine tek bir isim yazılmıştır. Bu durum, sadece aile isimlerinin kullanılmış olabileceği göstermektedir (Res. 53).⁴⁰⁴

Troas Bölgesi'nde yer alan Assos Antik Kenti'nde isim blokları kullanılarak işaretlenmiş mezar örneklerinin en belirgin olanları aile mezarlarıdır. Bu mezarlardan en dikkat çekenini ise, Larikhos ailesine ait olan toplamda 32 adet gömü bulunan mezardır.⁴⁰⁵ XXVII, XXVIII, XXIX no.lu mezar bölmeleri yol kenarında bulunmaktadır

⁴⁰¹ Burnett Grosman, *Funerary Sculpture*, 89.

⁴⁰² Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 379.

⁴⁰³ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 451.

⁴⁰⁴ A.g.t., 360.

⁴⁰⁵ A.g.t., 354.

ve aralarında en dikkat çekici olduğu düşünülerek incelenen mezar XXIX no.lu mezardır. Dikdörtgen formlu olup 15, 09 m x 8, 5 m ölçülerinde, ön duvarı alçak yapılmıştır. Diğer üç tarafı ise yüksek ve sağlam duvarlar olarak yapılmışlardır. Duvarların dışında, yapının iç kısmında üç kenarı dolaşan bir oturma sistemi yapılmıştır. İsim bloklarında yer alan, aile adı olduğu düşünülen Larikhos yazıtı nedeni ile bu mezar alanına bu isim verilmiştir (Res.201 - 203).⁴⁰⁶

3.3.5.3. Sütunlar

Phaleronlu Demetrios'un cenaze mevzuatı, Attika mezarlıklarında çok sayıda bulunan küçük sütun ve *kioniskos*ların⁴⁰⁷ sebebini bize göstermektedir (Res. 204). Kioniskos ince kare ya da dikdörtgen kaideye sahip silindirik mezar işaretleridir. Çoğu zaman kireçtaşı olan bu kaide üzerinde, karı - kocaya ait mezarları işaretlemek amacı ile bir çift sütun yerleştirilmektedir. Bu sütunlar hafifçe yukarı doğru incelebilmektedirler, kaide ve başlık arasındaki torus üzerinde zaman zaman korunmuş boya izleri bulunmaktadır. Alt kısmında ise bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtın altında, kabartma şeklinde yapılmış boyalı ya da işlenmiş kabartma bezemeler yer almaktadır. Genelde bu kabartma bir *loutrophoros*'tur. Bazı kioniskoslar üzerinde ölen kişinin mesleğini belirtmek için çeşitli betimlemelere de yer verilmektedir.⁴⁰⁸

3.3.5.4. Tümülüsler

Hellenistik Dönem'de, önceki dönemlerde olduğu gibi tümülüsler yoğun olarak kullanılmaya devam edilmişlerdir. Aiolis Bölgesi'nde yer alan Elaia Antik Kenti'nde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda, yerleşimin kuzey kısmında bulunan Bozyertepe Tümülüsü, 50 m çapında, 10 m yüksekliğindedir. Tümülüsün merkezinden tepe noktasına kadar ulaşan 3.50 x 3.50 m ölçülerinde, kırma taştan kule benzeri bir yapı olarak inşa edilmiştir. İçerisinde gömü olduğuna yönelik herhangi bir bulguya rastlanamamasından dolayı, bir heykel ya da anıt için bir temel olarak kullanılmış olabileceği de düşünülmektedir. Yapılan kazı çalışmalarından elde edilen seramik

⁴⁰⁶ A.g.t., 358 – 359.

⁴⁰⁷ Kioniskos, silindir şeklinde bir mezar işareti (Yağız, “Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1.Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri”, 166).

⁴⁰⁸ A.g.t., 166.

parçalarının değerlendirilmesi sonucunda, Geç Klasik Dönem'den Erken Hellenistik Dönem'e kadar tarihlendirilmiştir (Res. 205).⁴⁰⁹

İyonya Bölgesi'nde bulunan Phokaia Antik Kenti'nde 1992 yıllarında Maltepe'de gerçekleştirilen çalışmalarda açığa çıkarılan Maltepe Tümülüsü, 21,39 m yüksekliğinde olup büyük bir taş yığını ile örtülmüştür. En üst tepe kısmında ise 2 m – 0,5 m arasında değişen kalınlıkta toprak ile kapatılmıştır. MÖ 2. yüzyıla tarihlenmektedir (Res. 206).⁴¹⁰

3.3.5.5. Peribolos Mezar Alanları

Hellenistik Dönem'de kullanılan mezar işaretleme yöntemi olarak kabul edilebilecek peribolos mezar alanlarına dair bir örnek Troya'da karşımıza çıkmaktadır. Buradaki kiremit mezarlar üzerine moloz taşlarla yapılan istinat duvarlarının bu tip mezar işaretleme grubu içinde olabileceği düşünülmektedir.⁴¹¹

3.3.5.6. Anıt Mezarlar

Hellenistik Dönem'de, mezar işaretleme yöntemi olarak kabul edilebilecek anıtsal mezar tipleri de kullanılmaya devam edilmişlerdir. Bunlara dair iki örnek; Troas Bölgesi Parion Antik Kenti'nde Çanakkale Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan AM1 ve AM2 no.lu mezarlardır. Anıt mezarlardan ilki olan AM1 no.lu mezar, moloz taşlardan yapılmış temel üzerinde kesme taşlardan oluşan iki basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Podyumun doğu ve batı kenarları 3.10 m kuzey kenarı 2.63 m ve güney kenarı 2.69 m ölçülerine sahiptir, üst yapısı tahrip olmuştur.⁴¹² İkincisi olan AM2 no.lu mezar ise, sadece bir temel üzerinde yer alan, 3.62 x 2.39 m ölçülerinde podyumu korunmuştur.⁴¹³ Parion Antik Kenti'nde 2004 yılında gerçekleşen kurtarma kazılarında açığa çıkarılan mezar tiplerinden, kuzeybatı – güneydoğu yönlü, taban kısmı pişmiş topraktan yapılmış 10 adet tuğlanın yan yana ikişer dizilmesi ile kare şeklinde yapılmış bir mezar daha açığa çıkarılmıştır. Üst bölümü ise 2,60 x 1,45 m boyutlarındadır. Kireç harcı kullanılarak yaklaşık 0.30 m

⁴⁰⁹ A.g.t., 387.

⁴¹⁰ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 417.

⁴¹¹ A.g.t., 380.

⁴¹² A.g.t., 343.

⁴¹³ A.g.t., 344.

kalınlığına sahip duvarlar ile örülmüş, tabanı tuğla döşeli duvar örgü mezarlar da işaretlenmiş mezar arasında yer almaktadır (Res. 207).⁴¹⁴

3.3.5.7. Sunak Mezarlar

Antandros Antik Kenti'nde Hellenistik Dönem'e tarihlenen at nalı planlı yapılan sunak mezar tipinden yaklaşık olarak 6 adet tespit edilmiştir. Tespit edilen DCF ve DMK adlı sunak mezarlar diğerlerine oranla daha iyi korunmuş olup işlevi hakkında daha iyi bilgiler alınmasını sağlamıştır. 3,0 x 3,0 m boyutlarında olup, moloz taşlardan örülmüş ve alt bölümü kare, üst bölümü ise at nalı planlıdır. Yapıların güney tarafı hariç, diğer üç tarafı dış yüzleri beyaz kireç harcı ile sıvanmış duvarlar ile çevrilmiştir. Üst yapıyı oluşturan 0,60 m kalınlığındaki duvarların iç kısmında 0,35 m genişliğine ve 0,35 m yüksekliğine sahip sekiler bulunmaktadır. Bu sekiler ile yapının üst bölümünün at nalı planlı olduğu anlaşılmaktadır. Yapıların açık olarak bırakılan güney kısımlarında 0,10 m yüksekliğinde, 0,25 m genişliğinde iki basamak yer almaktadır. Yapıların üst seviyelerinde yapılan kazı çalışmaları sırasında Hellenistik Dönem'e tarihlenen mermer stel parçaları da ele geçmiştir. Bu stellerin aslında sunakların üzerinde buldukları düşünülmektedir (Res. 208).⁴¹⁵ Bu sunaklar, hem mezar yerini gösteren birer işaret olmaları, hem de anıtsal niteliğe sahip olmaları sebebiyle bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Dairesel planlı sunak mezarlar ise, Hellenistik Dönem'de mezarların yerinin işaretlemeye yönelik Klasik Dönem'de yapılmaya başlanan sunak mezarlarla benzer olarak kullanılmışlardır. Antandros nekropolünde yer alan mezarlar, üst yapıları ile dikkat çeken sunak mezarlardandır. 214, 344 ve 234 no.lu sunak mezarlar en belirgin örneklerindedir. Çapları yaklaşık 1.20 m olup, orta ve yumruk büyüklüğünde moloz taşlardan yapılan bu sunak mezarlar, iki basamaktan oluşan kademeli bir yapıya sahiptir. Duvarların dış yüzü ise beyaz kireç harcı ile sıvanmıştır (Res. 209, 210). 234 no.lu sunak mezarda yapılan çalışmalarda herhangi kemik ve buluntuya rastlanmamıştır. Bu durum, yapının sembolik bir mezar olan kenotaf olabileceği fikrini ortaya

⁴¹⁴ A.g.t., 344.

⁴¹⁵ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 365.

koymaktadır. Bu tip mimariye sahip sunak mezarların, gelir seviyesi yüksek bireylerin ya da aristokrat tabakanın mezarları olabilecekleri düşünülmektedir.⁴¹⁶

Antandros Antik Kenti'nde birincil kremasyon gömü işlemi gerçekleştirilen 217 no.lu mezarın, yerini işaretlemek amacı ile kül ve yanmış kemiklerin üzeri içbükey ya da düz kiremitlerle kapatılmıştır ve etrafı büyük şekilsiz taşlarla dikdörtgen şeklinde çevrildikten sonra orta kısmı ise diğer taşlardan boyut olarak daha iri taşlarla doldurulmuştur (Res. 211).⁴¹⁷ Klasik Dönem'de kullanılmış olan 350 no.lu mezar da Hellenistik Dönem'de tekrar açılarak yeniden kremasyon işlemi yapılmış ve bu işlem sonrasında mezar üzerine 3 x 3.30 m çapında daire oluşturacak şekilde taşlarla çevrelenmiştir. İç kısmı, dışında kullanılan taşlardan daha küçük boyutlu taşlar ile doldurulmuştur. Bu yapı toprak üzerinde mezarın bulunduğu yeri işaretlemek amacı ile yapılmasının yanı sıra daire planlı sunak mezar yapılarını da anımsatmaktadır. MÖ 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir (Res. 212).⁴¹⁸

Karia Bölgesi'nde İasos Antik Kenti'nde yer alan Hellenistik Dönem nekropol alanında, yassı taşlarla örtülen lahit mezarlarda bir yön birliği bulunmamaktadır. Lahitler üzerindeki platformlardan yükselen basamaklı dikdörtgen yapılar, mezar sunağı olarak kullanıldığı tahmin edilen bir anıtın etrafında toplandıklarını düşünülmektedir.⁴¹⁹

Knidos Antik Kenti'nde, deniz kıyısında bir kaya üzerinde görkemli tapınak formu "Aslanlı Mezar" olarak adlandırılan mezar açığa çıkarılmıştır. 1857 yılında Charles Newton tarafından, İngiliz Kraliyet Ailesi'nin vermiş olduğu savaş gemisi ile İngiltere'ye British Museum'da sergilenmek üzere götürülmüştür (Res. 213).⁴²⁰

3.3.5.8. Oda Mezarlar

Kyme Antik Kenti'nde açığa çıkarılan oda mezarlar, dromoslu ve dromossuz olarak iki tipte görülmektedirler. Palamuttepe' de 3 kişiye ait olduğu düşünülen dromossuz bir oda mezarda, giriş için iki adet açıklık bulunmaktadır. İlk açıklık lahit üzerinde kapak genişliğindedir, ikincisi mezar odasının ön kısmında lahit üzerindeki açıklıktan daha küçük bir giriş şeklinde yapılmıştır. Ayrıca mezarın yan tarafında

⁴¹⁶ A.g.t., 368.

⁴¹⁷ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 362.

⁴¹⁸ A.g.t., 363.

⁴¹⁹ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 150.

⁴²⁰ A.g.t., 171.

bulunan bir adet nişin, ölen bireyin eşyalarının ve küçük bir mezar taşının yerleştirilmesi için yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Muhtemelen üst kısımda bulunan açıklıktan gömülerin yapıldığı ve daha sonra kabaca işlenmiş kapakla kapatılıp marn ile sıvanarak daha doğal bir görünüme kavuşturulduğu düşünülmektedir. Bölgede dromoslu mezar örneklerine pek fazla yer verilmemiş olsa da bu örneklerde de, kayaya oyulmuş, mezar odasına dar bir dromosla girildiği bilinmektedir (Res. 214).⁴²¹ Ayrıca Palamuttepe ve Göktepe köylerinin güneydoğusunda yer alan kayalık alanlara oyulmuş tekne şeklinde mezarlar ve taş sandukalar açığa çıkarılmıştır.⁴²² Ayrıca bu bölgede yer alan Palaudis Antik Kent nekropolisinde oyulmuş tekne şeklinde mezarlar ve taş sandukalar açığa çıkarılmıştır (Res. 215).⁴²³

Börükçü Mevkii'nde Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen en iyi oda mezar örneği, mermerden inşa edilen, sahte dromoslu ve bir mezar odasından oluşan anıtsal niteliğe sahip 02BM01 no.lu mezardır (Res. 216).⁴²⁴ 05BM23 no.lu mezar da yerli kayaya oyulmuş, dromoslu bir oda mezara sahip, çoklu gömü için kullanılmıştır (Res. 217).⁴²⁵

İasos Antik Kenti'nde açığa çıkarılan, oda mezarlara sahip nekropolis, MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısından MS 4. yüzyıla kadar kullanım görmüştür. Nekropolis içerisinde yer alan oda mezarlar, genellikle dört köşe, tonoz çatılı, taş duvarlı tek bir odadan meydana gelmektedirler. Mezar duvarlarının fresklerle kaplı olduğu düşünülmektedir. Bazı mezarlarda basamaklar ile ulaşılan taştan kapılar üzerinde lento ve sövelerde, işlenmiş ya da boyanmış kısa cenaze yazıtları yer almaktadır. (Res. 218)⁴²⁶

Lagina Antik Kenti'nde, 1995 yılında yapılan çalışmalar sonucunda kutsal alanın 400 m kuzeyinde dromoslu bir girişe sahip oda mezarlar açığa çıkarılmıştır (Res. 219).⁴²⁷

⁴²¹ Yağız, "Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri", 406.

⁴²² A.g.t., 405.

⁴²³ A.g.t., 405.

⁴²⁴ Bilal Söğüt, "Börükçü 2003 – 2006 Yılları Kazıları", *Stratonikeia'dan Lagina'ya: Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2012), 567.

⁴²⁵ Karaöz Arıhan, "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", 117.

⁴²⁶ A.g.t., 153 – 154.

⁴²⁷ A.g.t., 181.

Mylasa Antik Kenti'nde yer alan oda mezar örnekleri ise bölgesel tipik beyaz mavi Sodra Dağı mermerinden bloklar ile kaplıdır ve girişe sahiplerdir. Mezarların taban kısmı ise büyük iki mermer bloktan oluşturulmuştur (Res. 220).⁴²⁸

Stratonikeia Antik Kenti'nde açığa çıkarılan oda mezar örnekleri, dörtgen planlıdır. Bazı mezar girişleri basamaklı olup, dromoslu bir girişin ardından klineli odalara ulaşılmaktadır. Tavan kısımları ise, semerdam ya da tonoz şeklinde yapılmıştır.⁴²⁹ TR97M26 no.lu mezar dromoslu bir girişe sahip olup, iki bireye ait olduğu düşünülmektedir (Res. 221).⁴³⁰ Bir diğer mezar örneği ise, STR M41 no.lu mezarda, mezar odası, beşik çatılı bir üst yapıdan oluşmaktadır. Mezar içerisinde yer alan klinelerin üzeri kireç harç ile sıvanmıştır. Dromoslu bir girişe sahip olan bu mezara altı basamak ile ulaşılmaktadır (Res. 222).⁴³¹

İdyma Antik Kenti'nde, 2001 yılında Akyaka Belediyesinin alt yapı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan konglomera cinsi taşlar kullanılarak yapılan yalancı tonozlu oda mezarlar, tek odadan oluşmaktadırlar. Mezarların ön kısmında bulunan yazıtın vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda, mezarın ilk sahibinin kadın olduğu düşünülmektedir (Res. 223)⁴³².

Miletos Antik Kenti, Zeyintepe nekropolisinde bulunan oda mezarlar 2 adet olup aynı plana sahiptirler. Mezarlar dromoslu, ön oda ve arkada mezar odası olmak üzere inşa edilmiştir. Dromosun iki yanından çıkışa kadar devam eden ve dikdörtgen planlı ön odanın iki yanında 0.65 m yüksekliğinde ve 0.40 – 0.45 m genişliğinde banklar bulunmaktadır (Res. 224, 225).⁴³³ Kazartepe'de ise MÖ 4. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılan mezarlar açığa çıkarılmıştır.⁴³⁴ Kazartepe nekropolisinde 1902 ve 1906 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda oda mezarlara ve üzerinde mimari yapı bulunan mezarlara ulaşılmıştır. Nekropoliste bulunan oda mezarlar, yapı bakımından kireçtaşından kayalar içine oyulmuştur, dikdörtgen planlıdır, iki ila beş arasında değişen basamaklarla girilen bir girişe, köşelerden yuvarlatılarak yapılan oval

⁴²⁸ Karaöz Arıhan, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, 197.

⁴²⁹ Rahşan Tamsü Polat, “Stratonikeia Akdağ Nekropolü ve Gömü Geleneklerine Dair Gözlemler”, *Stratonikeia Çalışmaları 1: Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2015), 96.

⁴³⁰ Karaöz Arıhan, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, 213.

⁴³¹ A.g.t., 214.

⁴³² A.g.t., 158.

⁴³³ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 444.

⁴³⁴ A.g.t., 438.

bir dromosa sahiplerdir. Mezar odasına giriş 1 m yüksekliğinde bir kapı ile sağlanmakta olup, gömü işlemi yapıldıktan sonra kireçtaşı bloklar, mermer parçaları ve kiremit parçaları ile basit olarak kapatılmıştır (Res. 226).⁴³⁵

Samos Antik Kenti'nde yer alan Batı Nekropolisinde, Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezarlar Heraion'a giden caddeye doğru yönelmiş olup, Glyphada Gölü'nün kuzeyinde bulunan kayaların iç kısmına oyulmuş mezarlardır. Boehlau'nun 1894 yılında gerçekleştirmiş olduğu kazılar ile Tsakos'un 1967 – 1969 ve 1978 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu kazılar sonucunda, Kuzey ve Batı Nekropolislerinde toplamda 20 adet oda mezar bulunmuştur. Bu oda mezarlar güneye bakan kısımlarında basamaklarla inilen dromoslu, kare ya da dikdörtgen planlı yapılmışlardır (Res. 227).⁴³⁶

3.3.5.9. Kaya Mezarlar

Karia Bölgesi'nde yer alan Alinda Antik Kenti'nin, Alinda ve Tekeler karayolu üzerinde bulunan kayalık alanlarında anıtsal mezar açığa çıkarılmıştır. MM 4 no.lu anıtsal mezara, tavan kısmından sonradan açılmış bir oyukla girilmektedir. Mezar, dromos, ön oda ve bir gömü odasından oluşan asimetrik bir yapıya sahiptir. Mezarın çevresinde ele geçen işlenmiş taş blokların yoğun olarak görülmesi, mezarın üst kısmında bazı yapılanmaların varlığına işaret etmektedir (Res. 228).⁴³⁷

İonia Bölgesi'nde Notion Antik Kenti'nde yöre halkının “kale” olarak adlandırdıkları bir tepe üzerinde yer alan yerleşim alanının kuzeyinde, nekropolis alanı bulunmaktadır. 1985 yılında yapılan çalışmalarda tepenin eteklerinde 3 kaya mezar açığa çıkarılmış olup mezarlardan 2 ve 3 no.lu olanları yan yana yer almaktadırlar. Mezarların ön kısmında yapılan kazı çalışmalarında, mezarların girişlerinin kapak taşı ile kapatıldığı ve bu kapak taşı üzerinde haç şeklinde bir bezeme bulunduğu belirlenmiştir. Kapak taşının alt kısmında ise eşik ile aynı seviyede bir sporcu steli ortaya çıkarılmıştır. Stelin gövde kısmında bir sporcu ve hizmetçi figürü yer almaktadır. MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Res. 229).⁴³⁸

⁴³⁵ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 440.

⁴³⁶ A.g.t., 249.

⁴³⁷ Vecihi Özkaya ve Oya San, “Alinda Nekropolü II”, *18.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, (2000): 182.

⁴³⁸ Yağız, “Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri”, 436.

3.3.5.10. Kenotaflar

Hellenistik Dönem'de kullanılan bir diğer işaretleme yöntemi kenotaf mezarlardır. Bu döneme ait güzel bir örnek, Pers başkenti Ecbatana'daki, MÖ 324 yılında ölen arkadaşı Hephaestion için Büyük İskender tarafından yaptırıldığı düşünülen aslanlı mezardır (Res. 230). Kıbrıs'taki Salamis'te keşfedilen bir diğer örnek ise alçak tümülüs şeklinde inşa edilmiştir. Yaklaşık olarak 11,5 x 17 m boyutlarında olan tümülüsün merkezinde odun yığını ve taş yığını ile küçük bir tepe oluşturulmuştur (Res. 231).⁴³⁹ Hellenistik Dönem'de kenotaflar için bahsedilen bu örnekler çeşitlilik olması amacı ile bu başlık altında yer verilmiştir.

3.3.5.11. Toprak Üzerinde Yer Alan Lahit Mezarlar

Hellenistik Dönem'de anıtsal niteliğe sahip işaretleme yöntemi olarak kabul edilebilecek mezar tipleri, Likya Bölgesi'ndeki toprak üzerinde yer alan lahitlerden, piliyeli lahitlerdir.

Likya Bölgesi'nde toprak üzerinde yer alan lahit tiplerine piliye ile lahitlerin birleşiminden oluşan piliyeli lahit mezarlardır. Xanthos Antik Kenti'nde yer alan 8 no.lu lahit mezar, Harpy Anıtı'nın güney kısmında yer almaktadır. Piliye üzerinde duran ve semerdam biçimli kapağa sahip lahit, yerel kireçtaşından üretilmiştir (Res. 232 - 234). Alt kısmında yer alan bir kaide üzerinde blok taşlarının birleştirilmesi ile oluşturulan piliye üzerinde, lahit teknesi ve kapak yer almaktadır. MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Kurtz & Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 258.

⁴⁴⁰ A.g.e., 86.

SONUÇ

“*Antik Yunan’da Mezar İşaretlenmesi*” adlı tez çalışmasında Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem’ler boyunca kullanılan mezar işaretleme yöntemleri incelenmiştir.

Protogeometrik Dönem’de genel olarak ele alınan tüm bölgelerde inhumasyon ve kremasyon gömü işlemi uygulanmıştır. Yapılan bu gömülerin üzerine topraktan yığma tepecikler ve pişmiş toprak vazolar ile mezar işaretlemelerinin yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Geometrik Dönem’de ise, inhumasyon ve kremasyon gömülerin üzerinde çeşitli tiplerde mezar işaretleme yöntemleri uygulanmıştır. Topraktan yığma tepecikler, tümülüsler ve vazolar olarak belirlenen mezar işaretleri, bu dönemde mezarların konumunu belirlemeye yönelik kullanıldıkları görülmektedir.

Arkaik Dönem’de ise, önceki dönemlerde olduğu gibi inhumasyon ve kremasyon gömü işlemi yapılmış olup, mezar üzerinde işaretleme amacı ile Progeometrik ve Geometrik dönemlerden itibaren kullanılan topraktan yığma tepecikler, vazolar kullanılmıştır. Arkaik Dönem’de görülmeye başlanan diğer işaretleme yöntemleri ise; steller, heykeller ve herme formlu steller, mermer diskler, tümülüsler, peribolos mezar alanları, anıt mezarlar, kaya mezarlardır. Önceki dönemlere göre, Arkaik Dönem’de daha gelişmiş mezar işaretleme yöntemlerinin ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Klasik Dönem’de ise inhumasyon ve kremasyon gömü önceki dönemlerde olduğu gibi kullanılmaya devam edilmiştir. Bu gömüler üzerinde Protogeometrik Dönem’den itibaren bildiğimiz topraktan yığma tepecikler ve vazoların yanı sıra, Arkaik Dönem itibari ile görülmeye başlanan steller, tümülüsler, peribolos mezar alanları, anıt mezarlar ve heroonlar, kaya mezarlar mezarın konumunu belirlemek amacı ile mezar işaretleri olarak kullanılmışlardır. Küp ve prizma şekilli bloklar, sütunlar, sunak mezarlar, oda mezarlar, kenotaflar ve toprak üzerinde yer alan lahitler şeklindeki mezar işaretleme yöntemleri ise Klasik Dönem itibari ile görülmeye başlandığı sonucuna varılmıştır.

Hellenistik Dönem ile birlikte inhumasyon ve kremasyon gömüler önceki dönemlerdeki gibi kullanılmaya devam edilmiştir. Bu dönemde de steller, küp ve

prizma şekilli bloklar, tümülüsler, peribolos mezar alanları, anıt mezarlar, sunak mezarlar, oda mezarlar, kaya mezarlar, kenotaflar ve toprak üzerinde yer alan lahitler mezar işaretleme yöntemi olarak kullanılmıştır. Hellenistik Dönem itibari ile kullanılmaya devam edilen bu yöntemlere ek olarak yeni bir mezar işaretleme yöntemi görülmemektedir. Kullanılan mezar işaretleri önceki dönemlerin devamı niteliğinde olup, sadece stil bakımından gelişim göstermişlerdir.

Tez çalışması içerisinde mezar işaretleme yöntemleri olarak yer verilen anıtsal mezarların arkeolojik literatürde mezar yapıları olarak geçtiği, bu konunun tartışmaya ve eleştiriye açık olduğu bilgisine değinilmiştir. Birer mezar tipi olarak değerlendirilen bu yapıların buldukları yerdeki mezarı göstermeleri açısından mezar işareti olarak yorumlanabilmeleri olasılığı göz önünde bulundurularak tez kapsamına dahil edilmeleri uygun görülmüştür. Bu tez çalışması sonucunda, detaylı olarak ölü gömme gelenekleri içerisinde yer alan konulara değinilmiştir. Dönemlere ve bölgelere göre mezar işaretleme yöntemleri örneklendirilerek incelenmiştir.

EKLER

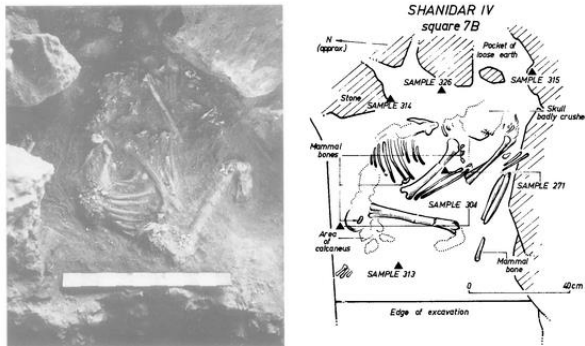
Ek 1: Resimler

Resim 1: Shanidar Mağarası, Irak.

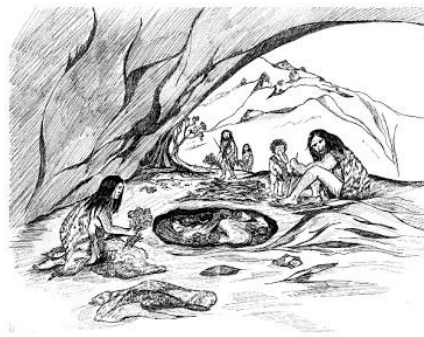
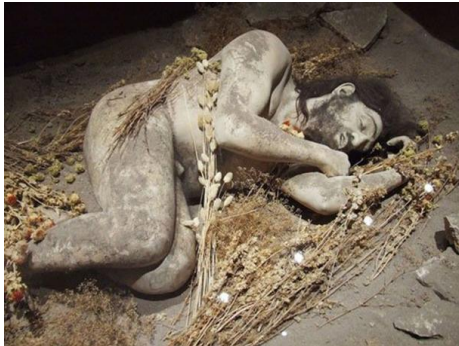
Kaynak: <https://images.app.goo.gl/433yLTBwD7NJwa2HA> [28.05.2019]

Resim 2: Shanidar IV.

Kaynak: Leroi - Gourhan, 1975: 562.

Resim 3a ve 3b: Shanidar IV Rekonstrüksiyonu.

Kaynak 3a ve 3b: <http://www.ancient-origins.net/human-origins-science/did-neanderthals-shanidar-cave-really-bury-their-dead-007308> [28.05.2019]

Steadman, 2009: 79.

Resim 4: Le Moustier Mağarası, Fransa.

Kaynak: <http://donsmaps.com/lemoustier.html> [28.05.2019]

Resim 5: Erkek Çocuk İskeleti Genel.

Kaynak: <http://donsmaps.com/lemoustier.html> [28.05.2019]

Resim 6: Erkek Çocuk İskeleti Kafa Detay.

Kaynak: <http://donsmaps.com/lemoustier.html> [28.05.2019]

Resim 7: Deşik Taş Mağarası (Teshik Tash), Özbekistan.

Kaynak:http://www.samarkandtour.com/en/attractions/istoricheskie_i_arhitekturnye_pamyatniki_termeza/pervobyitnyie_stoyanki_peshchera_teshik-tash_peshchera_zarautsay.html [28.05.2019]

Resim 8: Çocuk İskelet Kafa Tası.

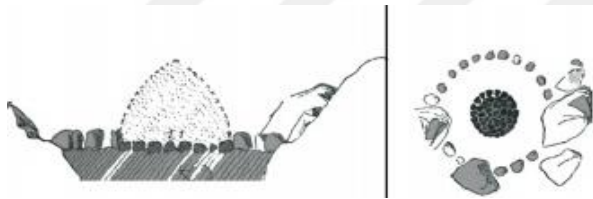
Kaynak:http://www.samarkandtour.com/en/attractions/istoricheskie_i_arhitekturnye_pamyatniki_termeza/pervobyitnyie_stoyanki_peshchera_teshik-tash_peshchera_zarautsay.html [28.05.2019]

Resim 9: Çocuk İskelet Rekonstrüksiyonu.

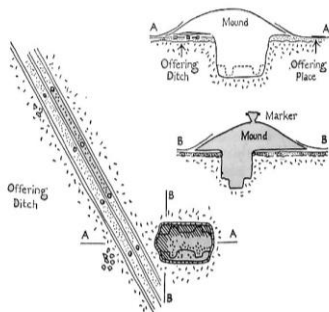
Kaynak: http://www.samarkandtour.com/en/attractions/istoricheskie_i_arhitekturnye_pamyatniki_termeza/pervobyitnyie_stoyanki_peshchera_teshik-tash_peshchera_zarautsay.html [28.05.2019]

Resim 10a: Topraktan Yığılma Tepecik, b: Topraktan Yığılma Tepecik Etrafında Dairesel Taş Dizimi.

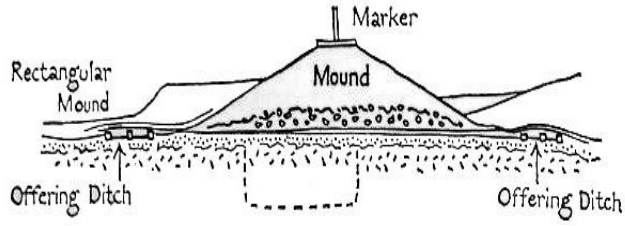
Kaynak: Yağız, 2012: 102.

Resim 11: Kremasyon Mezar Üzerine Topraktan Yığılma Tepecik Planı.

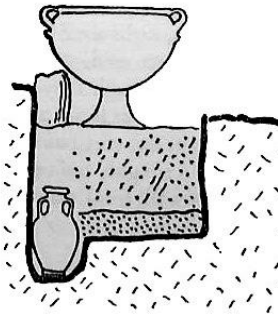
Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 73.

Resim 12: Kremasyon Mezar Yığıma Tepecik ve Mezar İşareti.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 76.

Resim 13: Atina Kremasyon Mezar, Urne ve Üzerindeki Mezar İşareti Vazo.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 51.

Resim 14: Uzun Boyunlu Silindirik ve MÖ 4. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Geniş Omuzlu Kısa Boyunlu Lekythoslar.

Kaynak: Grosman, 2013: 24.

Resim 15: Polygnotos'un Nekia Betimlemesinde Kharon Teknesinde.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/7oJF5LsHQD8qFB8i6> [28.05.2019]

Resim 16: Kharon'un, Akheron Irmağı Üzerinde Teknesi İle Betimlendiği Lektyhoslar.

Kaynak: Kurtz, 1975: Pl. 47. <https://images.app.goo.gl/XtSzxtFwQAvGzfVj6> [28.05.2019]

Resim 17: Psykopompos Sahnesi, Hermes Ölen Bireylere Eşlik Eder.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/4BG79w4MwuuyDCq38> [28.05.2019]

Resim 18: Myrrhine Lekythosu.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/riTERYRirfC7XoAt8> [28.05.2019]

Resim 19: Kanatlı Kardeşler Thanatos ve Hypnos.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/XTfxK1fYLVgUxsTP8> [28.05.2019]

<https://images.app.goo.gl/NkWBqvoNJtR4mD7cA> [28.05.2019]

Resim 20: Yas Tutan ve Ağıt Yakan Kadınlar.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/1zDL9kAvE55xGP3t9> [28.05.2019]

<https://images.app.goo.gl/GmLSVcJndvRDFVkc7>) [28.05.2019]

Resim 21: Mezar Anıtlarını Bantlarla Süsleyenler.

Kaynak: Kurtz, 1975: Pl. 26.

Resim 22: Mezar Sunusunu Hazırlayan Kadınlar.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 116.

Resim 23: Berlin Müzesinden Lekyhtos.

Kaynak: Fairbanks, 1907: 18.

Resim 24: Cornell University Olarak Envantere Geçen Lekythos.

Kaynak: Fairbanks, 1907: 209.

Resim 25: Mezar Anıtını Çelenklerle ve Bantlarla Süsleyen Kadınlar.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 116.

Resim 26: Eretria'den Genç Erkek Figürü Yüzünü Kapatır Vaziyette Yas Tutar.

Kaynak: Fairbanks, 1907: 270.

Resim 27: Kabartmalı Mezar İşaretleri Üzerinde Yer Alan Figürlerin Giydikleri Antik Dönem Kıyafetleri.

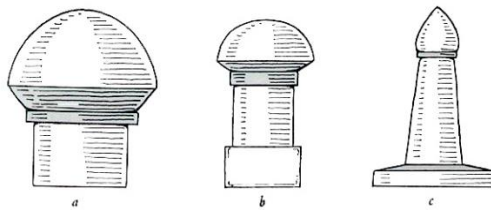
Kaynak: <https://images.app.goo.gl/VLFK8BKavM182kAv6> [28.05.2019]
<https://images.app.goo.gl/sQ119xaFFYXcFEoS8> [28.05.2019]
<https://images.app.goo.gl/VF16qoUTk2BKrRtk8> [28.05.2019]

Resim 28: İdol Steller.

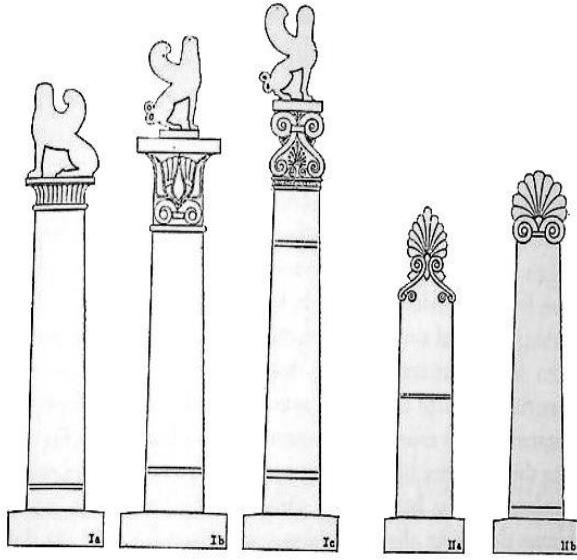
Kaynak: Yağız, 2012: 102.

Resim 29: Phallos Mezar Taşları; a: Arkaik, Küçük Asya, b: Klasik Küçük, Asya, c: Hellenistik, Thera.

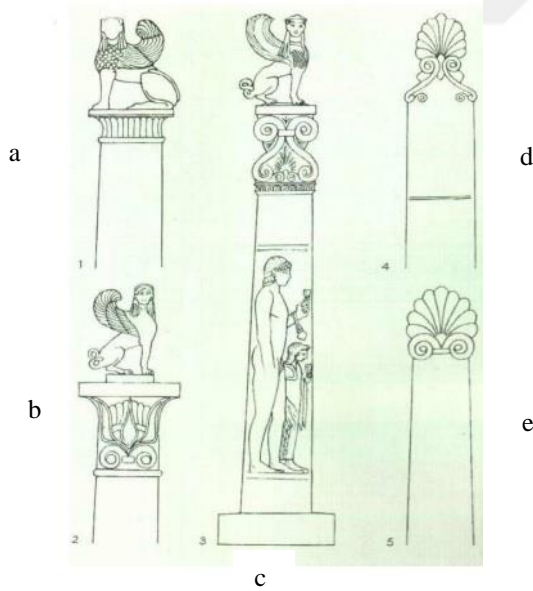
Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 243.

Resim 30: 6. Yüzyıl Attik Steller.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 85.

Resim 31: Sfenksli ve Cavetto Tipli Steller.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 224.

Resim 32: Themistokles Duvarı'ndan Sfenksli Stel.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 262.

Resim 33: Attika'dan Başlık ve Sfenks Figürü.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 228.

Resim 34: MÖ 6. Yüzyıl Attika'dan Aristion Steli Çizim.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/96feVogL8wfx7w4J6> [28.05.2019]

Resim 35: Atina Kerameikos'ta Erkek Figür Kabartmalı Stel.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 230.

Resim 36: Themistokles Duvarı'ndan Erkek Figür Kabartmalı Stel.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 231.

Resim 37: Olgun Sakallı Erkek Betimlemesi, Eli Sarılı Boksör.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 233.

Resim 38: Aristion Steli.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 235.

Resim 39: Attika'da Themistokles Duvarı'ndan, Stel ve Heykel Altlıklarındaki Kabartmalar.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 241.

Resim 40: Attika'da Themistokles Duvarı'ndan, Stel ve Heykel Altlıklarındaki Hayvan Kavgaları Kabartmaları.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 243.

Resim 41: Attika'da Themistokles Duvarı'ndan, Stel ve Heykel Altlıklarındaki Atlı Erkek Figürleri.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 240.

Resim 42: Attika'da Themistokles Duvarı'ndan, Stel ve Heykel Altlıklarındaki Atletler, Boş Zaman Faaliyetleri İçeren Kabartmalar.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 241.

Resim 43: Klasik Dönem Atina Agorası Düz Stel.

Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, pl.41.

Resim 44: Klasik Dönem Atina Agorası Kabartma Panelli Stel.

Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, pl.2.

Resim 45: Klasik Dönem Atina Agorası Alınlıklı Stel.

Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, pl.3.

Resim 46: Klasik Dönem Atina Agorası Akanthuslu Stel.

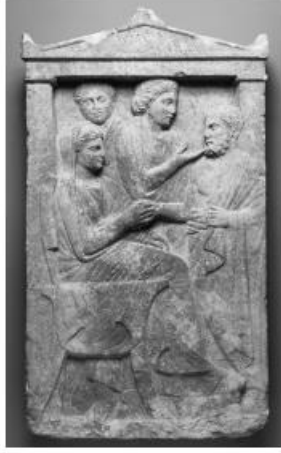
Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, pl. 49.

Resim 47: Klasik Dönem Atina Agorası Rozetli Stel.

Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, pl. 45.

Resim 48: Klasik Dönem Atina Agorası Naiskoslu Stel.

Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, s. 21.

Resim 49: Klasik Dönem Atina Agorası Düz Tepeli Naiskoslu Stel.

Kaynak: Athenian Agora, Vol. XXXV, s. 22.

Resim 50: Troya'da Mezar Stelleri ve Stel Kamaları.

Kaynak: Yağız, 2012: 380.

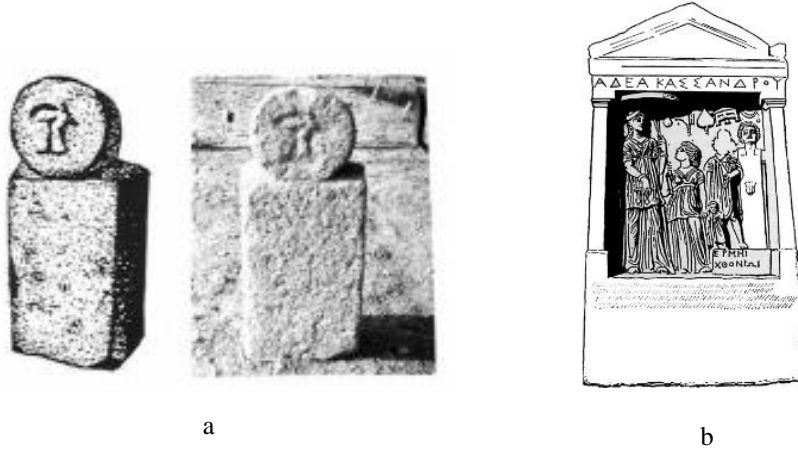
Resim 51: a: MÖ 530'a Tarihlenen ve Akropolis'te Bulunan Peplos Kore, b: Kroisos'un Mezar Heykeli Kouros.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/wFqwqh9rxtDhzUHV9> [28.05.2019]

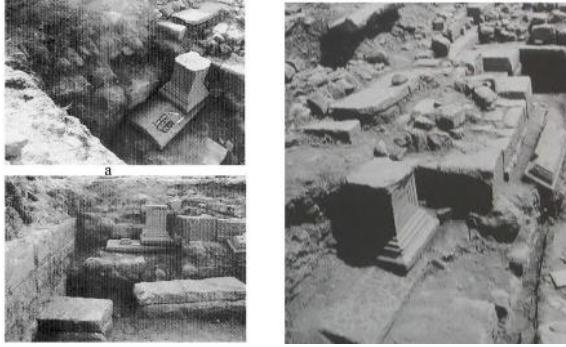
<https://images.app.goo.gl/a94YN3m8RotbYbRz5> [28.05.2019]

Resim 52: a: Urne Üzerine Kullanılan Herme Formlu İdol Steller, b: Stel Üzerinde Betimlenen Herme Stel.

Kaynak: Yağız, 2012: 108, Kurtz & Boardman, 1971: 242.

Resim 53: Assos'tan İsim Hellenistik Dönem Blokları.

Kaynak: Yağız, 2012: 361.

Resim 54: Solda, Sütun Şeklinde Mezar İşareti; Sağda, ise Vazo Destekleyen Sütun.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 128, Kurtz & Boardman, 1971: 117.

Resim 55: İyon Sütun, Aslan Heykeli Taşır Vaziyette.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 250.

Resim 56: Troezen'den Damotimus Yazıtlı Sütun Mezar Anıtı.

Kaynak: McGowan, 1995: 621.

Resim 57: Korfu'dan Xenwares'in Mezar Anıtı.

Kaynak: McGowan, 1995: 616.

Resim 58: Siyah Figürlü Amphora ve Dinos Üzerinde Sütun Betimlemeleri.

Kaynak: McGowan, 1995: 622.

Resim 59: Siyah Figürlü Amphora Üzerinde Sütun Betimlemeleri.

Kaynak: McGowan, 1995: 623.

Resim 60: Panatheneic Amphora Üzerinde Betimlenen Sütunlar ve Koşan Atletler.

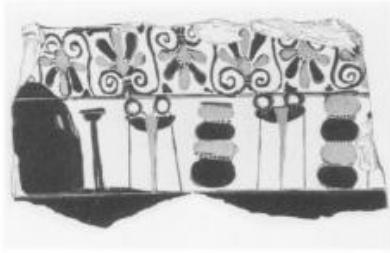
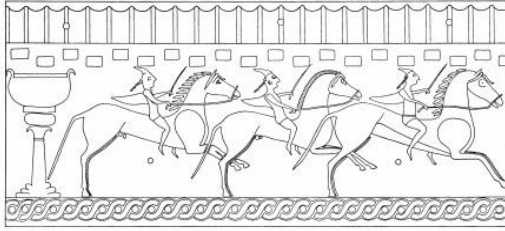
Kaynak: McGowan, 1995: 624.

Resim 61: Patroklos'un Cenaze Oyunlarında Sütun Betimlemeleri.

Kaynak: McGowan, 1995: 625.

Resim 62: Üstte, Süvariler; Alttta İse Yığma Tepecik Mezarı Yanında Sütun İşareti.

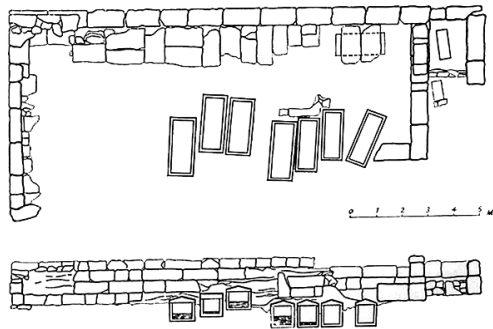
Kaynak: McGowan, 1995: 627.

Resim 63: Kolophon'dan TümüLüs.

Kaynak: Yağız, 2012: 65.

Resim 64: Peribolos Mezar Alanı, Saint John Rente'den.

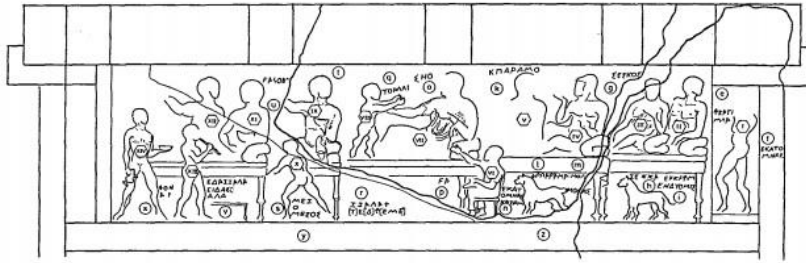
Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 107.

Resim 65: Xanthos 8 no.lu Piliyeli Lahit.

Kaynak: İdil, 1998: Lev. 94.

Resim 66: Kadyanda Salamis Anıtı Cenaze Yemeği Sahnesi.

Kaynak: Uğurlu, 2000: 388.

Resim 67: Kyaneai'den Lahit Üzerinde Açıklıklar.

Kaynak: Uğurlu, 2000: 387.

Resim 68: Samos 3 no.lu Dairesel Taş Dizimi İçinde Urneler ve Yakma Alanı.

Kaynak: Yağız, 2012: 77.

Resim 69: Karından Kulplu Amphoralar, a: NM804, b:- NM803 Dipylon Ressamı, Geç Geometrik.

a

b

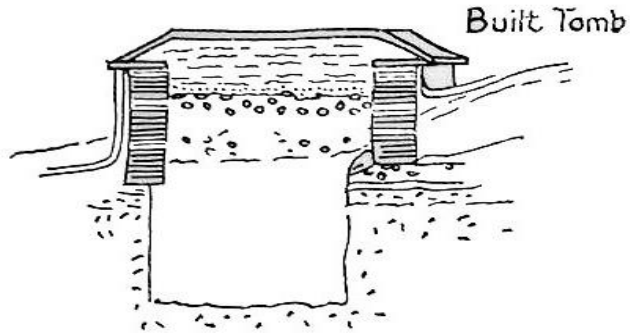
Kaynak: Galanakis, 2010: 39.

Resim 70: Krater Üzerinde Prothesis, Atlı Araba Geçiş ve Savaş Gemisi Sahnesi Dipylon Ressamı, Geç Geometrik.

Kaynak: Galanakis, 2010: 39 – 40.

Resim 71: Kremasyon Mezar Üzerine Tuğladan Tepe, Kerameikos.

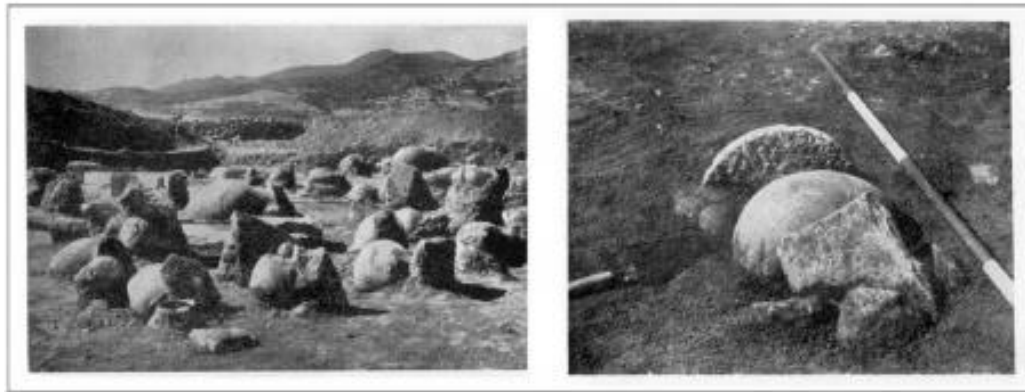
Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 82.

Resim 72: Antandros Antik Kenti, Pithos Üzerine Taş Dizisi.

Kaynak: Yağız, 2012: 144.

Resim 73: Pitane Nekropolisi

Kaynak: Yağız, 2012: 160.

Resim 74: Akpınar Nekropolisi Batıdan Görünüş.

Kaynak: Hürmüzlü, 2003: Res.1.

Resim 75: Yıldıztepe Nekropolisi 82-10 no.lu Mezar ve Klazomenai'de Kesitlerde Kullanılan Toprak Tanımları.

82-10 No.lu Lahit Mezarın
Başucu Paneli
(Stockholm 1671 Ressamı)

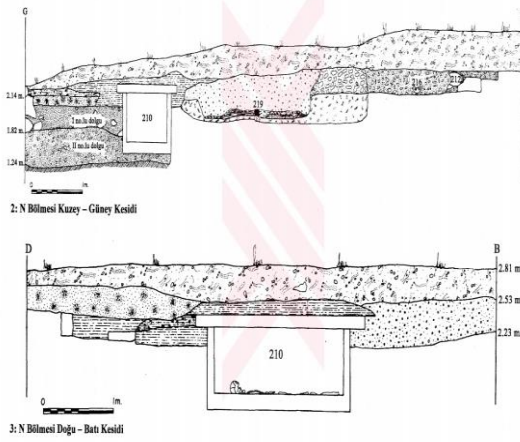
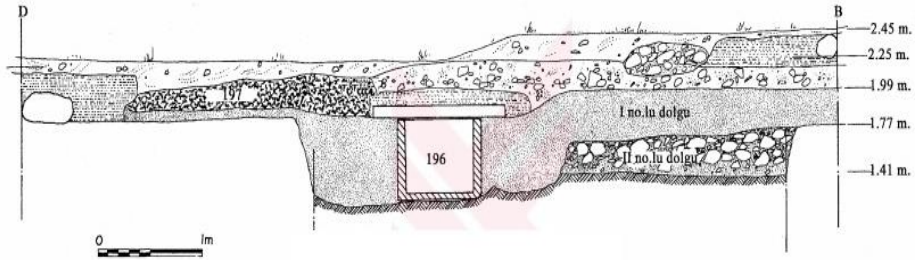
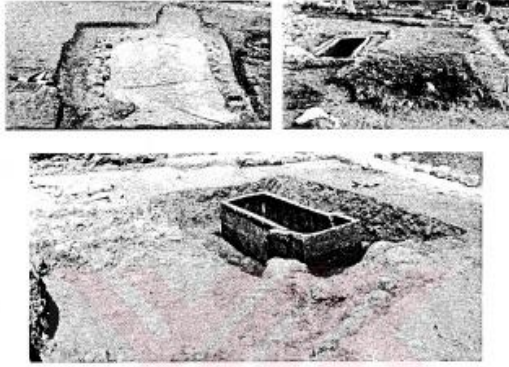
Marm

Marm ve köpek taş parçaları
dere kumu, karbonlu
toprak

Kaynak: Güngör, 2006: Res.27.

Resim 76: Akpınar Nekropolisi 210 ve 196 no.lu Mezarlar.

Kaynak: Hürmüzlü, 2003: Res.60, 63 - Şekil 11, 13.

Resim 77: İdol Steller, Neandria.

Kaynak: Yağız, 2012: 102.

Resim 78: Khios'tan Marathon Koşusu Kabartmalı Stel.

Kaynak: Boardman, 2001: Res.239.

Resim 79: Attika Steli, Elinde Çiçek Tutan Genç Kız.

Kaynak: Boardman, 2001: Res.232.

Resim 80: Atina'dan Çiçek Tutan Genç Steli.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 87.

Resim 81: Girit'ten Döşeme Şeklinde Ayakta Duran Genç Kız.

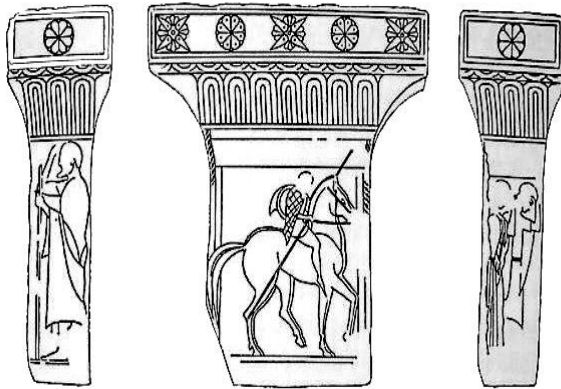
Kaynak: Boardman, 2001: Res. 246.

Resim 82: Kos'tan Elinde Horoz ve Yağ Şişesi Tutan Çocuk.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 247.

Resim 83: Attika, Lamprai'den Atlı Adam Steli.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1972: 87.

Resim 84: a: Euboia'dan Düşünceli Yaşlı Adam, b: Boiotia'dan Yaşlı Erkek Betimlemesi.

a

b

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 244.

Resim 85: Thebes'ten Elinde Kalkan ve Mızrak Olan Çömelmüş Genç Betimlemesi.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 236.

Resim 86: Stel Üzerinde Anne – Çocuk Betimlemesi

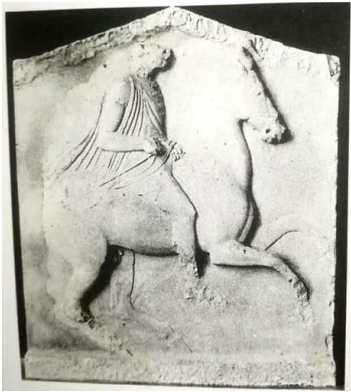
Kaynak: Boardman, 2001: Res. 237.

Resim 87: Khalkedon'dan Doğum Sırasında Ölen Kişiyi Anmak İçin Yapılan Stel.

Kaynak: Boardman, 2001: Res. 248.

Resim 88: Thespoi'den Attika Stelinde Süvari Betimlemesi.

Kaynak: Boardman, 2013: Res.162.

Resim 89: Karyatid Tipi Genç Kız Steli.

Kaynak: Boardman, 2013: Res.163.

Resim 90: Dermý ve Kittylos Steli.

Kaynak: Boardman, 2001: 244.

Resim 91: Samos Antik Kenti, Anthemionlu Mezar Stelleri.

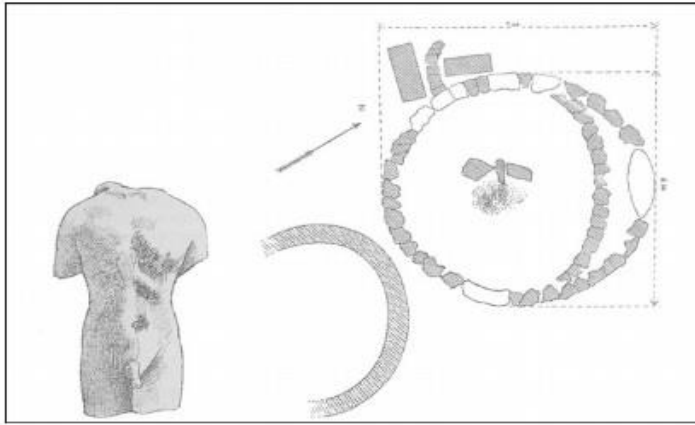
Kaynak: Yağız, 2012: 101.

Resim 92: Antandros Antik Kenti Heykel Başı.

Kaynak: Yağız, 2012: 144.

Resim 93: Samos Kuzey Nekropolisi Kuros Torsosu.

Kaynak: Yağız, 2012: 250.

Resim 94: Korfu'dan Menekrat Mezarı Mezar Aslanı.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/txGm6b7iv7B9RZMk7> [07.05.2019]

Resim 95: Antandros Herme ve Silindirik Formlu Mezar Stelleri.

Kaynak: Yağız, 2012: 143.

Resim 96: Boyalı Mermer Disk.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 87.

Resim 97: Tümüls Mezar Planı, Neandria.

Kaynak: Yağız, 2012: 101.

Resim 98: Larissa Mezarlarının Çizimi.

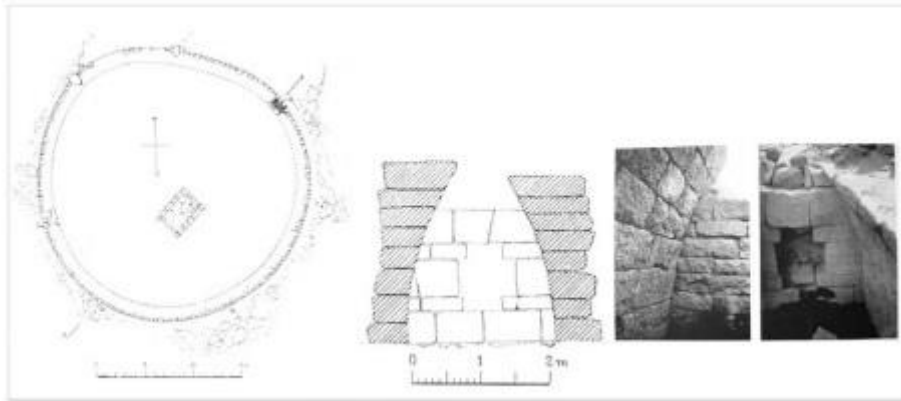
Kaynak: Yağız, 2012: 178.

Resim 99: Larissa Antik Kenti, İç içe geçmiş Tümülüs Mezarlar.

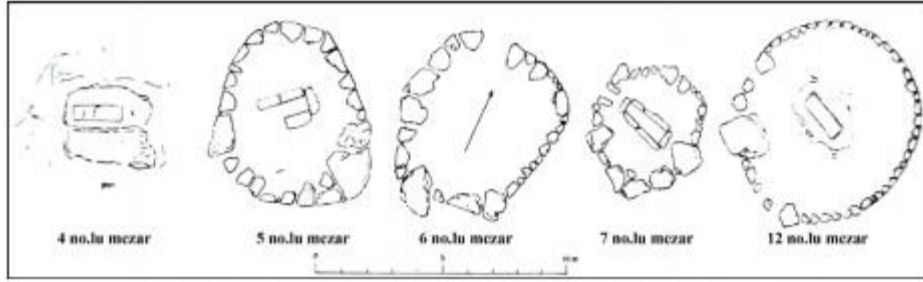
Kaynak: Yağız, 2012: 179.

Resim 100: Tantalos Mezarı Planı.

Kaynak: Yağız, 2012: 197.

Resim 101: Büyük Nekropolis Mezar Tipleri, Smyrna Yamanlar Tepesi.

Kaynak: Yağız, 2012: 196.

Resim 102: Nalbantepe Tümüsü, Klazomenai.

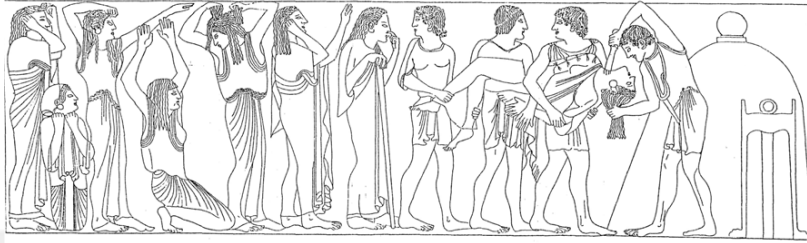
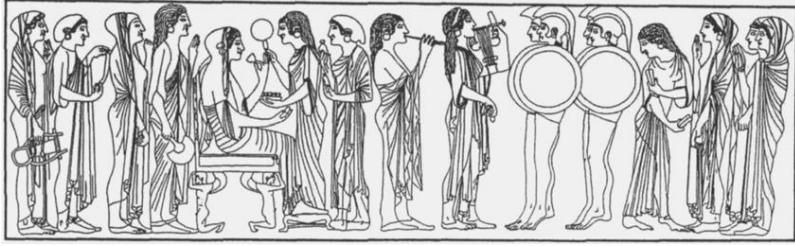
Kaynak: Yağız, 2012: 224.

Resim 103: Polyksena Lahdi.

Kaynak: Çevirici, 2006: Lev. 1.

Resim 104: Polyksena Lahdi Kabartmalarının Çizimleri.

Kaynak: Çevirici, 2006: Lev. 8, 10.

Resim 105: Dedetepe Tümülüsü.

Kaynak: Yağız, 2012: 151.

Resim 106: Akpınar Nekropolisi ve DSİ Nekropolisi Bölmeli Mezarlar.

Kaynak: Yağız, 2012: 248.

Resim 107: Harpyler Dikme Anıtı Doğu (a) ve Batı Yüzü (b)

a

b

Kaynak: Ürkmez, 2012: Lev. 99.

Resim 108: Harpyler Dikme Anıtı Kuzey (a) ve güney yüzü (b)

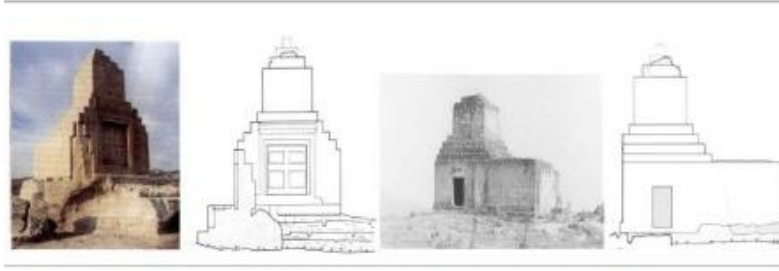
a

b

Kaynak: Ürkmez, 2012: Lev. 99.

Resim 109: Pers Mezar Anıtı.

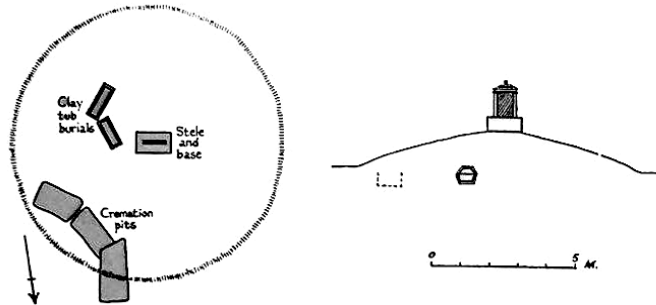
Kaynak: Yağız, 2012: 192.

Resim 110: Aslanlı Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 235.

Resim 111: Kerameikos'ta Topraktan Yığılma Tepecik Mezar.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971:106.

Resim 112: Antandros 29 no.lu Mezar Topraktan Yığma Tepecik İle İşaretlenmiş Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 288.

Resim 113: Atina Agorası, MÖ 4. Yüzyılın İlk Çeyreğine Tarihlenen Mermer Lekythoslar.

Kaynak: Grosman, 2013: pl.50, 55, 57, 60, 61.

Resim 114: Atina Agorası MÖ 4. Yüzyılın İkinci Çeyreğine Tarihlenen Mermer Lekythoslar.

Kaynak: Grosman, 2013: pl. 50 - 53, 57.

Resim 115: Atina Agorası MÖ 4. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğine Tarihlenen Mermer Lekythoslar.

Kaynak: Grosman, 2013: pl. 52, 54, 58, 59.

Resim 116: Korinth'te Phallos Mezar Taşları.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 244.

Resim 117: MÖ 5. Yüzyılın Dördüncü Çeyreği, 150 no.lu Atina Agorası Steli.

Kaynak: Grosman, 2013: pl.44.

Resim 118: M.Ö. 4.yüzyılın İlk Çeyreğine Tarihlenen 4, 141 No.lu Atina Agorası Stelleri

4

141

Kaynak: Grosman, 2013: pl.1, 41.

Resim 119: MÖ 4.yüzyılın İkinci Çeyreği 6, 8, 152, 153 No.lu Atina Agorası Stelleri.

6

8

152

153

Kaynak: Grosman, 2013: pl. 2, 3, 45.

Res. 120: MÖ 4.yüzyılın Üçüncü Çeyreği 156, 157, 160, 161 No.lu Atina Agorası Stelleri.

156

157

160

161

Kaynak: Grosman, 2013: pl. 47 – 49.

Resim 121: Atletler Betimlemesi.

Kaynak: Boardman, 2013: Res.57.

Resim 122: Boiotia'dan Stel Üzerinde Süvari Betimlemesi.

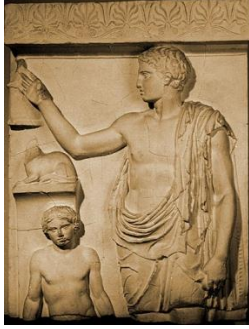
Kaynak: <https://images.app.goo.gl/pUeJkTKLgmxq5> [28.05.2019].

Resim 123: Lir çalgıcısı

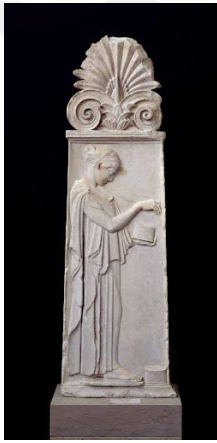
Kaynak: Boardman, 1992: 76.

Resim 124: Aigina Kedi Steli.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/SMMHueDoGjbL4mRM6> [28.05.2019].

Resim 125: Paros'tan Genç Kız Betimlemesi

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/3XgmzsGVeqvoGxbR9> [28.05.2019].

Resim 126: Oturan Ağırbaşlı Kadın Figürü.

Kaynak: Boardman, 2013: 20.

Resim 127: Striglis Tutan Genç Erkek Eupheros Steli.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/cTLqMfZ7ehNp682Q8> [28.05.2019].

Resim 128: Mnesogora Steli.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/Y3X6itz6hy163ZC48> [28.05.2019].

Resim 129: Amprate ve Hegeso Geniş Formda Stel.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/D84KKXHFrt4jogBw6> [28.05.2019].

Resim 130: Rhodos'tan Krito ve Timarista Steli.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/ZnBwS79d22KfkM1Q8> [28.05.2019]

Resim 131: Antandros 320 Nolu Mezar'da Herme Formlu Steller.

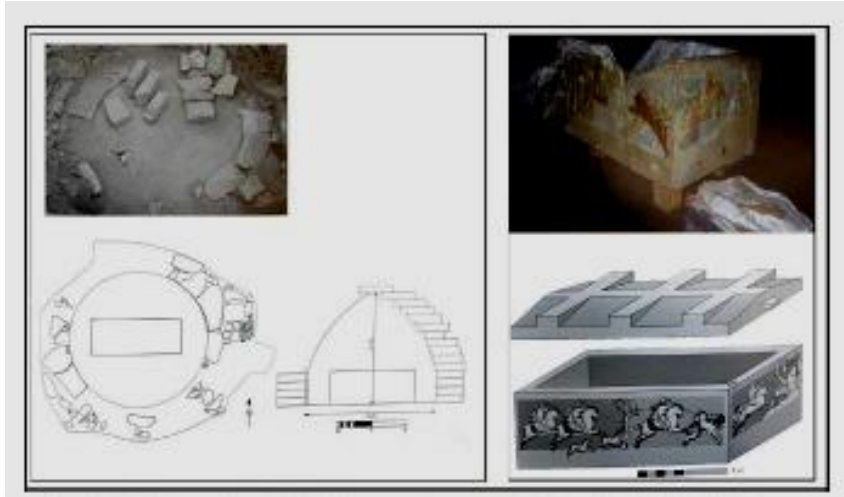
Kaynak: Yağız, 2012: 297.

Resim 132: Assos'tan Klasik Dönem İsim blokları

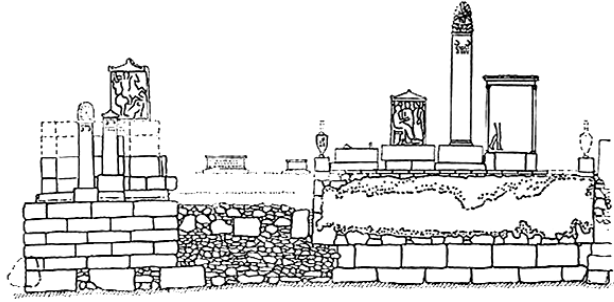
Kaynak: Yağız, 2012: 276.

Resim 133: Çingenetepe Tümülüsü.

Kaynak: Yağız, 2012: 301.

Resim 134: Kerameikos'ta Dexilos'un Peribolos Mezarı.

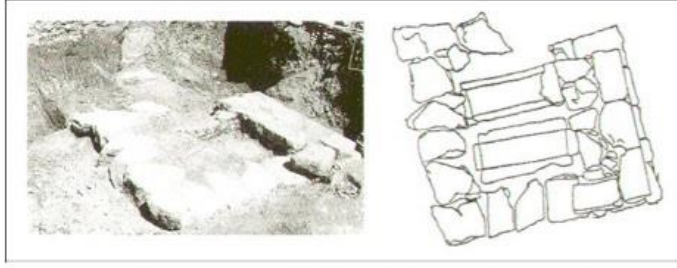
Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 109.

Resim 135: Antandros 260 Nolu İstinat Duvarlı Mezar.

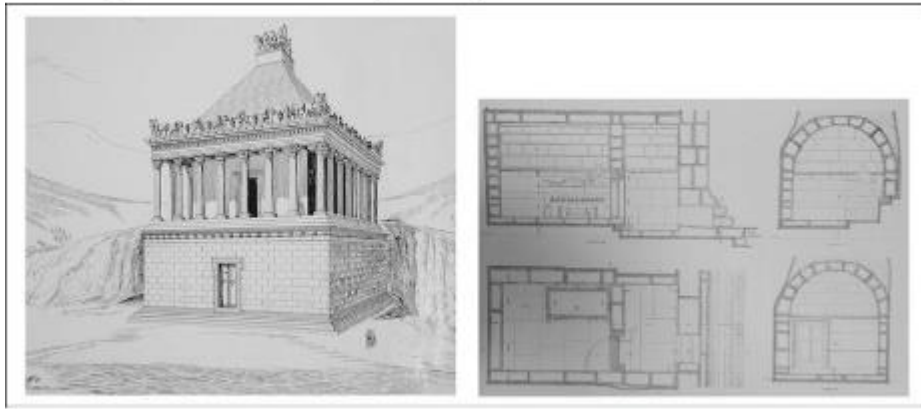
Kaynak: Yağız, 2012: 283.

Resim 136: Ephessos Antik Kenti Belevi Mezar Anıtı.

Kaynak: Yağız, 2012: 318.

Resim 137: Belevi Mezar Anıtı.

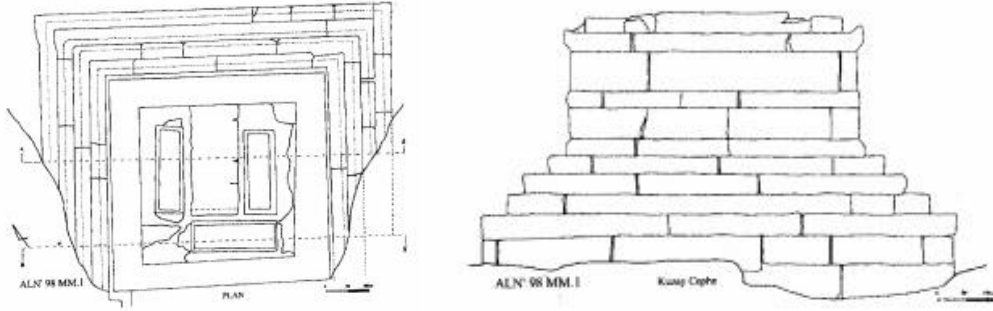
Kaynak: Yağız, 2012: 326.

Resim 138: Belevi Mezar Anıtı Ziyafet Kabartması, Lahit ve Hizmetçi Heykeli

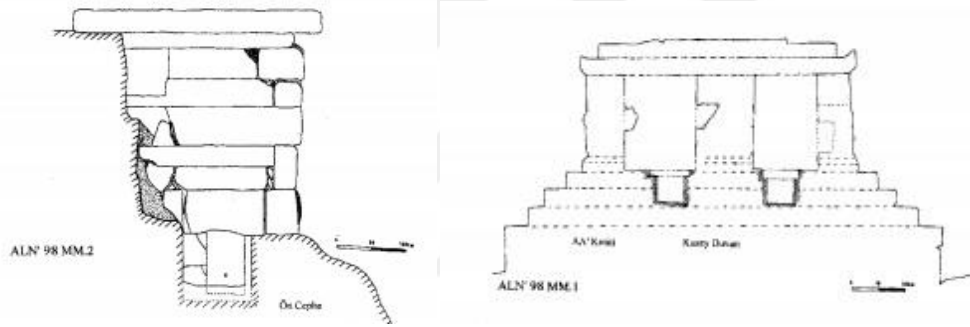
Kaynak: Yağız, 2012: 327.

Resim 139: Alinda Nekropolü Podyumlu Oda Mezar

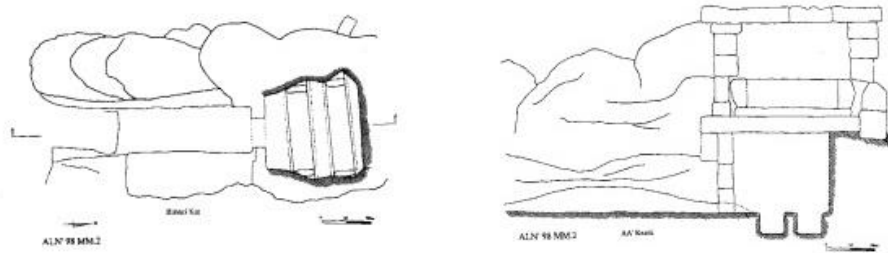
Kaynak: Özkaya ve San, 1999: 272.

Resim 140: Alinda Nekropolü Podyumlu Oda Mezar.

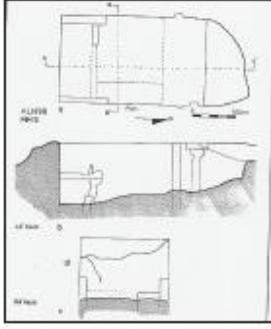
Kaynak: Özkaya ve San, 1999: 273.

Resim 141: Alinda Nekropolü İki Katlı Dromoslu Mezar.

Kaynak: Özkaya ve San, 1999: 274.

Resim 142: Alinda Nekropolü semerdam çatılı tek odalı mezar

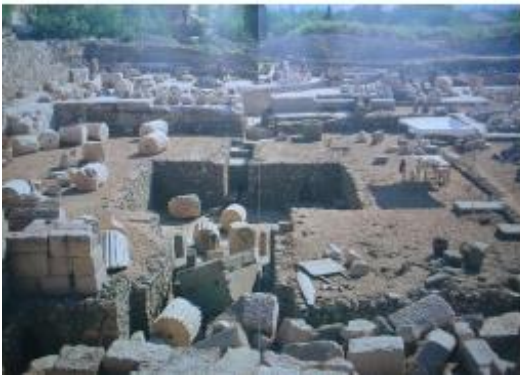
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 82.

Resim 143: Halikarnassos Mausoleum.

Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 135.

Resim 144: Halikarnassos Mausoleum Kalıntıları.

Kaynak: Alpaslan, 2005: 104.

Resim 145: Artemis ve Mousolos Heykeli.

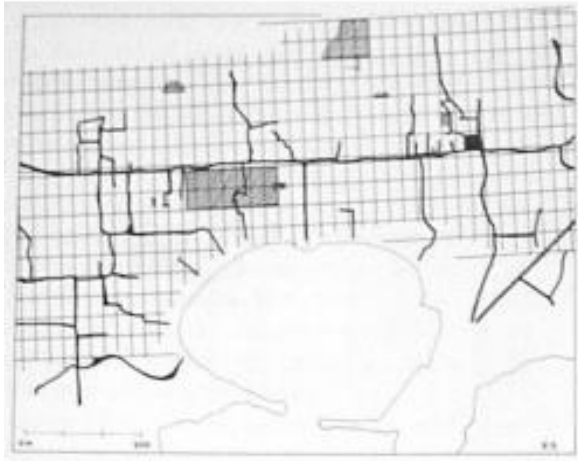
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 135.

Resim 146: Halikarnassos Mousoleum Frizler.

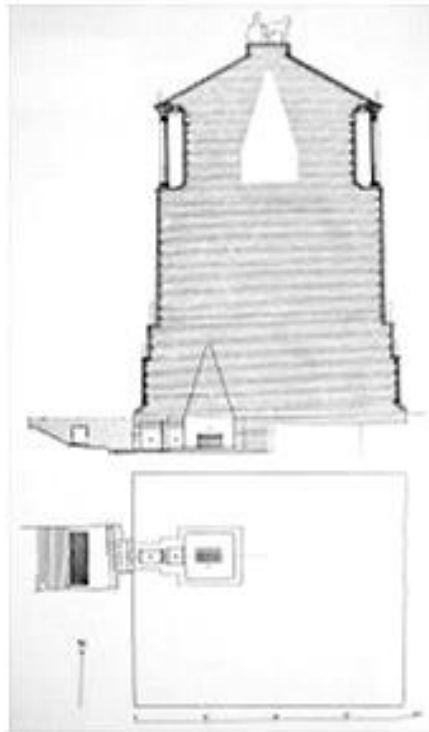
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 135.

Resim 147: Halikarnassos Mouselum Kent Planı.

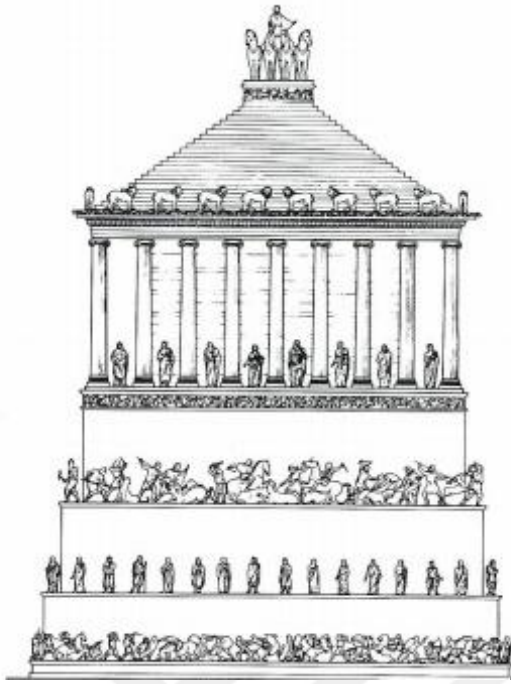
Kaynak: Alpaslan, 2005: 104.

Resim 148: Halikarnassos Mouselum Kesiti.

Kaynak: Alpaslan, 2005: 107.

Resim 149: Halikarnassos Mouselum Çizim.

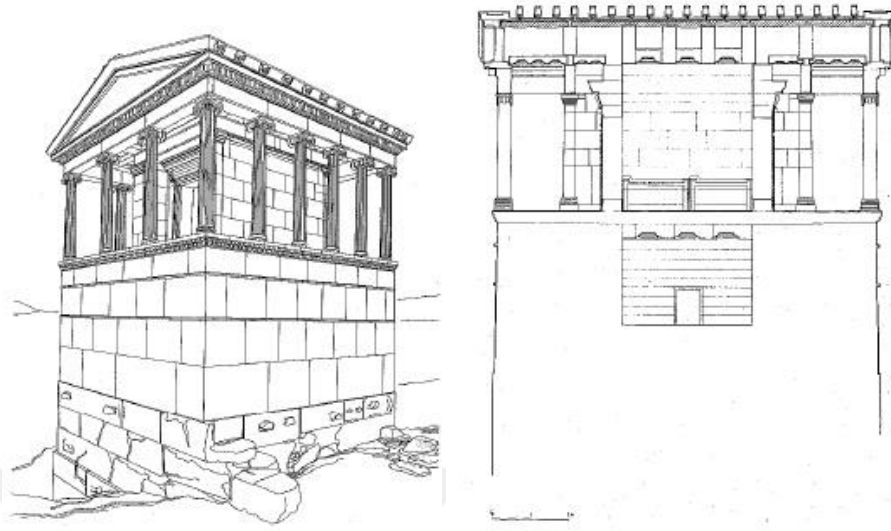
Kaynak: Alpaslan, 2005: 106.

Resim 150: Xanthos Şehir Planı ve Nereidler Anıtı Konumu.

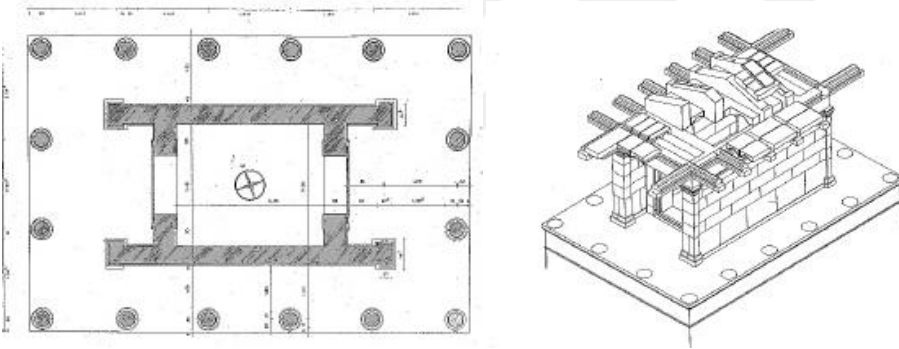
Kaynak: Alpaslan, 2005: 98.

Resim 151: Xanthos Nereidler Anıtı.

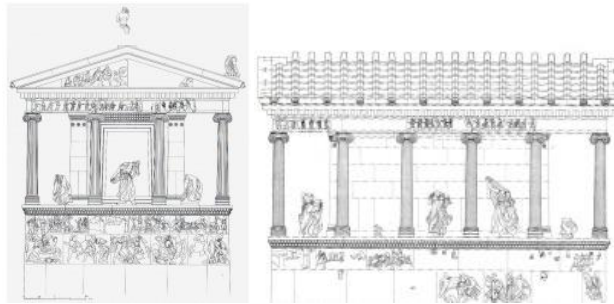
Kaynak: Fedak, 1990: 296 – 297.

Resim 152: Nereidler Anıtı Plan ve Çizim

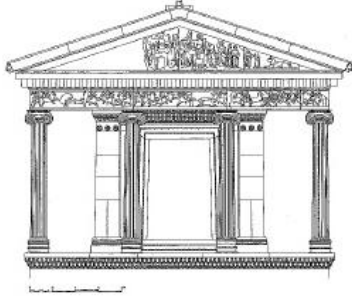
Kaynak: Fedak, 1990: 298 – 299.

Resim 153: Nereidler Anıtı Doğu ve Kuzey Cephesi.

Kaynak: H. İbrahim Alpaslan, 2005: 99.

Resim 154: Nereidler Anıtı Batı Cephesi.

Kaynak: Fedak, 1990: 299.

Resim 155: Limyra Perikle Heroonu Konumu ve Kalıntıları.

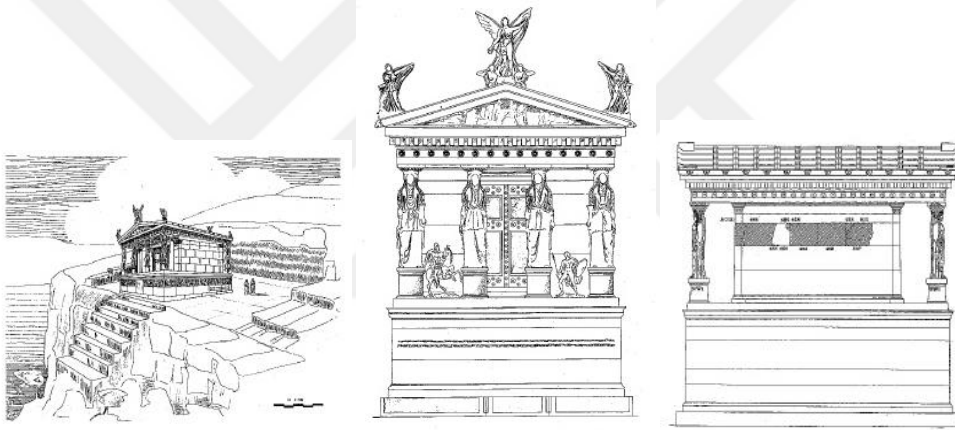
Kaynak: Alpaslan, 2005: 101.

Resim 156: Limyra Perikle Heroonu Akroter.

Kaynak: Alpaslan, 2005: 103.

Resim 157: Limyra Perikle Heroonu.

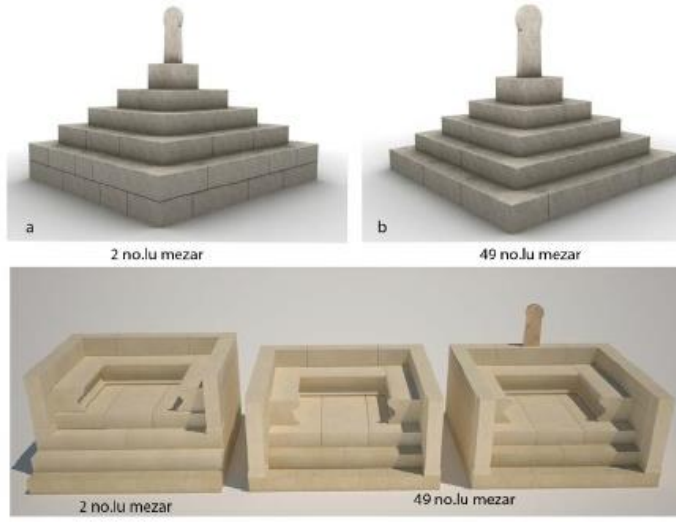
Kaynak: Fedak, 1990: 301 – 303.

Resim 158: Limyra Perikle Heroonu Friz.

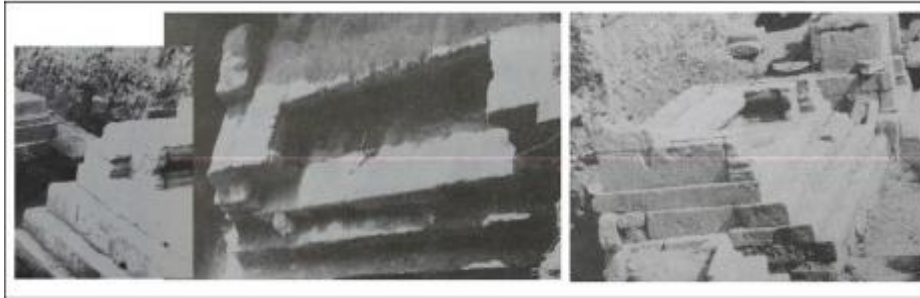
Kaynak: Alpaslan, 2005: 102.

Resim 159: Antandros Atnalı Sunak Mezarlar.

Kaynak: Yağız, 2012: 281.

Resim 160: Ainos, Taşaltı Nekropolis Atnalı ya da U Planlı Mezar Yapısı.

Kaynak: Yağız, 2012: 282.

Resim 161: Börükçü Nekropol Dromoslu Oda Mezar.

Kaynak: Aydın, 2018: 218.

Resim 162: Labraundos Dromoslu Oda Mezar İç.

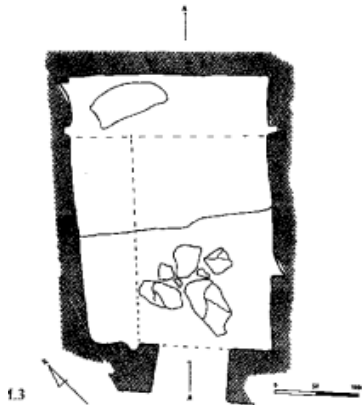
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 179.

Resim 163: Labraundos Dromoslu Oda Mezar.

Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 179.

Resim 164: Alinda Nekropolü Kayaya Oyulmuş Mezar.

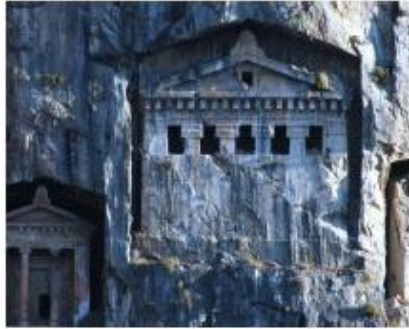
Kaynak: Özkaya ve San, 1999: 275.

Resim 165: İdyma Kayaya Oyulmuş Tapınak Cepheli Mezarlar.

Kaynak: Karaöz Arihan, 2007: 157.

Resim 166: Kaunos Kaya Mezarlar.

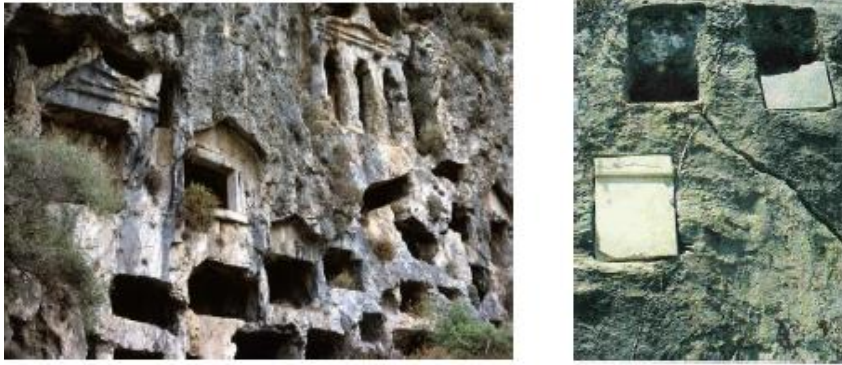
Kaynak: Karaöz Arihan, 2007: 161.

Resim 167: Kaunos Kaya Mezarlar.

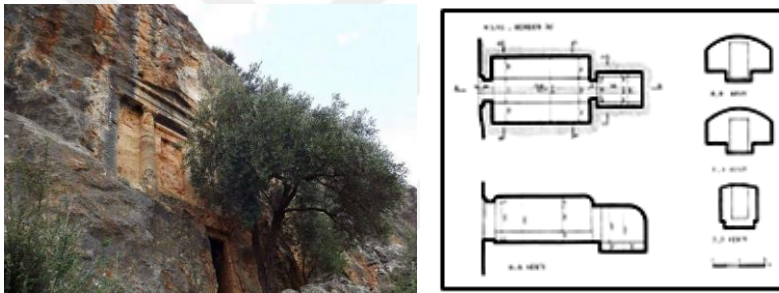
Kaynak: Karaöz Arihan, 2007: 163.

Resim 168: Kaunos Niş Mezarlar.

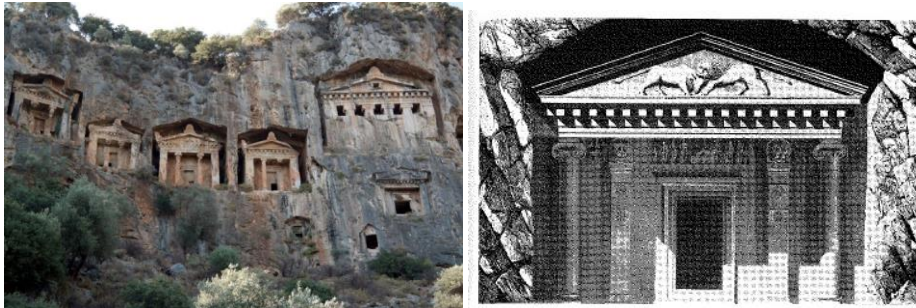
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 164-165.

Resim 169: Mylasa Tapınak Cephesi Berberini Mezarı.

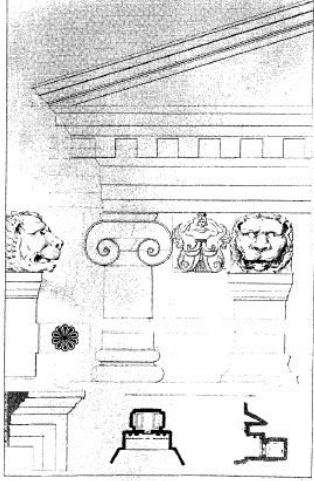
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 198.

Resim 170: Myra Tapınak Cephesi Mezarlar Genel ve 69 No.lu Mezar.

Kaynak: Fedak, 1990: 343.

Resim 171: Myra Dört Köşeli Sütunlar Detay.

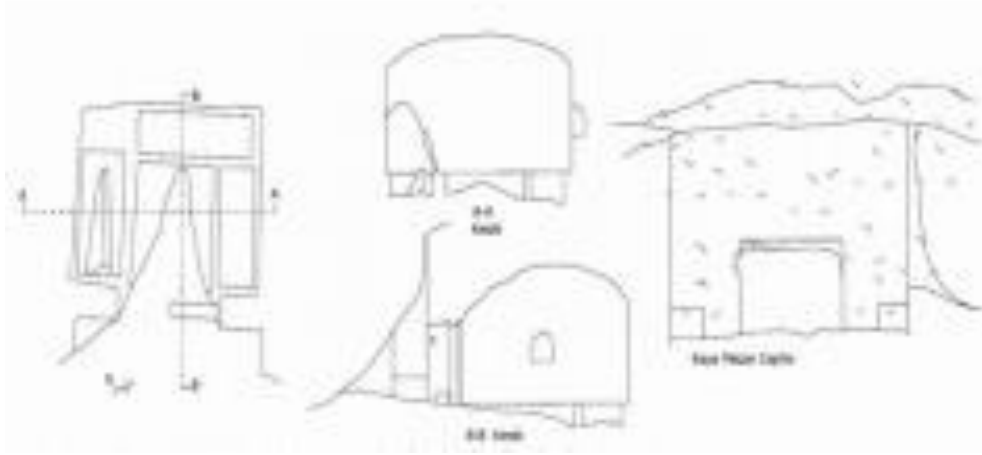
Kaynak: Fedak, 1990: 345.

Resim 172: Latmos Herakleia Kayaya Oyulmuş Mezarlar.

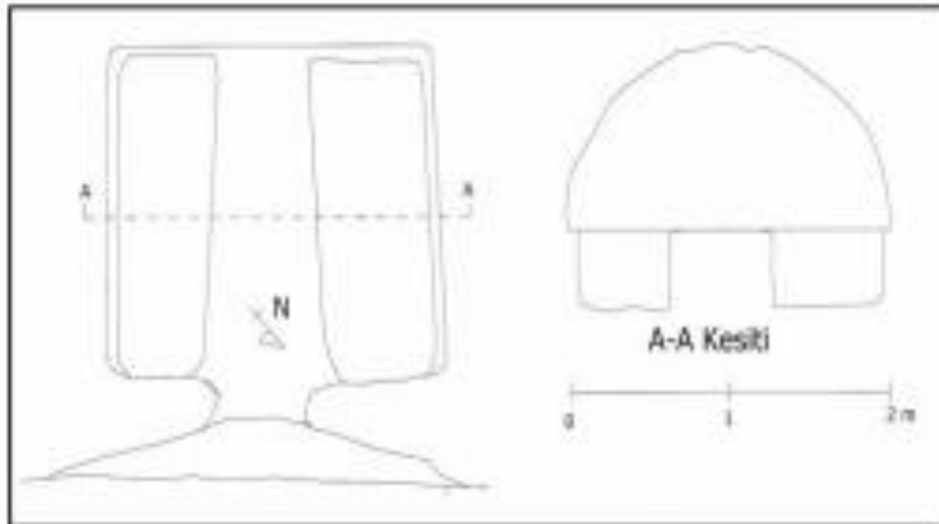
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 185 – 188.

Resim 173: Myndos Kızılburun Kaya Mezar.

Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 202.

Resim 174: Myndos Tatil Köyü İçinde Yer Alan Kaya Mezar.

Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 202.

Resim 175: Boeotia Bölgesinde M.Ö. 338’de Khraeronea Savaşı Sonrası Kayıplar için Aslanlı Kenotaf Mezar.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 251.

Resim 176: Ampheopolis Aslanı Kenotaf Mezar.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/aUnaZX9iTu2XNUcF9> [28.05.2019].

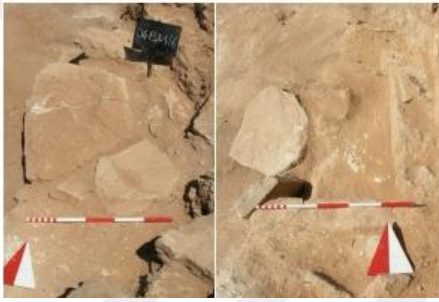
<https://images.app.goo.gl/JqnK9a6N3f35sttF8> [28.05.2019].

Resim 177: Börükçü Mevki 04BM15 No.lu Kenotaf Olduğu Düşünülen Mezar.

Kaynak: Aydın, 2018: 204.

Resim 178: Börükçü Mevki 04BM16 No.lu Kenotaf Olduğu Düşünülen Mezar.

Kaynak: Aydın, 2018: 205.

Resim 179: Xanthos 1 No.lu Merehi ya da Chimeara Anıtı Olarak Adlandırılan Pilyeli Lahit Mezar.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.85.

Resim 180: Xanthos 1 No.lu Merehi ya da Chimeara Anıtı Olarak Adlandırılan Piliyeli Lahit Mezar .

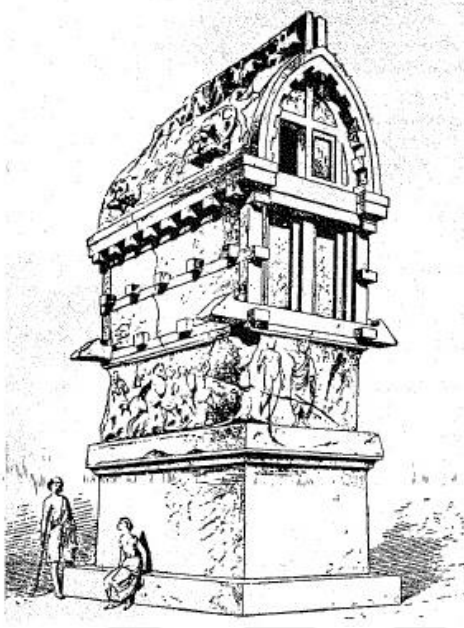
Kaynak: İdil, 1998: Lev.86.

Resim 181: Xanthos 1 No.lu Merehi ya da Chimeara Anıtı Olarak Adlandırılan Piliyeli LahitMezar.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.86.

Resim 182: Pajava Lahti.

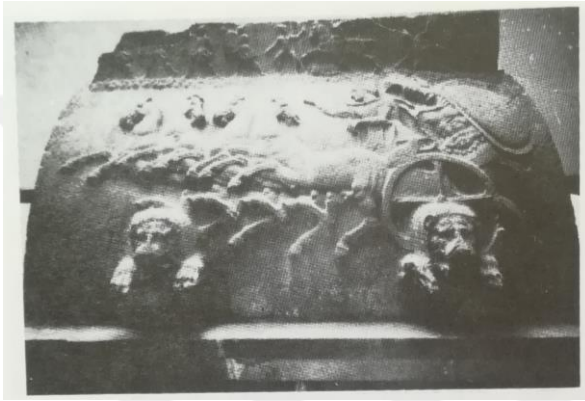
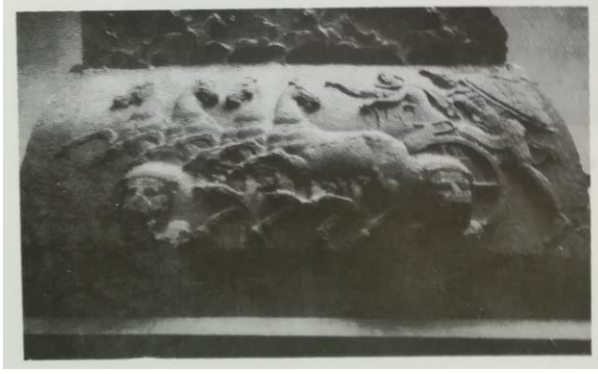
Kaynak: Fedak, 1990: 472.

Resim 183: Pajava Lahti.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.87.

Resim 184: Pajava Lahti Kapak Batı ve Doğu Yüzü.

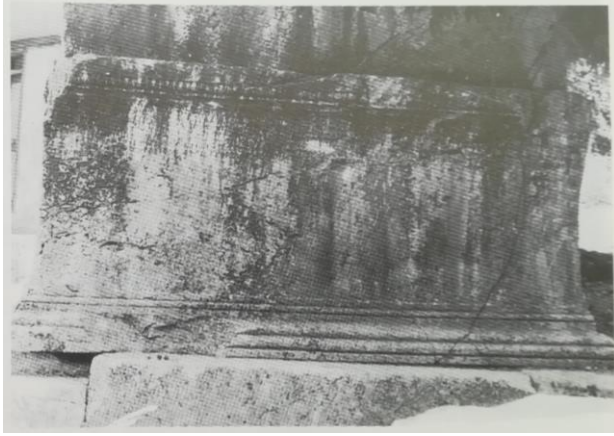
Kaynak: İdil, 1998: Lev. 88.

Resim 185: Antiphellos 1 No.lu Hyposorionlu Lahit Mezar.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.9.

Resim 186: Antiphellos 1 No.lu Hyposorionlu Lahit Mezar.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.9.

Resim 187: Antiphellos 1 No.lu Hyposorionlu Lahit Mezar.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.9.

Resim 188: Trysa 1 No.lu Alçak Kaideye Benzeyen Hyposorionlu Lahit Mezar, Güney Yüzü.

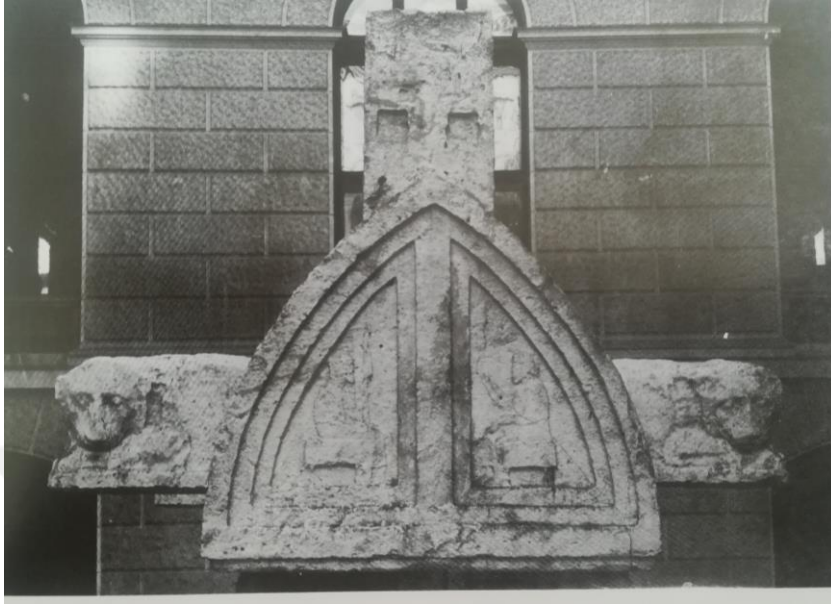
Kaynak: İdil, 1998: Lev.80

Resim 189: Trysa 1 No.lu Alçak Kaideye Benzeyen Hyposorionlu Lahit Mezar, Doğu Yüzü.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.81.

Resim 190: Trysa 1 No.lu Alçak Kaideye Benzeyen Hyposorionlu Lahit Mezar, Kapak Batı Alınlık.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.83.

Resim 191: Trysa 1 No.lu Alçak Kaideye Benzeyen Hyposorionlu Lahit Mezar, Kapak Doğu Alınlık.

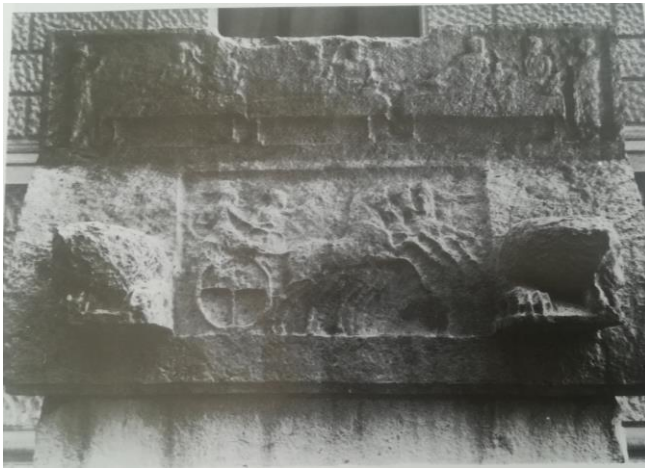
Kaynak: İdil, 1998: Lev.83.

Resim 192: Trysa 1 No.lu Alçak Kaideye Benzeyen Hyposorionlu Lahit Mezar, Kapak Güney Yüzü.

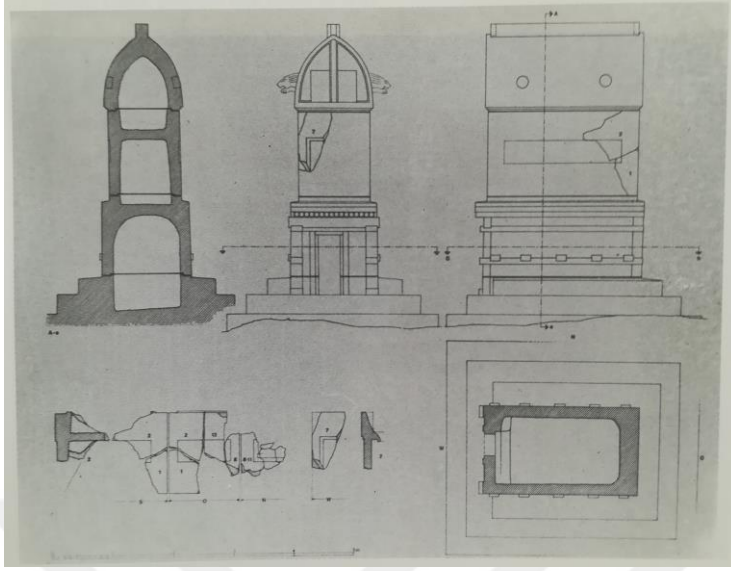
Kaynak: İdil, 1998: Lev.82.

Resim 193: Trysa 1 No.lu Alçak Kaideye Benzeyen Hyposorionlu Lahit Mezar, Kapak Kuzey Yüzü.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.82

Resim 194: Bayındır Limanı Mezar Ev Lahitler.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.17.

Resim 195: Bayındır Limanı mezar ev lahitler

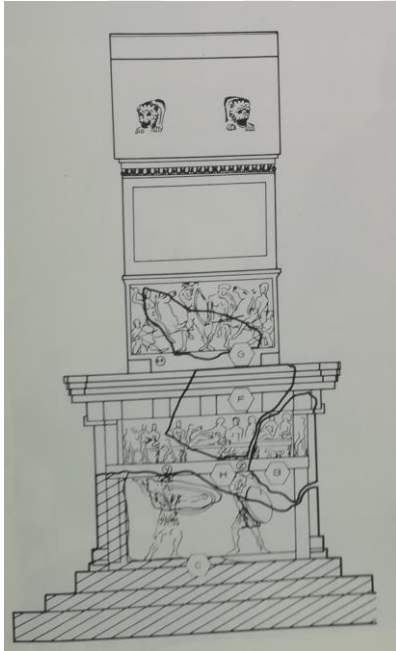
Kaynak: İdil, 1998: Lev.17.

Resim 196: Kadyanda 1 Nol.u Salas Anıtı, Mezar Ev Lahit.

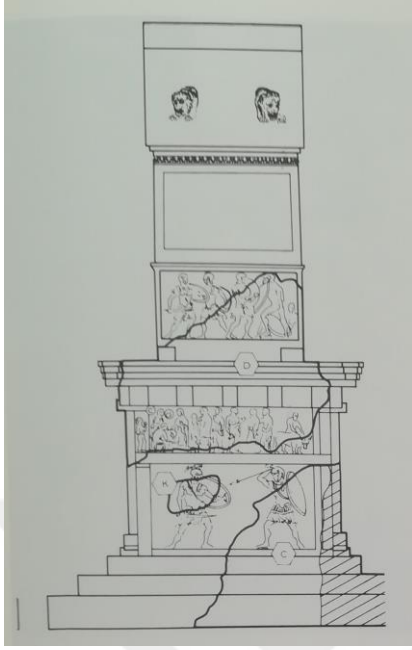
Kaynak: İdil, 1998: Lev.22.

Resim 197: Kadyanda 1 No.lu Salas Anıtı, Mezar Ev Lahit

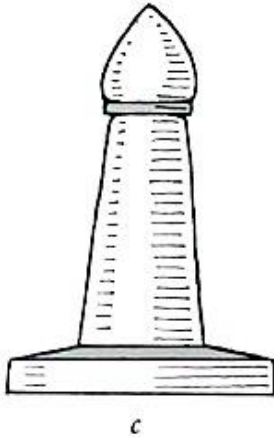
Kaynak: İdil, 1998: Lev.23.

Resim 198: Kadyanda 1 No.lu Salas Anıtı, Mezar Ev Lahit.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.23.

Resim 199: Küçük Asya'da Phallos Mezar Taşları

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 243.

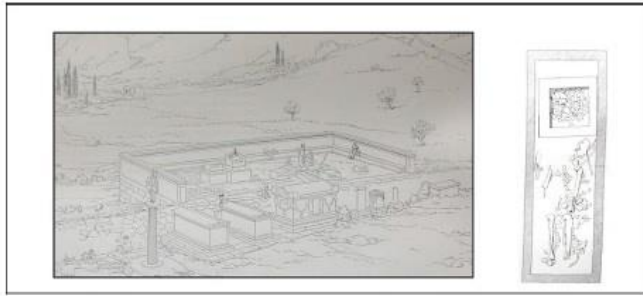
Resim 200: M.Ö. 4.yüzyılın Dördüncü Çeyreği 36 No.lu Atina Agorası Steli

36

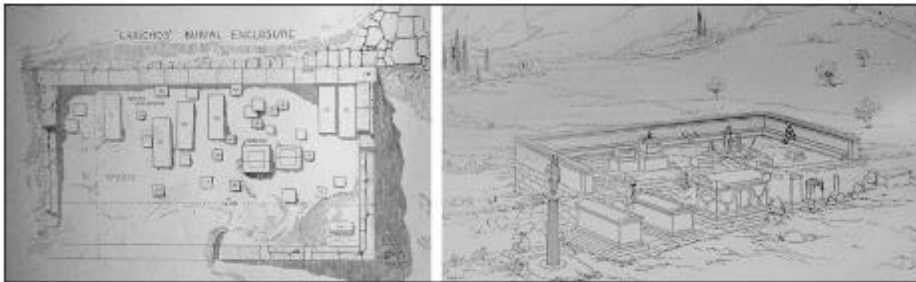
Kaynak: Grosman, 2013: Pl.12.

Resim 201: Larikhos Aile Mezarı.

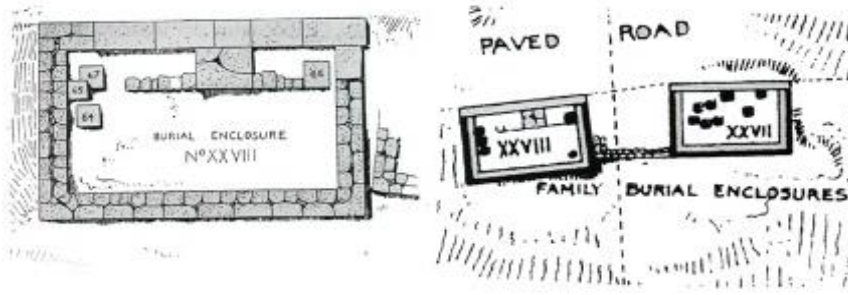
Kaynak: Yağız, 2012: 354.

Resim 202: Larikhos aile mezarı

Kaynak: Yağız, 2012: 354

Resim 203: Larikhos Aile Mezarı.

Kaynak: Yağız, 2012: 360.

Resim 204: Attika Mezarlarında Mezar İşareti Olarak Kullanılan Sütun.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 167.

Resim 205: Bozyertepe Tümülüsü

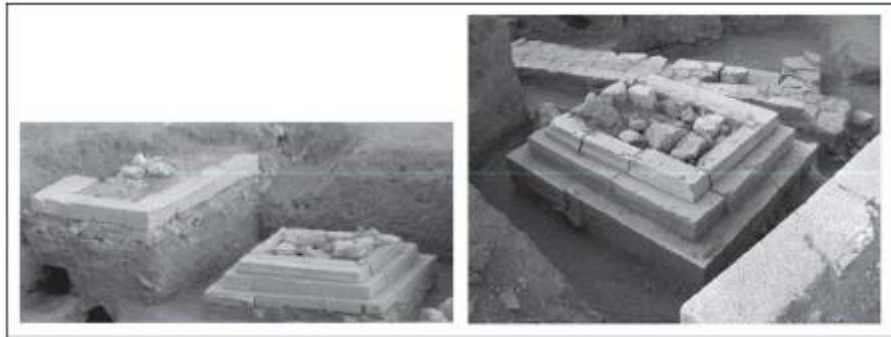
Kaynak: Yağız, 2012: 387.

Resim 206: Maltepe Tümülüsü.

Kaynak : <https://www.google.com.tr/maps/uv?hl=tr&pb=!1s0x14ba029d7>
[07.05.2019].

Resim 207: Parion'da AM1 ve AM2 No.lu Anıt Mezarlar

Kaynak: Yağız, 2012: 344.

Resim 208: Antandros DCF, DMK At Nalı Sunak Mezarlar.

Kaynak: Yağız, 2012: 366.

Resim 209: Antandros 234 No.lu Dairesel Planlı Sunak Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 368.

Resim 210: 214 ve 344 Nolu Dairesel Planlı Sunak Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 369.

Resim 211: Antandros 217 No.lu Topraktan Yığma Tepecik Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 362.

Resim 212: Antandros 350 No.lu Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 363

Resim 213 – Knidos Aslanlı Mezar Götürülüşü ve Bugünkü Hali.

Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007:172.

Resim 214: Kyme Antik Kenti Dromossuz ve Dromoslu Oda Mezarlar.

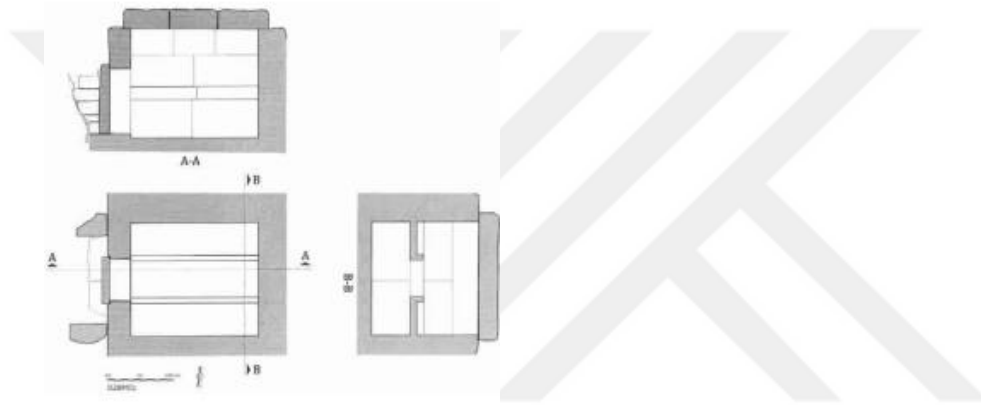
Kaynak: Yağız, 2012: 407.

Resim 215: Palaudis Nekropolisi Kayaya Oyulmuş Mezarlar.

Kaynak: Yağız, 2012: 406.

Resim 216: Börükçü Mevki Sahte Dromoslu Oda Mezar.

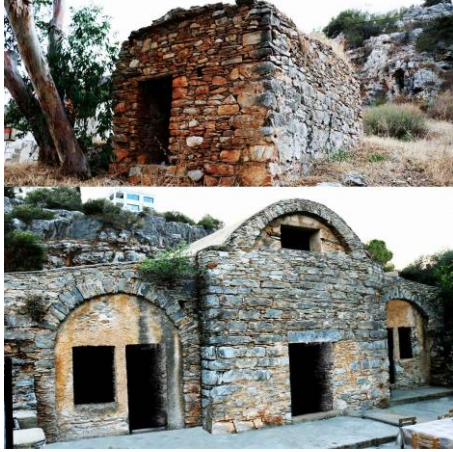
Kaynak: Söğüt, 2012: 584.

Resim 217: Börükçü Mevki Dromoslu Oda Mezar.

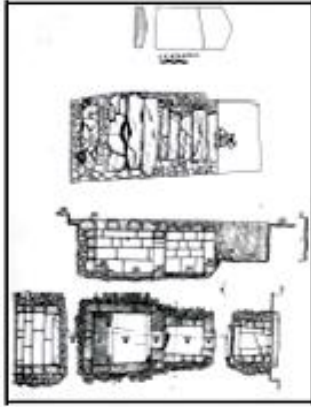
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 117.

Resim 218: İasos Antik Kenti Tonoz Çatılı, Taş Duvarlı Oda Mezar.

Kaynak: <http://iasoskazisi.selcuk.edu.tr/nekropolis.html> [28.05.2019].

Resim 219: Lagina Dromoslu Mezarlar.

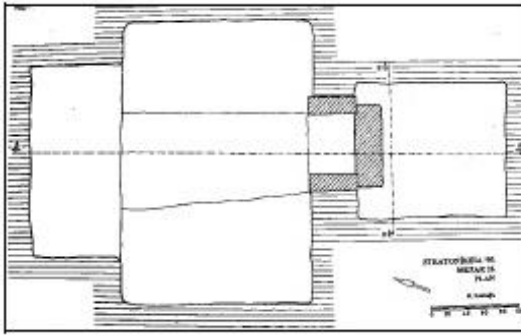
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 181.

Resim 220: Mylasa Oda Mezar Kapısı.

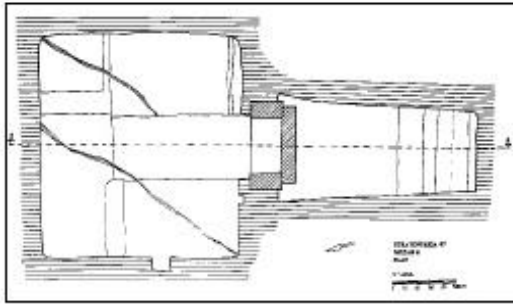
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 197.

Resim 221: Stratonikeia STR97M26 Dromoslu Anıtsal Oda Mezar

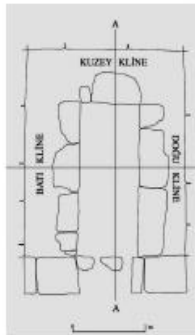
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 213.

Resim 222: Stratonikeia STRM41 Dromoslu Anıtsal Oda Mezar.

Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007: 216.

Resim 223: İdyma Yalancı Tonozlu Oda Mezar

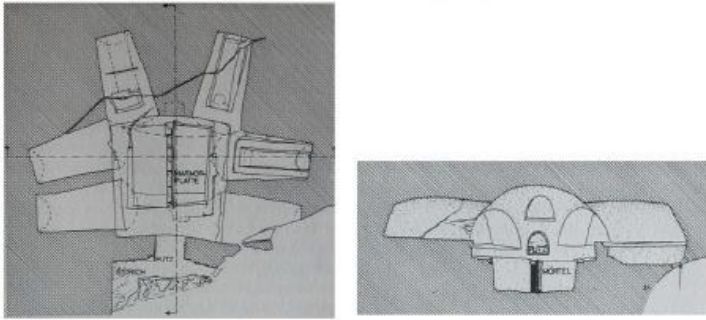
Kaynak: Karaöz Arıhan, 2007:159.

Resim 224: Zeytintepe Nekropolisi Oda Mezarlar.

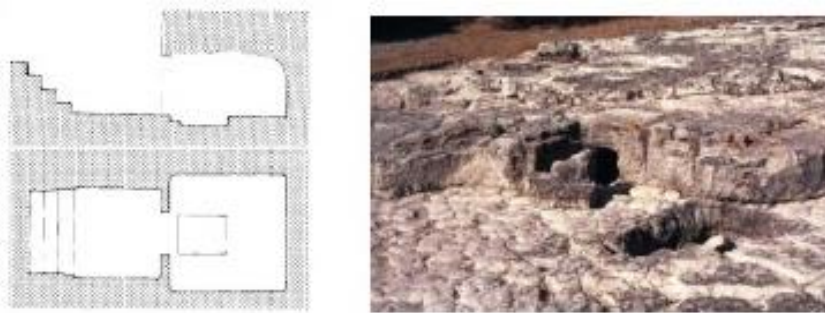
Kaynak: Yağız, 2012: 445.

Resim 225: Zeytintepe Nekropolisi Oda Mezarlar

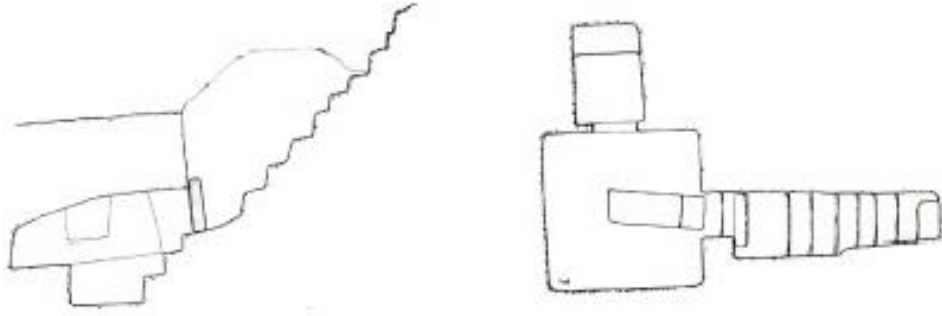
Kaynak: Yağız, 2012: 446.

Resim 226: Miletos Kazartepe Dromoslu Kayaya Oyulmuş Oda Mezar.

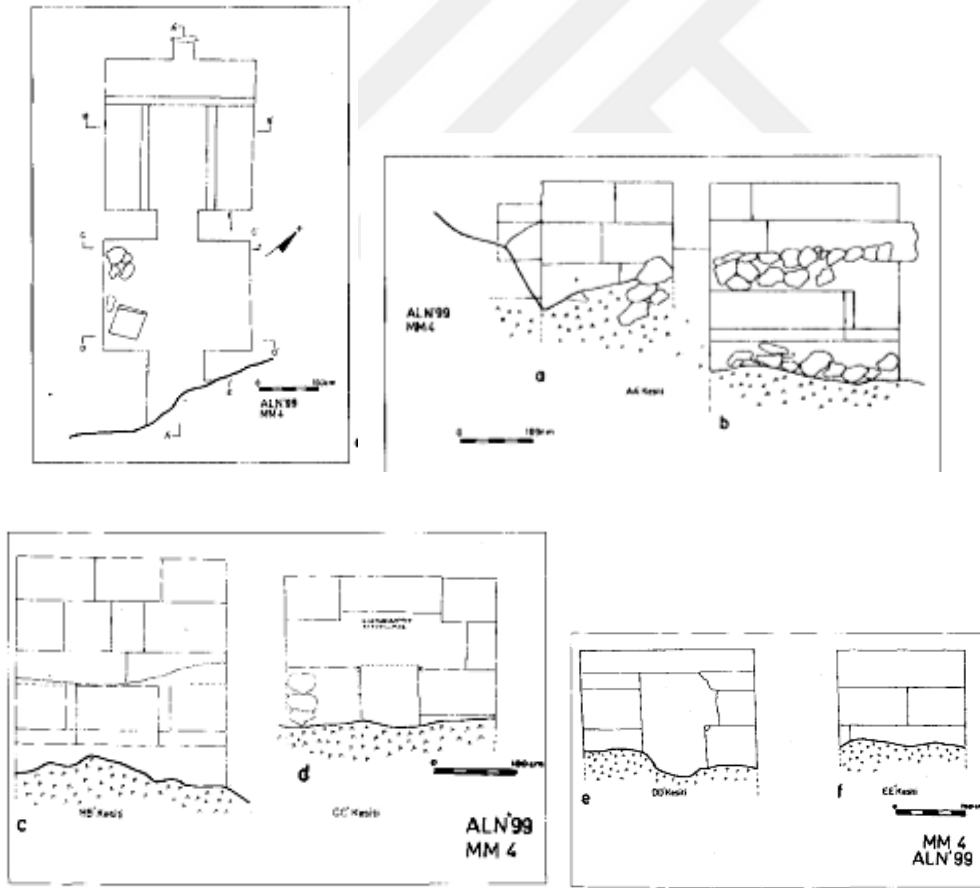
Kaynak: Yağız, 2012: 440.

Resim 227: Samos Batı Nekropolü Oda Mezar.

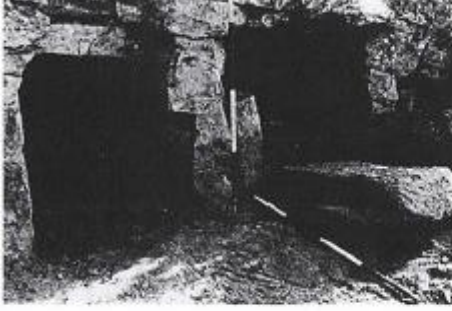
Kaynak: Yağız, 2012: 450.

Resim 228: Alinda MM4 No.lu Anıtsal Mezar.

Kaynak: Vecihi Özkaya ve Oya San, 2000: 190-191.

Resim 229: Notion Kaya Mezar.

Kaynak: Yağız, 2012: 437.

Resim 230: Ecbatana'dan Aslanlı Kenotaf Mezar.

Kaynak: <https://images.app.goo.gl/6QUYNLf2hXzRx82KA> [28.05.2019].

<https://images.app.goo.gl/xihJRxpjiqn8t6MWA> [28.05.2019].

Resim 231– Salamis'te Kenotaf Mezar.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 252.

Resim 232: Xanthos 8 No.lu Lahit.

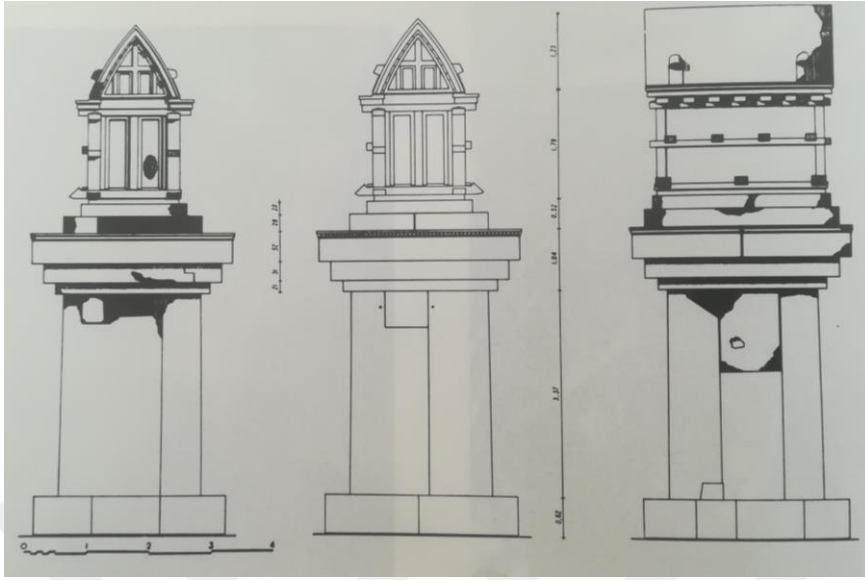
Kaynak: İdil, 1998: Lev.94.

Resim 233: Xanthos 8 No.lu Lahit.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.94.

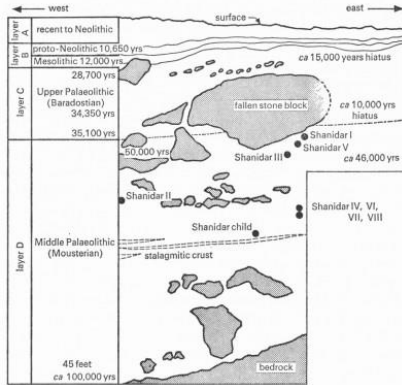
Resim 234: Xanthos 8 No.lu Lahit Çizimi.

Kaynak: İdil, 1998: Lev.94.

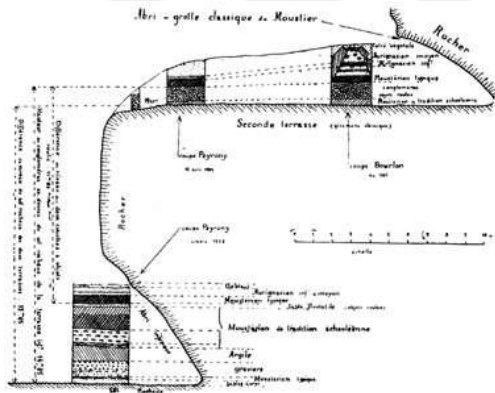
Ek 2: Haritalar

Harita 1: Shanidar IV Mezar Yeri.

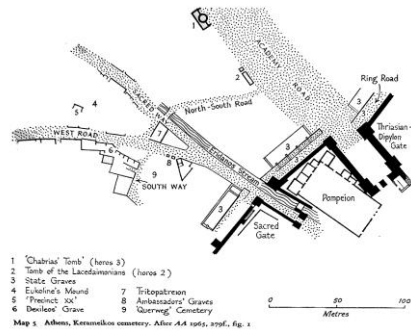
Kaynak: <https://www.antiquity.ac.uk/projgall/barker348> [28.05.2019]

Harita 2: Le Moustir Mağarası İçi.

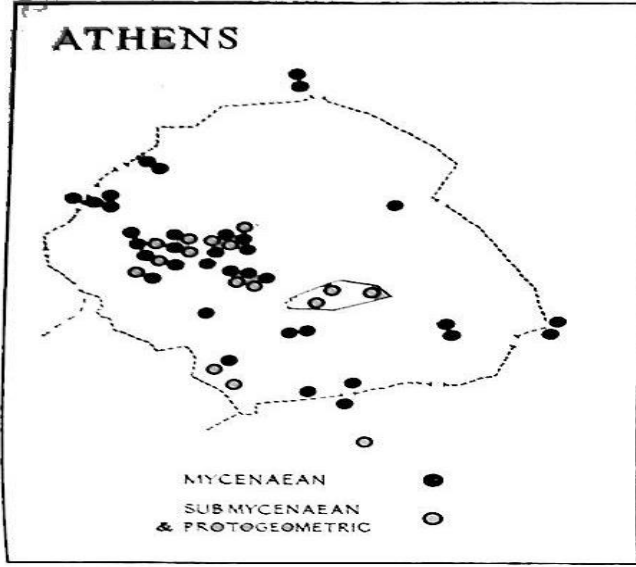
Kaynak: <http://donsmaps.com/lemoustier.html> [28.05.2019]

Harita 3: Keramaikos Mezarlığı, Atina.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: Harita 5.

Harita 4: Atina Protogeometrik Dönem.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 336.

Harita 5: Kuzey Batı Anadolu Protogeometrik Dönem Mezarları Bulunan Merkezler.

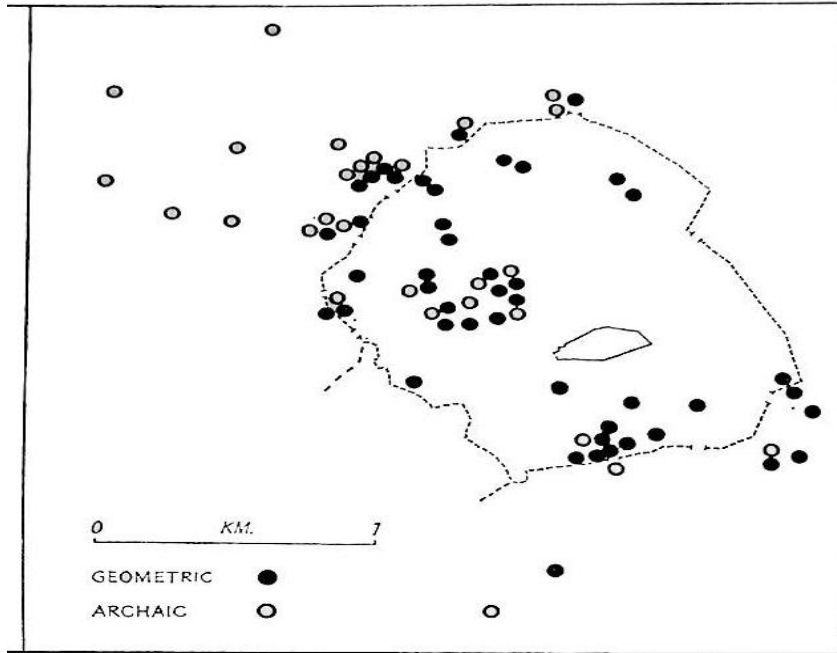
Kaynak: Yağız, 2012: 533.

Harita 6: Kuzey Batı Anadolu Geometrik Dönem Mezarlar Bulunan Merkezler.

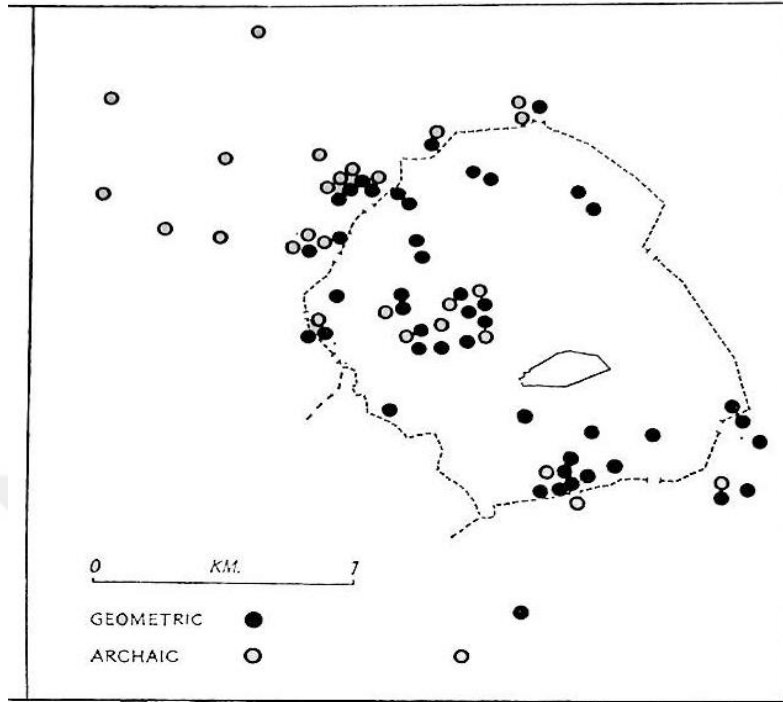
Kaynak: Yağız, 2012: 534.

Harita 7: Atina Geometrik Dönem.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 336.

Harita 8: Atina Arkaik Dönem.

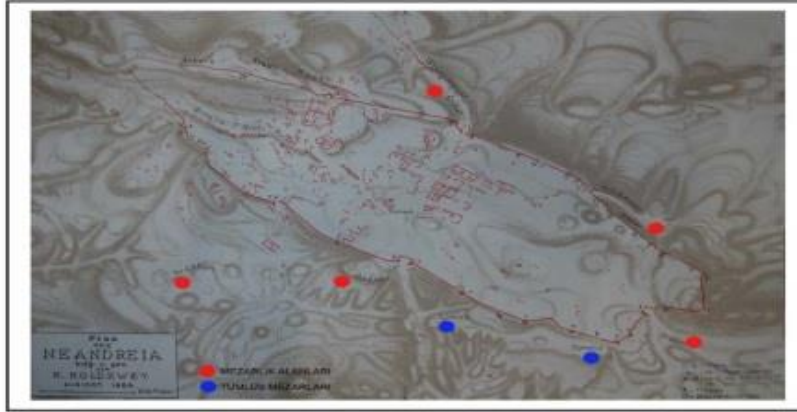
Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 337.

Harita 9: Kuzey Batı Anadolu Arkaik Dönem Mezarlar Bulunan Merkezler.

Kaynak: Yağız, 2012: 535.

Harita 10: Neandreia Antik Kenti Mezar Ve Tümülüsler.

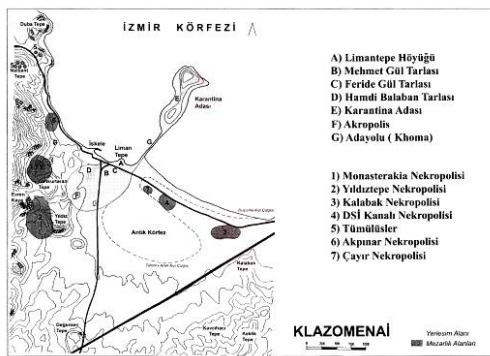
Kaynak: Yağız, 2012: 97.

Harita 11: Kyme Antik Kenti Güney Nekropolis Alanları.

Kaynak: Yağız, 2012: 169.

Harita 12: Klazomenai Nekropolisleri.

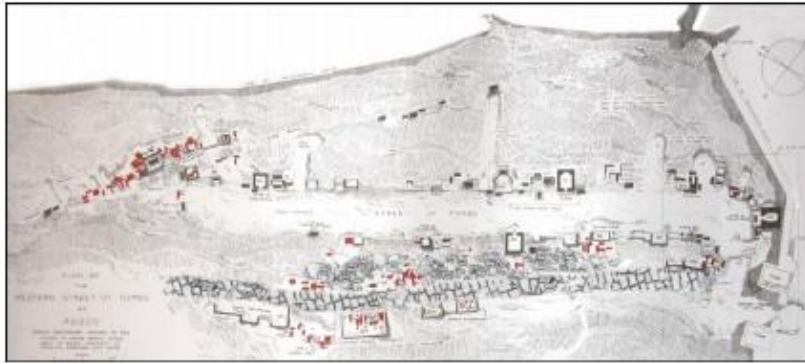
Kaynak: Güngör, 2006: Harita .

Harita 13: Yıldıztepe Nekropolisi.

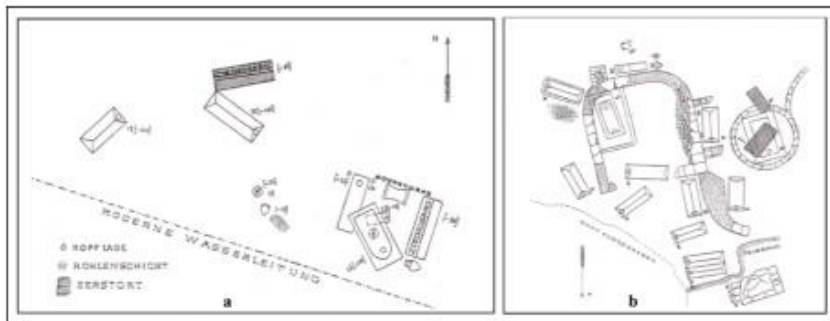
Kaynak: Güngör, 2006: Plan 1.

Harita 14: Assos Batı Nekropolisi.

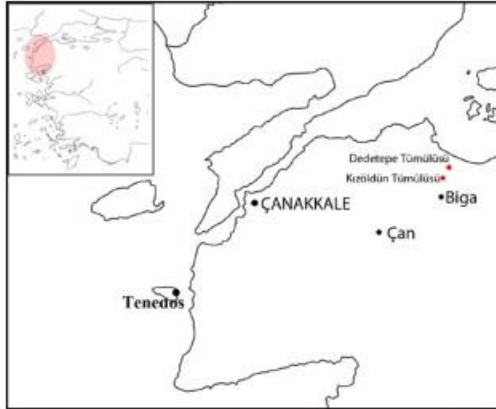
Kaynak: Yağız, 2012: 106.

Harita 15: Samos Batı Nekropolisi.

Kaynak: Yağız, 2012: 97.

Harita 16: Kızıldün ve Dedetepe Tümülüslerinin Yerini Gösteren Harita.

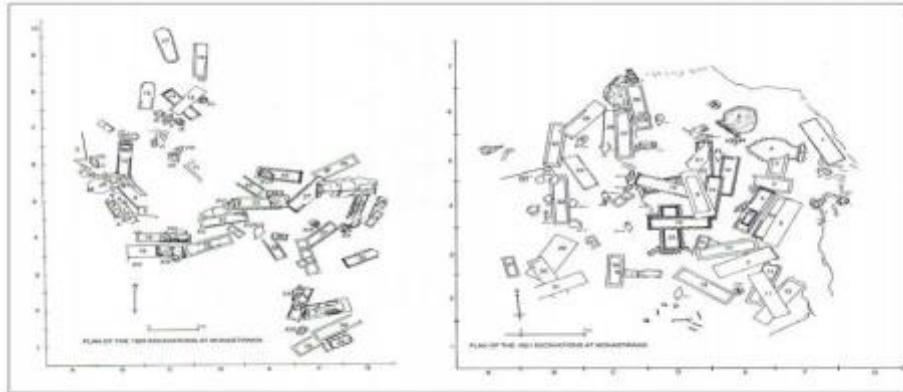
Kaynak: Yağız, 2012: 145.

Harita 17: Lesbos Antik Kenti.

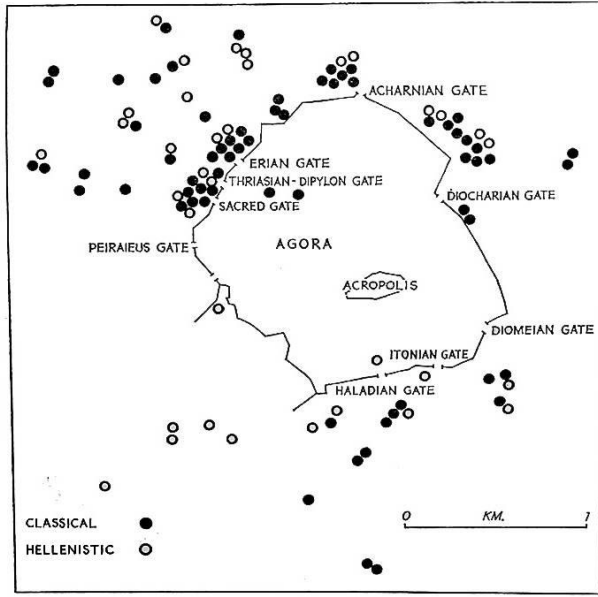
Kaynak: Yağız, 2012: 180.

Harita 18: Monastirakia Nekropolisi.

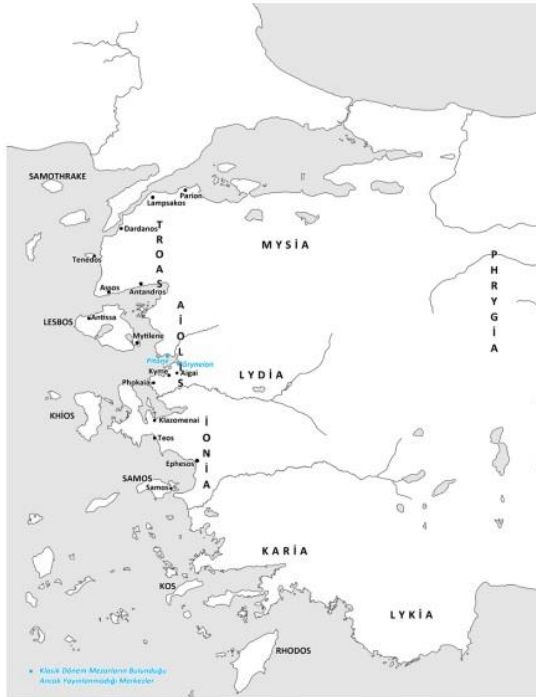
Kaynak: Yağız, 2012: 203.

Harita 19: Klasik ve Hellenistik Dönem Atina Haritası.

Kaynak: Kurtz & Boardman, 1971: 337.

Harita 20: Klasik Dönem'de Batı Anadolu.

Kaynak: Yağız, 2012: 536.

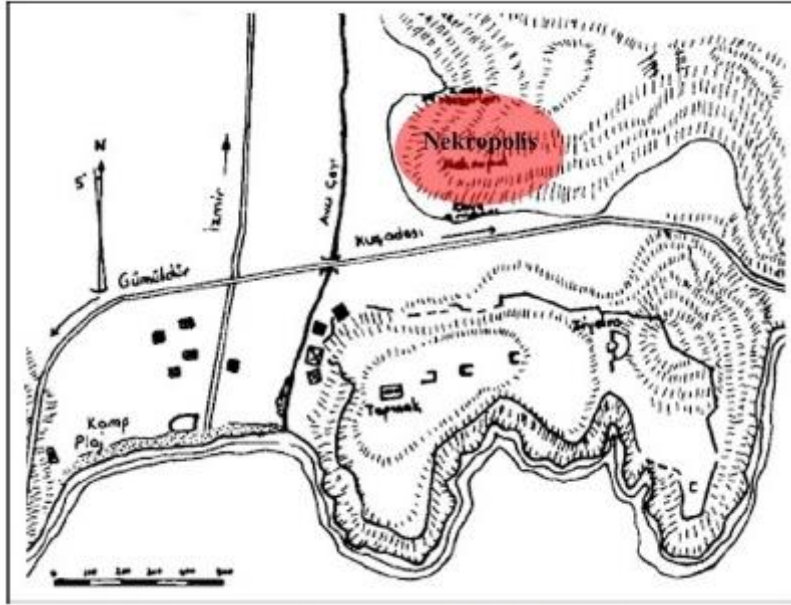
Harita 21: Karia Bölgesi.

Kaynak: <http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/karia.html> [7.10.2019]

Harita 22: Likya Bölgesi.

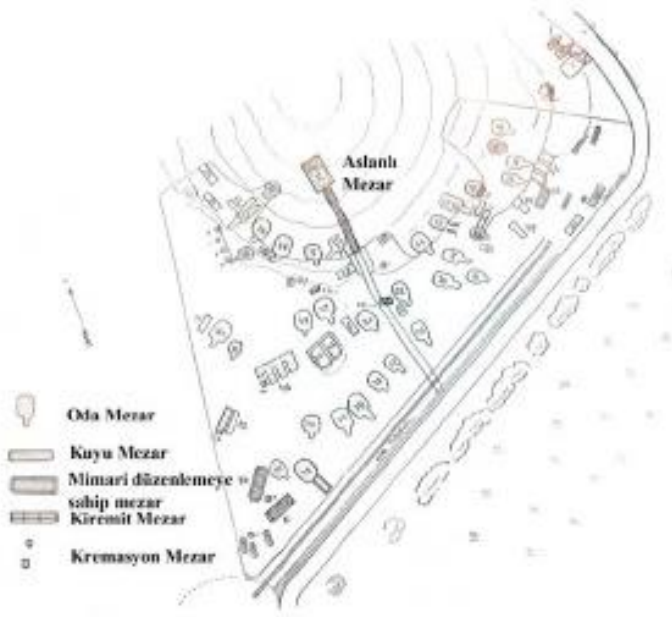
Kaynak: <http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/lykia.html> [7.10.2019]

Harita 23: Notion Antik Kenti.

Kaynak: Yağız, 2012: 436.

Harita 24: Kazartepe Nekropolisi.

Kaynak: Yağız, 2012: 439.

Harita 25: Batı Anadolu'da Hellenistik Dönem.

Kaynak: Yağız, 2012: 537.

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, 8 bs., İzmir: Net Turistik Yayınları, 2000.
- Alpaslan, H. İbrahim, “*Anadolu’da Podyumlu Mezar Mimarisi, MÖ6 – MÖ4. Yüzyıl*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005.
- Ateşlier, Suat, (2004), “Phokaia’daki Taş Kule Anıt Mezarının Üst Yapısına Ait Gözlemler”, *Olba IX*, 2004.
- Aydın, Metin, “*Börükçü Nekropolü Klasik Dönem Mezar Tipolojisi ve Ölü Gömme Gelenekleri*”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.
- Bohen, Barbara, “The Dipylon Amphora: Its Role in the Development of Greek Art”, *The Journal of Aesthetic Education*, Vol.25, No2, 1991.
- Boardman, John, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, çev. Yaşar Ersoy, 1 bs. İstanbul: Homer Kitabevi, 2001.
- Boardman, John, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, çev. Gürkan Engin, 2 bs. İstanbul: Homer Kitabevi, 2013.
- “Cenotaph”, *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary & Thesaurus*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cenotaph> [28.05.2019].
- Cicero, *On The Commonwealth and On the Laws*, Edited by James E.G. Zetzel, First Edition, New York: Cambridge University Press, 1999.
- Çapar, Ömer, “Homeros Destanları Işığında Anadolu – Hellas Ölü Gömme Adetleri”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 1-2, 1990.
- Çevirici, Figen “*Polyksena Lahdi*”, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Davies, Jon, *Death, Burial and Rebirth in the Religions of Antiquity*, London: Routledge Press, First Published, 1999.
- Eliada, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, 3 bs., İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2015.

- Fairbanks, Arthur, *Athenian Lekythoi: With Outline Drawing in A Glaze Varnish on A White Ground*, University of Michigan Humanistic Series, C. VI, New York: The Macmillan Company, 1907.
- Fedak, Janos, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-Classical to the Early Imperial Era*, 1 bs., Kanada: University of Toronto Press, 1990.
- Galanakıs, Konstantinos, “The place of the Dipylon Master in Attic Late Geometric pottery of the mid 8th century B.C.”, *SOMA2010, Proceedings of 14th Symposium Mediterranean Archaeology*, 23-25 Nisan 2010, Kiev: Taras Shevchenko National University of Kiev, 2010.
- Garland, Robert, *The Greek Way of Death*, 1 bs., New York: Cornell University, 1985.
- Grosman, Janet Burnett, *Funerary Sculpture*, Athenian Agora, Vol. XXXV, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens, 2013.
- Güngör, Ümit, “*Klazomenai Yıldıztepe Nekropolisi*”, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Homeros, *İlyada*, çev. Fulya Koçak, 6 bs., Ankara: Arkadaş Yayınları, 2014.
- Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat, 1 bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Hürmüzlü, Bilge, “*Klazomenai – Akpınar Nekropolisi*”, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003
- Hürmüzlü, Bilge, *Eski Yunan’da Ölü Gömme Gelenekleri*, 1 bs., İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- İdil, Vedat, *Likya Lahitleri*, 3 bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Karakaya, Talip, “Martin Heidegger Felsefesinde Ölüm Problemi”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S.5, 2003.
- Karaöz, Arıhan, Seda, “Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kızıgut, İsa, “Pavaya Lahti”, *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi Cedrus*, C. VI, 2018.

- Kurtz, Donna C. & Boardman, John, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 1 bs., New York: Cornell University Press, 1971.
- Kurtz, Donna C., *Athenian White Lekythoi: Patterns and Painters*, 1 bs., London: Oxford at The Clarendon Press, 1975.
- Leming, David Adams, *The World of Myth an Anthology*, 1 bs., New York: Oxford University Press, 1990.
- Leo- Gourhan, Andre, “The Flowers Found with Shanidar IV a Neanderthal Burial in Iraq”, *Science*, C.190, S.4214, 1975.
- Levy-Bruhl, Lucien, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, çev. Oğuz Adanır, 1 bs., Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.
- Mcgowan, Elizabeth P., “Tomb Marker and Turning Post: Funerary Columns in the Archaic Period”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 99, No.4, 1995.
- Morris, Ian Ian Morris, *Burial and Ancient Society*, 1 bs., New York: Cambridge University Press, 1989.
- Morris, Ian, *Death Ritual and Social Structure in Classical Antiquity*, 1 bs., New York: Cambridge University Press, 1992.
- Özkaya, Vecihi ve San, Oya, “Alinda Nekropolü I”, *17.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, 1999.
- Özkaya, Vecihi ve San, Oya, “Alinda Nekropolü II”, *18.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2000.
- Özyiğit, Ömer, “2000 – 2001 yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, *24.Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2003.
- Platon, *Phadion*, Çev. S. Yetkin ve H. R. Atademir, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Plutarhos, *Plutarch's Lives: Solon and Publicola*, Book 1, Trans. Bernadotte Perrin, Fourth Edition, Cambridge: Harvard University Press, 1959.
- Polat, Gürcan ve Polat, Yasemin, “Antandros Nekropolü 2001 – 2006 Yılları Ön Raporu”, *Arkeoloji Dergisi*, C.IX, 2007.

- Richter, Gisela, *Yunan Sanatı*, çev. Beral Madra, 6 bs., İstanbul: Cem Yayınevi, 1969.
- Saltuk, Secda, *Arkeoloji Sözlüğü*, 2 bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993.
- Schopenhauer, Arthur, *Ölüm ve İçsel Doğamızın Yok Edilmezliği Üzerine*, çev. Elif Yıldırım, 1 bs., İstanbul: Oda Yayınları, 2014.
- Seneca, *Doğa Araştırmaları*, çev. C. Cengiz Çevik, 1 bs., İstanbul: Jaguar Kitap, 2014.
- Soydaş, Ebru, “*Antik Dönem Mezar Yapıları: Araştırma ve Koruma*”, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sourvinou – Inwood, Christiane “*Reading*” *Greek Death: To the End of the Classical Period*, 1 bs., London: A Clarendon Press Publication, 1995.
- Söğüt, Bilal, “Börükçü 2003 – 2006 Yılları Kazıları”, *Stratonikeia'dan Lagina'ya: Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, İstanbul: Ege Yayınları, 2012.
- Steadman, Sharon R. *Archaeology of Religion: Cultures and Their Beliefs in Worldwide Context*, 1 bs., New York: Left Coast Press, 2009.
- Şahin, Mustafa, “Myndos 2004 Yılı Yüzey Araştırması”, *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.1, 2005.
- Şahin, Nuran, “Beyaz Lekythos’lar Işığında Atina’da Ölü Kültü ve Ölüm İkonografisi”, *Arkeoloji Dergisi*, C.IV, 1996.
- Tamsü Polat, Rahşan, “Stratonikeia Akdağ Nekropolü ve Gömü Geleneklerine Dair Gözlemler”, *Stratonikeia Çalışmaları 1: Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul: Ege Yayınları, 2015.
- Tırpan, Ahmet A. ve Söğüt, Bilal, “Lagina ve Börükçü 2004 Yılı Çalışmaları”, *27.Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 2005.
- Tuğlacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.7. Pars Yayınları, 1972.
- Uğurlu, Elif, “Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri Üzerine Genel Bir Bakış”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, 2000.
- Uhri, Ahmet, “Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri”, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006,

Uhri, Ahmet, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, 2 bs., İstanbul: Ege Yayınları, 2014.

Ürkmez, Özden, “*M.Ö. I. Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu'da Ölüm İkonografisi*”, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Yağız, Kahraman, “*Kuzeybatı Anadolu'da İÖ 1. Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri*”, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

DİZİN

-A-

Aiolis, 44, 49, 50, 84, 86
 Anıt Mezar, v, ix, x, 40, 60, 62, 63, 73,
 87, 183, 208
 Antandros, 41, 50, 55, 56, 64, 65, 70,
 72, 76, 80, 83, 88, 89, 124, 133, 134,
 140, 151, 152, 162, 184, 185, 186,
 210
 Arkaik Dönem, x, 22, 25, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 34, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 57, 58, 60, 63, 65, 70, 71, 72, 95,
 199, 208
 Atina, 15, 20, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 35,
 38, 44, 45, 46, 47, 48, 53, 56, 64, 66,
 68, 85, 102, 110, 113, 114, 115, 116,
 128, 141, 142, 144, 145, 147, 181,
 196, 198, 199, 203, 211
 Attika, 20, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 45,
 47, 53, 54, 55, 57, 63, 70, 72, 86, 109,
 110, 112, 113, 128, 130, 132, 182

-C-

Cicero, 16, 20, 21, 208

-D-

Demetrios, 20, 40, 84, 86
 Dipylon Ressamı, 47, 123, 124
 Disk, 134

-G-

Geometrik Dönem, x, 14, 22, 28, 39, 45,
 46, 47, 48, 63, 95, 198

-H-

Heidegger, 5, 209
 Hellenistik Dönem, x, 2, 16, 29, 34, 36,
 40, 43, 64, 77, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
 89, 90, 92, 93, 95, 96, 118, 203, 207
 Herme, ix, x, 34, 35, 52, 55, 56, 70,
 117, 134, 151
 Hesiodos, 7, 38
 Heykel, 112, 113, 133
 Homeros, 18, 37, 38, 208, 209

-İ-

İnhumasyon, 21, 64
 İnamural, 14
 İonia, 14, 44, 45, 46, 51, 62, 64, 92

-K-

Karia, 20, 23, 26, 45, 46, 47, 49, 64, 73,
 74, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 89, 90,
 91, 92, 204, 209
 Kaya Mezar, ix, x, 41, 63, 78, 92, 165,
 167, 168, 192
 Kenotaf, 41, 169, 170, 193
 Klasik Dönem, x, 22, 24, 25, 31, 32, 33,
 36, 40, 46, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70,
 71, 72, 76, 77, 80, 81, 84, 87, 88, 89,
 95, 113, 114, 115, 116, 151, 204, 208
 Klazomenai, v, 14, 16, 44, 51, 52, 57,
 58, 59, 60, 126, 137, 201, 209
 Korinth, 14, 15, 68, 73, 143
 Kremasyon, 47, 56, 101, 102, 124
 Kyme, 50, 84, 90, 186, 200

-L-

Lahit, ix, x, 42, 43, 59, 72, 76, 81, 82,
 93, 122, 123, 153, 170, 171, 173, 174,
 175, 176, 177, 179, 180, 193, 194
 Larikhos Aile Mezarı, 181, 182
 Lekythos, 23, 24, 66, 106, 211
 Likya, 42, 43, 60, 64, 75, 78, 79, 81, 82,
 83, 84, 93, 205, 209

-M-

Myra, 79, 166

-N-

Neanderthal, 8, 11, 210
 Nekropolis, 90, 136, 163, 200
 Notion, 84, 92, 192, 206

-O-

Oda Mezar, ix, x, 41, 77, 90, 154, 163,
 164, 186, 187, 188, 189, 190, 191

-P-

Paleolitik Dönem, 8, 12
 Peribolos, x, 40, 60, 72, 87, 122, 152
 Piliye, 43, 93
 Platon, 5, 21, 210
 Polyksena Lahdi, 59, 137, 208
 Post Aliquando, 20
 Protogeometrik Dönem, x, 22, 44, 45,
 65, 95, 196, 197

-S-

Samos, 14, 16, 46, 49, 55, 56, 57, 59,
 84, 85, 92, 123, 133, 134, 191, 202
 Schopenhauer, 5, 211
 Seneca, 7, 211
 Smyrna, 14, 53, 57, 58, 136
 Sokrates, 5
 Solon, 16, 20, 23, 210
 Stel, 28, 30, 31, 32, 33, 38, 52, 53, 69,
 85, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115,
 116, 117, 128, 131, 132, 148, 150

Sunak, ix, x, 40, 76, 88, 162, 184, 185
 Sütun, 37, 76, 118, 119, 120, 121, 182

-T-

Troas, 46, 49, 50, 57, 59, 64, 65, 72, 83,
 86, 87
 Troya, 37, 38, 83, 85, 87, 117
 Tümüüs, v, 59, 121, 135, 136

-V-

Vazo, 102, 118

-Y-

Yunan, vi, v, viii, 2, 7, 13, 14, 15, 16,
 20, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 53,
 54, 55, 62, 70, 75, 79, 95, 208, 209,
 211

